

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

**TACITUS'UN MONOGRAFİLERİ:
*AGRICOLA'NIN YAŞAMI VE GERMANIA'DA KAYNAK
KULLANIMI***

Yüksek Lisans Tezi

Turgay Erdoğan

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

**TACITUS'UN MONOGRAFİLERİ:
*AGRICOLA'NIN YAŞAMI VE GERMANIA'DA KAYNAK
KULLANIMI***

Yüksek Lisans Tezi

Turgay Erdoğan

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Filiz Öktem

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

**TACITUS'UN MONOGRAFİLERİ:
AGRICOLA'NIN YAŞAMI VE GERMANIA'DA KAYNAK
KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Filiz Öktem

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER:

ÖNSÖZ	3
1. GİRİŞ.....	4
2. TACITUS.....	9
2.1. YAŞAMI.....	9
2.2. ESERLERİ.....	18
3. TACİTUS'UN TARİH ESERLERİNDE (<i>HISTORIAE</i> VE <i>ANNALES</i>) KULLANDIĞI KAYNAKLAR.....	26
3.1. <i>HISTORIAE</i>	26
3.2. <i>ANNALES</i>	31
4. <i>AGRICOLA'NIN YAŞAMI</i>	43
4.1. AMAÇ: TACITUS VE <i>DE VITA AGRICOLAE</i> (<i>AGRICOLA'NIN YAŞAMI</i>).....	43
4.2. SÜREÇ.....	60
4.2.1. BOUDICCA İSYANINA KADAR (İ.S. 61) ROMA- BRİTANYA İLİŞKİLERİ.....	60
4.2.2. <i>AGRICOLA'NIN YAŞAMI VE KARIYERİ</i>	76
4.3. ESERİN YAZILMASINDA YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	88
5. <i>GERMANIA</i>	109

5.1. AMAÇ: TACITUS VE <i>GERMANIA</i>	109
5.2.SÜREÇ: TRAIANUS DÖNEMİNE KADAR (İ.Ö. 98) ROMA - GERMANYA İLİŞKİLERİ.....	124
5.3. ESERİN YAZIMINDA KULLANILAN KAYNAKLAR.....	143
6. SONUÇ.....	163
KISALTMALAR.....	168
KAYNAKÇA.....	169

ÖNSÖZ:

Tarih, araştırma gerektiren bir yazın türüdür. Tarih kitaplarında aktarılan olayların yazılı ya da sözlü kanıtlara dayanması zorunludur. Modern tarihçilerin son derece gelişmiş yöntem ve teknolojilerle çalışmasına karşın Eski Çağ'da yaşayan tarihçilerin, bir yandan tarih yazımını geliştirirken, bir yandan da kanıt toplama ve kaynak kullanma yöntemlerini geliştirmesi, hatta yeni yöntemler bulması gerekiyordu. Bu nedenle tarihçiler genellikle yararlandıkları kaynakları verimli bir biçimde kullanamıyordu ve çok az sayıda klasik tarihçi kaynaklara dayalı tarihsel araştırmanın hakkını verebilmişti. Bu az sayıdaki tarihçilerden biri olan Tacitus, yazdığı tarihsel eserlerde yararlandığı kaynaklara ve kaynak kullanımına gösterdiği özenle klasik yazarlar arasında her zaman özel bir yere sahip olmuştur.

Kuşkusuz Tacitus'un kullandığı kaynaklara yönelik bir çalışma yürütmek kolay bir iş değildir. Her şeyden önce Tacitus'un yaşadığı dönemde yaygın olarak bulunabilen eserlerin hemen hepsi kaybolmuş, günümüze bunların arasından son derece az sayıda ulaşabilmiştir. Bunların önemli bir kısmında da ciddi hasarlar vardır. Yine de bu çalışmanın yararlı sonuçları olacağını ve bu konuda karşılaşılan zorluklara bir ölçüde ışık tutacağını umut ediyorum.

Teze geçmeden önce şu önemli konunun da belirtmesi gerekiyor: Okuyanların işini zorlaştırmamak amacıyla çok fazla kısaltma kullanılmadı; kullanılan birkaç kısaltma da bir liste halinde çalışmanın sonuna eklendi.

Bu çalışmada benden hiçbir yardımı esirgemeyen ve sabırla bana yol göstermeye çalışan değerli hocam Filiz Öktem'e teşekkür ederim.

Turgay Erdoğan

Haziran 2006

1. GİRİŞ:

Tacitus kendinden önceki yazarlara çok şey borçluydu: Cato'nun ahlaki görüşlerinden, Sallustius'un biçem ve kurgusundan, Livius'un Roma'nın büyüklüğü ve diğer halklardan üstünlüğünü her fırsatta vurgulayan yaklaşımından etkilenmiş ve eserlerinde onların izinden gitmişti.¹ Fakat araştırma yöntemleri konusunda onlardan farklı bir yol izliyordu. Eski Çağ tarihçileri, kaynakların çokluğuna değinip bir sürü isim ileri sürseler de genellikle tek bir kaynak seçip ona sıkı sıkıya bağlı kalırlardı. İşledikleri konuya katkı yapmaktan çok onu kısaltmaya gayret ediyorlardı. Değişikliğe gittiklerinde de bu eldeki malzemede değil biçemde olurdu. Etkileyici bir biçemle yazmak yazarın öncelikli hedefiydi. Sağlam bir eser oluşturmanın yolu ise kesin ve tutarlı olmaktan geçiyordu.

Tarihçilerin pek çoğu yakın geçmişi ele alıyordu: Herodotos Pers savaşlarını, Thukydides Peloponnesos savaşını, Sallustius kendi devrindeki soylular ve halkçuların çekişmesini anlatmıştı. Cato, tarih kitabı *Origines*'te büyük bölümü - kendi konuşmalarını da içerecek biçimde- yaşadığı zamana ayırmıştı. Roma'nın ilk devirlerinden itibaren eserine başlayan Livius, yakın geçmişte yaşananları anlattıkça kitabını genişletiyordu. Tacitus ise kedisinin de yakından tanık olduğu ya da tanık olanların etrafında bulunduğu yaklaşık bir asırlık bir zaman kesitini iki eserde

¹ Sallustius ve Cato'nun Tacitus üzerindeki etkisini Martin, geniş olarak ele almıştır: Bkn. Martin, R., 1989, *Tacitus*, London, s.15-22; Syme ise Livius'un da Tacitus'u bir hayli etkilediğini düşünmektedir: Bkn. Syme, R., 1958, *Tacitus*, Oxford, s.138-139 ve 146.

anlatmıştı. Bu çerçevede olayları yaşamış kişilerle yapılan görüşmeler ya da kendi hafızası bir tarih kitabı yazılırken tarihçinin en önemli kaynağıydı.²

Tarih yazımını götürebileceğimiz en erken tarih olan İ.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Miletoslu Hekataios gezip gördüğü yerlerin tarihini anlatırken bilgisini yaşadığı yerin tarihini iyi bildiğini düşündüğü kişilere dayandırmıştı. Zamanla Yunan tarihçileri çapraz sorgu yöntemiyle tanıkların ifadelerinden karşılaştırmalı olarak yararlanarak yöntemi geliştirmişlerdi. Bu yöntemde Romalı tarihçiler, Yunan tarihçilerine oranla daha tatminkar bir tavır sergiliyorlar ve genellikle tek bir tanığın ifadesiyle yetiniyorlardı. Durum uzak geçmiş için de farklı değildi. Gerçi yine Yunan tarihçileri, daha erken dönemlerde kaynakları karşılaştırmalı olarak kullanıp tarih yazımını daha bilimsel temellere oturtmuş olsalar da Romalı tarihçiler en çok güvendikleri kaynağı izleyerek bir sonuca ulaşıyorlardı. Bunda kuşkusuz Romalı tarihçilerin genellikle siyaset ile uğraşan hatip kökenli isimler olmasının da payı vardı. Öte yandan hemen hiç siyasetle uğraşmayan Livius'un geniş bir tarih kesitini içeren ve aşağı yukarı günümüzün dokuz yüz sayfasına karşılık gelen eseri kaynaklarla daha yakından çalışma olanağını güçleştirmekteydi.

Devletlerarası anlaşmalar, kararnameler, senato kayıtları gibi belgelerle çalışma yöntemi ise daha yakın zamanlarda bilimsel açıdan daha donanımlı tarihçiler tarafından başlı başına bir yöntem olarak geliştirilmişti. Tacitus tarih eserlerinde kendisine kadar tarih yazım geleneği içinde geliştirilmiş bu yöntemlerin hepsinden sonuna kadar yararlanıyordu.

² Momigliano, A., 1972, *Tradition and the Classical Historian*, History and Theory, S.11, C.3, s.282-285.

Etnografya edebiyatı ise edebi bir tür olarak tarih ile birlikte gelişmişti. Hekataios, günümüze bir kaç kırıntısının ulaştığı *Periegesis* isimli eserinde Asya, Avrupa, Mısır ve Libya'daki kent ve halkların tarihi ile beraber coğrafyası, gelenekleri, kökenleri gibi konulara da yer vermişti. Cato ise yazdığı tarih kitabının ilk bölümlerini Roma ve İtalya halklarının tarihleriyle beraber coğrafya ve geleneklerine ayırarak, bu türün Roma'daki öncülüğünü yapmıştı. Sonraki bölümlerde Kartaca ve İberyalıların bu türden özellikleri üzerinde de durmuştu. Tacitus'a gelinceye değin, bu alanda bir gelenek oluşmuştu. Genel eğilim etnografik özelliklerin tarihin bir parçası olduğu ve tarih eserlerinde bir konu dışı anlatım olarak yer alması yönündeydi.³ Yunan yazarlarının kaleminden çıkan bu türden bir takım eserler Roma'da ilgi görse de Romalılar edebiyatın bu türünden uzak duruyorlardı. Nitekim Seneca'nın Mısır ve Hindistan üzerine yazdığı ve isimlerinden başka hiçbir şey kalmayan eserlerinin dışında bu alanda bir örnek yoktur.

Araştırma yöntemi ise tarih alanında uygulanan yöntemler ile aynıydı. Tanık sorgulaması ve yazarın kendi hafızası Hekataios'tan bu yana genel kabul görmüşlerdi. Bunun yanında zaman geçmesine ve diğer halklar üzerine eserler yazılıp bilgi birikimi artmasına karşın, yazarlar kendilerinden önce yazılmış olanın izinden gitmeyi daha uygun buluyorlardı. Romalı tarihçiler ilgilerini Roma'ya vermişlerdi ve olayın geçtiği bölge ile bölge sakinlerini betimlemeye yönelik anlatımlara konuyu renklendirmek ve bilgilerini göstermek amacıyla başvuruyorlardı.⁴ Seneca'nın Hindistan hakkındaki kitabının da gösterdiği gibi

³ Rives, J. B., 1999, *Translation of Tacitus' Germania with an Introduction and Commentary*, Oxford, s.14.

⁴ Syme, R., 1958, *Tacitus*, Oxford, s. 125.

nadiren anlattıkları coğrafyada daha önce bulunmuşlardı ve anlatımlarını denetlenmesi zor olan bilgilere dayandırıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında, Syme'ın da belirttiği gibi, kronoloji yanlışlarının yanında coğrafya hataları Roma tarihçiliğinin en temel sorunuydu.⁵

Tacitus, araştırma yöntemleri ve kaynak kullanımında kendinden önceki bütün Romalı yazarları aşmıştı. Roma tarihçiliğinde yazarlar genellikle tek kaynağa bağlı kalmışlar, nadiren iki kaynak kullandıklarında da olayları bağdaştırmakta güçlük çekmişlerdi. Tacitus ise ele aldığı her dönem için en az iki kaynak kullanıyordu. Ancak dış olayları ve özellikle yabancı halklarla ilgili bilgileri anlatırken, o da tek kaynağa bağlı kalıyor, üstelik çoğu zaman kullandığı kaynak çok da doğru olmayabiliyordu. Bu bakımdan o da aynı geleneğin bir parçasıydı.

Tacitus, tarihçiliğinden önce yine araştırma gerektiren iki eser yazmıştı. Kayınbabası Agricola'nın yaşam öyküsü Domitianus sonrası yoğun tartışmalarını içinde barındırıyordu. Buna karşın hem olayın geçtiği yer, hem bazı tarihsel ayrıntılar Tacitus'un bilgisi dışında kalıyordu. *Germania* ise o kadar politik olmamakla beraber, yine de yazıldığı dönemin siyasi atmosferinin biraz etkisinde kalmıştı. Bu kitapta Tacitus, muhtemelen hiç görmediği, ama gündemden de hiç eksik olmayan bir halk ve coğrafyayı anlatmıştı. Bu yüzden başkalarının gözlemi üzerinden kitabını oluşturmak zorundaydı.

Kuşkusuz Tacitus'un başvurduğu kaynaklar, olayları kendi gözüyle ve içinde bulunduğu koşulların etkisinde kalarak anlatan yazarların elinden çıkmıştı. Tacitus da bu kaynakları kendi açısından değerlendirmiş ya da okuyucuya ulaşmak, asıl anlatmak istediği şeyin daha açık anlaşılması adına, işine geldiği gibi kullanmıştı. En

⁵ Syme, R., 1958, op. cit., s. 156.

önemlisi de bu kaynakları değerlendirirken bilimsellik yerine, her zaman Roma ve Romalıyı ölçü almıştı. Bizce Tacitus'un tarih eserlerinde sergilediği kaynak kullanımı ve iç sorunlara karşı gösterdiği titizlikle Britanya ve Germanya hakkında yaptığı araştırmanın geniş bir çerçeve içinde incelenmesi, coğrafya hatalarının nedenin yanında, onun ve Romalının zihniyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. TACITUS:

2.1. YAŞAMI:

Tacitus, kendinden sonraki kuşaklarda Ammianus, Severus ya da Orosius gibi birkaç yazarın eserlerinin dışında anılmamasına ve kitapları pek ilgi görmemesine rağmen İlk Çağ'ın en önemli tarih yazarlarından biriydi. Zaman ilerledikçe bu ilgisizlik yerini büsbütün unutulmuşluğa bırakıyordu. Adına, Karolanjlar döneminde az çok rastlansa da sonraları asırlar boyunca neredeyse ortadan kaybolmuştu. On dördüncü yüzyıla geldiğimizde ise bir iki elyazmasının ortaya çıkarılmasının ardından, Tacitus'un eserleri yavaş yavaş yeniden ele alınmaya başlandı. 14. ve 15. yüzyıl filologları Muretus ve Lipsius'un onun kitapları üzerine yaptıkları çalışmaların ardından gitgide artan bir ilgiyle okunuyordu.⁶ Özellikle Fransa'da bu ilgi zirveye çıkmıştı. Örneğin devrim dönemi Fransa'sının en ünlü şahsiyetlerinden Talleyrand, İmparator Napolyon'un, şair Wieland'ı, üslubunu Tacitus'unki kadar iç içe geçmiş ve karanlık bulmasından dolayı övmesine şahit olmuştu.⁷ Tacitus'un kitapları, bu örnekte görüldüğü gibi, yalnızca kendisine özgü bir üslup sahibi olmasından ötürü okunmuyordu; aynı zamanda eserlerindeki güçlü karakter betimlemeleri, ahlaki fikirleri ve siyasi düşüncelere katkısından dolayı da iyi bir yazar, bir ahlakçı, bir düşünce adamı olarak büyük bir ilgi görüyordu.⁸

⁶ Burke, P., 1966, *A Survey of the Popularity of Ancient Historians (1450-1700)*, History and Theory, C.5, S.2, s.135-152.

⁷ Talleyrand-Périgord, C. de, 1891, *Memoirs of the Prince de Talleyrand* (trans. by R.I. Baufort), New York, s.332.

⁸ Kraus, C.S. & Woodman, A J., 1997, *Latin Historians*, Oxford, s.111.

Yazar hakkında bildiklerimiz ise, başka pek çok İlk Çağ yazarı hakkında bildiklerimiz gibi kendi kitaplarından, özellikle de kayınbabası Agricola için yazdığı yaşam öyküsünden gelir. Ancak kendini anlatırken tutumlu bir dil kullanan Tacitus, bu eserinde de kendi yaşamı hakkında bilgi vermekte fazla cömert davranmamıştır. Öteki eserleri ise yaşamına ilişkin bir iki ufak ayrıntı sağlamaktan öteye geçmez. Bunun yanında Plinius'un, Tacitus'a yolladığı mektuplar da yer yer yazarın yaşamındaki bazı karanlık noktalara ışık tutar ve iki yakın arkadaş arasındaki ilişki hakkında bir kaç ilginç anekdot aktarır. Dolayısıyla yaşamı üzerine bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Bu konuda karşılaşılan zorluklar adı ile başlar. Çeşitli kaynaklarda iki ayrı isim göze çarpar: Gaius Cornelius Tacitus ve Publius Cornelius Tacitus.⁹ İsmi gibi kesin olarak doğum ve ölüm tarihi de saptanamamaktadır. Buna karşın yaptığı görevlere bakılır ve bu görevlerin yaş sınırlamaları göz önünde bulundurulursa, yazarın aşağı yukarı İ.S. 56 ya da 57 yılında dünyaya geldiği sonucuna varılabilir.

Öte yandan ismi ve doğum tarihi kadar doğum yeri de kesin olarak bilinmemektedir. Eyalet kökenli insanlara yakınlığı ve eserlerinde bu insanlara gösterdiği sempatiden ötürü araştırmacıların hemen hepsi onun da eyalet kökenli olduğunda birleşir. Net olmamasına karşın bazı kanıtlar bu görüşü desteklemektedir. Bu kanıtlardan en önemlisi kuşkusuz arkadaşı Plinius'a aktardığı bir olay ve Plinius'un, arkadaşının memleketine yönelik imalarıdır.¹⁰ Bu imalara dayanarak, tahmini de olsa, yazarın Kuzey İtalya ya da Galya'nın güney taraflarında yaşayan,

⁹ IV. yy ozanlarından Sidonius Apollinaris'e göre Gaius (*Ep.*, I. XIV. 1 ve XXII. 2), bir IX. yy elyazmasına göre de Publius'tur.

¹⁰ Plinius Minor, *Ep.*, IX. XXII. 2.

önemli ve zengin ailelerden birine mensup olduğu söylenebilir. Ayrıca Yaşlı Plinius *Naturalis Historia* kitabında Gallia Belgica'da *procurator* (vergi memuru) olan bir Cornelius Tacitus'tan bahsetmektedir.¹¹ Yaşlı Plinius'un söz ettiği Cornelius Tacitus, büyük bir olasılıkla yazarın babası ya da amcasıydı. Atlı sınıfından, böyle etkili bir akrabanın konumu Tacitus'a, Roma'nın siyasi yaşamında kendisine bir yer bulmasında kuşkusuz çok yararlı olmuştu.

İ.S. 69 yılındaki iç savaşın ardından iktidarı devralan Vespasianus senatoya İspanya ve Galya'daki kolonilerden pek çok senator yerleştirmişti. Büyük bir olasılıkla eğitimini tamamlamak için geldiği Roma'da, Nero iktidarının devrilmesine ve iç savaşın vahşetine tanık olan Tacitus, kendisi gibi eyalet kökenli yakınlarının ve tanıdık çevresinin yardımıyla siyasi kariyerindeki yükselişine başlamıştı. Gençlik yıllarında geleneksel retorik eğitimi almıştı. Yaşadığı dönemin karanlık atmosferinin hitabet sanatını sıkıştırdığı mahkeme salonlarında aldığı eğitimi ustalıkla uygulayarak belli başlı hatiplerden birisi oldu. Bu dönemde Roma hukuk sistemi Tacitus gibi eyalet kökenli bir atlı sınıfı üyesine siyasette ilerlemek için bütün imkanları sunuyordu.

Historiae'in ilk bölümünde Tacitus, Vespasianus iktidarında siyasi yaşama adım attığını, özellikle Domitianus iktidarı sırasında siyasi kariyerinde önemli bir ilerleme sağladığını ifade eder.¹² Olasılıkla Vespasianus döneminde küçük bir memurluk olan *vigintrivatus*'luğun¹³ ardından aşağı yukarı yirmi yaşında *tribunus*

¹¹ Plinius Maior, *N.H.*, VII. LXVII.

¹² Tac., *Hist.*, I. I. 3.

¹³ Arazilerin dağıtımıyla ilgilenen yirmi kişilik kurul üyelerinden biri.

laticlavus¹⁴ olarak askeri hizmetini yapmasının ardından¹⁵ İ.S. 77 yılında, Agricola'nın kızıyla evlendi.¹⁶ Titus döneminde İ.S. 81 ya da 82 yılında quaestor seçildi ve senatoya girdi. İki ya da üç yıl sonra (soylu ailelerden gelenlerin muaf tutulduğu görevler olan) tribunus plebis ya da aedil'lik yaptı. Bir sonraki basamakta ise 31 ya da 32 yaştan önce ulaşılabilen praetor'luk makamı vardı. *Annales*'te Claudius döneminde İ.S. 47 yılında düzenlenen ludus saeculares'ten bahsederken konu dışına çıkarak oyunların Domitianus döneminde de İ.S. 88 yılında düzenlendiğini ve kendisinin de bu oyunların düzenlenmesinden sorumlu rahipler kurulunun on beş üyesinden biri, aynı zamanda da praetor olduğunu söyler.¹⁷ Ulaşılabilecek en erken yaşta praetor olmasının yanında quindecemvir¹⁸ olarak

¹⁴ Togalarının üzerine geniş eflatun şerit takan bu tribunler senatör ailelerinden geliyordu. Atlı sınıfı üyesi subaylar ise dar şerit takıyordu (angusticlavus). İmparator, gelecek vadeden atlı sınıfı üyelerine, geniş şerit takma iznini veriyor ve böylece ileride onları senatoya alabileceğinin işaretini veriyordu.

¹⁵ Bu görevleri yaptığının dair elde kesin bir kanıt yok; ancak kamu görevlerinde yükselmek isteyen adayların yaş sınırı ve görev basamakları Caesar döneminden beri uygulanan *Leges Annales* ile sıkı sıkıya düzenlenmişti.

¹⁶ Tac., *Agr.*, IX. 6; yazarın aile bağlarını geliştirmesinin yanında yasaların çocuk sahiplerine sağladığı avantajlar da bu evlilikte etkili olmuştu.

¹⁷ Tac., *Ann.*, XI. XI. 1.

¹⁸ Quindecemvir'ler Sibylla kehanetleriyle ilişkiliydi; ayrıca Isis ya da Serapis gibi yabancı kaynaklı tapımlarla da ilgileniyorlardı.

yaşam boyu üyeliği devam eden dört temel dini kurumdan¹⁹ birine bu yaşta girebilmiş olması kendi adına büyük bir onurdu.

Praetor'luktan sonra ulaşılabilecek makamların sayısı azalıyordu ve nitelikleriyle saygınlıkları birbirinden farklıydı. Devlet hizmetinde daha fazla yükselmek isteyen birinin ilk hedefi *legatus legionis* (lejyon komutanlığı) olurdu. On altı praetor'un yarısı her sene, üç yıllık süreyle bu makama atanıyordu. *Agricola'nın Yaşamı*²⁰ kitabında Tacitus, dört yıl boyunca eşiyile beraber kentten uzakta olduğunu belirterek, İ.S. 93 yılı Ağustos'unda ölen kayınbabası Agricola'nın son günlerinde yanında olamayışından yakınır.²¹ Bir *homo novus* lejyon komutanlığı yapmadan konsül olamayacağı için, büyük bir olasılıkla praetor'lüğünün hemen ardından Roma'da bulunmadığı dört yılın çoğunu, lejyon komutanı olarak, ufak bir eyalette geçirmişti.

Lejyon komutanlığı yapanlar ilerleyen yıllarda çoğunlukla konsül olurlardı. Ancak bu göreve seçilmek isteyen adaylarda aranan yaş sınırı kırk ikiydi. Bununla beraber daha erken yaşlarda bu göreve gelenlere de rastlanıyordu. Askeri alanda başarı gösteren bazıları, çabucak imparatorun kontrolündeki bir eyaletin yönetimine atanabiliyordu. Böyle başarılı insanlar, izleyen yıllarda, hızla konsüllüğe ulaşıyordu. Örneğin Tacitus'un kayınbabası Agricola, Britanya'da Petillius Cerialis'in yönetimi

¹⁹ Diğerleri *pontifices*, *augures* ve *epulones* idi.

²⁰ Kitabın, Latince'deki tam adının *De Vita Iulii Agricolae* olmasına karşın, Türkçe'de yaygın olarak *Agricola'nın Yaşamı* adı ile hatırlanmasından dolayı, gerekli yerler dışında, tez boyunca bu kitap Türkçe'deki adıyla anılacaktır.

²¹ Tac., *Agr.*, XLV. 5.

altında lejyon komutanlığı yaparken Aquitania yönetimine atanmış, ardından da henüz otuz yedi yaşındayken İ.S. 77 yılında *consul suffectus* olmuştu.²²

Tacitus ise, böyle sıra dışı insanlardan biri değildi. Buna karşın atlı sınıfından biri olarak iyi bir kariyer yapmıştı. Sağduyusu, saygınlığı ve güçlü aile bağları sayesinde, kayınbabası Agricola'nın iktidarın nefretine maruz kalmasından fazla zarar görmeden, büyük olasılıkla Domitianus'un İ.S. 96 yılı Eylül'ünde öldürülmesinden önce *consul suffectus* olarak atandı ve Nerva'nın yönetiminde İ.S. 97 yılında 41 ya da 42 yaşındayken, normal yollardan ulaşılabilecek en erken yaşta konsül oldu. Agricola'nın ölümünden sorumlu tuttuğu Domitianus, kendisinin de ifade ettiği gibi,²³ onun devlet yönetiminde ilerlemesini sağlamıştı.

Bu makamdayken Tacitus'un bilinen tek işi, o yılın imparator ile beraber *consul ordinarius*'u olan Verginius Rufus'un cenazesinde övgü konuşması yapmış olmasıdır. Babasının ölümünden sonra yasal vasisi (*tutor*) olan Rufus'un cenazesindeki konuşmayı çok beğenen Plinius, bir mektubunda ona, 'laudator eloquentissimus' (en güzel konuşan övgü hatibi) diye seslenir.²⁴ Bu derecede etkili bir hatip olarak bilinen Tacitus halk önüne bir sonraki çıkışını, dostu Plinius ile

²² Her sene 1 Ocak'ta iki *consul ordinarius* görevlerine başlıyordu; ancak bunlar yıl içinde herhangi bir zamanda ayrılıyor ve imparator onların yerlerine iki tane *consul suffectus* atıyordu; bazen onlarda ayrılınca imparator başka iki tane *consul suffectus* atayabiliyordu. Tacitus'un zamanında en az altı tanesi yönetimde yer alırdı.

²³ Tac., *Hist.*, I. I. 3.

²⁴ Plinius Minor, *Ep.*, II. I. 6.

beraber kovuşturmakla görevlendirildikleri, Marius Priscus davasında yapar.²⁵ Dava bir takım gecikmelerle, ancak imparator Traianus'un da hazır bulunmasının ardından İ.S. 100 yılının Ocak ayında bir karara bağlanır. Plinius, bir mektubunda,²⁶ Tacitus'un bu davada sergilediği hitabet sanatından övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.

Konsül olmuş birisi için bu makamdan sonra da yapılabilecek işler vardı. Hiç bir şey yapmasa bile *consularis* (eski konsül) konumu hem senatoda, hem toplum içinde ona ayrıcalık ve itibar sağlardı. Ufak bir eyaletin başında bulduktan sonra konsül olanlar ise daha sonra batıda Britanya ve Germanya'dan, doğuda Suriye'ye kadar imparatora bağlı büyük bir eyaletin yönetimine geçmek için çaba harcardı. Ayrıca Roma ve İtalya'da tapınak ve kamu binalarının gözetimi ya da yolların bakımı gibi başka pek çok devlet görevi de vardı. Geçmişinde askeri bir başarının olmadığı göz önünde bulundurulursa yaşamının geri kalan bölümünde Tacitus'un askeri yetenek ve deneyim gerektirebilecek büyük bir eyalette görev yapmış olması pek de olanaklı görünmemektedir.²⁷ Öte yandan herhangi bir göreve atanıp atanmadığını gösterebilecek bir kanıt da yoktur. Plinius, İ.S. 104 ya da 105 yılına tarihlenen bir mektubunda²⁸ Roma'ya dönen Tacitus'u selamlar. Ancak Plinius onun şehir dışında oluşunun nedeniyle ilgili hiç bir ayrıntı vermez. Bunun yerine sonraki bir paragrafta mahkeme salonlarındaki başarısından etkilenen bir takım retorik meraklısı gencin onun etrafını sardığından bahseder.

²⁵ Afrika *proconsul*'ü Marius Priscus, yolsuzluk ve zorbalık ile itham edilmişti.

²⁶ Plinius Minor, *Ep.*, II. XI. 17.

²⁷ Syme, R., 1958, *op. cit.*, s.72.

²⁸ Plinius Minor, *Ep.*, IV. XII. 1.

Bir zamanlar tarih kitabı kaleme almak isteyip de sonradan vazgeçen Plinius, kendisinden yazdığı tarih kitabı için bilgi isteyen Tacitus'a, amcasını da kaybettiği Vezüv yanardağının İ.S. 79 yılı Ağustos'undaki patlamasının detaylı olarak anlattığı bir mektup yollar.²⁹ Tacitus'a yollamış olduğu daha sonraki bir mektubunda³⁰ ise, kovuşturulmasında kendisinin görev aldığı,³¹ Baebius Massa'nın İ.S. 93 yılında görülen davasını anlatır. Plinius'un bu mektuplarının İ.S. 106 ile 107 yıllarına tarihlendirildiği göz önünde tutulursa, Vezüv Yanardağı'nın patlaması ile ilgili bilgi isteyen Tacitus'un aşağı yukarı bu tarihlerde 79 yılı olaylarını ele almak üzere olduğu açıktır. Massa'nın davasıyla ilgili bilgiyi ise Tacitus rica etmemiş, arkadaşının "ölümsüzlüğe kavuşacağına" inandığı tarih eserinde "yer almayı" arzu eden Plinius göndermişti. Bu yüzden, Plinius'un ifadesinden, mektubun yazıldığı tarihte Tacitus'un 93 yılı olaylarını ele aldığı sonucu çıkmasa da en azından İ.S. 107 yılı civarında Tacitus'un *Historiae*'yi yazmakla meşgul olduğunu söylemek mümkündür.

Kitabını tamamladıktan sonra da Tacitus devlet görevi üstlenmeye devam etmiş, senatoya bağlı Asia ve Afrika eyaletlerinin yönetimi için çekilen kuraya katılmıştı. Eski bir konsül için bu eyaletlerin başına geçmek, devlet hizmetinde varılabilecek en uç noktaydı. Bu kuraya katılabilmek için konsüllük görevinin sona ermesinin ardından geçmesi gereken süre Augustus tarafından beş yıl olarak saptanmıştı. Ancak bu süre, zamanla daha çok eski konsülün kuraya dahil olması

²⁹ Plinius Minor, *Ep.*, VI. XVI.

³⁰ Plinius Minor, *Ep.*, VII. XXXIII. 1: "Auguror nec me fallit augurium, historias tuas immortales futuras; quo magis illis — ingenue fatebor — inseri cupio."

³¹ Beatica (Kuzey İspanya) valisi Massa, zorbalık ile suçlanmıştı.

üzerine artırılmış, Tacitus'un zamanında on iki seneye kadar çıkmıştı. Milas'ta bulunan ve kesin olarak tarihlendirilemeyen bir yazıt Cornelius Tacitus'u Asia proconsul'ü olarak göstermektedir. Buna göre Tacitus, (görev döneminin bir yaz mevsiminden diğerine kadar geçen süreyle sınırlı olduğu göz önünde bulundurulursa) büyük bir olasılıkla İ.S. 112–113 yılları arasında Asia eyaletinin başında bulunmuştu.³²

Yaşamının geri kalanı için tek kanıt *Annales*'teki bir kaç ufak ayrıntıdır. Kitabı yazmaya ne zaman başladığı tam olarak belli olmasa da Germanicus'un Mısır'a yaptığı geziden bahsettiği bir paragrafta³³ kendi zamanındaki imparatorluk sınırlarının Kızıl Deniz'e uzandığını ifade eder. Bu isim günümüzde kullanılan isimle örtüşüyorsa, Suriye valisi Cornelius Palma'nın, Arabistan'ı ele geçirdiği tarih olan İ.S. 106 yılı sonrasındaki ya da Traianus'un Mezopotamya seferine başladığı yıl olan İ.S. 114 öncesindeki bir zamana bu paragraf tarihlendirilebilir. Tacitus, Kızıl Deniz ile Basra Körfezi'ni belirtiyorsa, Traianus'un son doğu seferindeki kazanımlarına başladığı 115 yılı ile bu toprakları elde tutmak için fazla çaba harcamayan Hadrianus'un tahta çıkış tarihi olan 117 yılı arasında bu paragrafı kaleme almış olabilir.³⁴ Her iki durumda da sadece bu paragraf için tahmini bir tarih verilebilir.

³² Martin'e göre bu tarih 113-114 yıllarıydı; Bkn. Martin, R., 1989, s.30.

³³ Tac., *Ann.*, II. LXI.

³⁴ Martin'e göre her iki tarih de mümkündür; bkn. Martin, R., 1989, op. cit., s.31. Öte yandan Syme ise paragrafın kesinlikle 116 yılında yazıldığını, bu ifadenin 117 yılından sonrası için geçerli olmadığını söyler; bkn. Syme, R., 1958, op. cit., s.470-471; Mellor ise yazarın büyük bir olasılıkla 117 civarında öldüğünü iddia eder; bkn. Mellor, 1993, *Tacitus*, New York, s.9.

Kitabın ilerleyen bölümlerinin ise Hadrianus döneminde tamamlandığını söylemek mümkünse de ne bu konuda ne de Tacitus'un ölümüne kadar geçen süre zarfında ne yaptığı hakkında sağlam bir kanıt vardır.

2.2. ESERLERİ:

Tacitus, Roma edebiyatının inişe geçtiği, en parlak zamanlarının artık geride kalmaya başladığı bir devirde yaşamıştı. Ona göre bunun temel nedeni principatus'luk rejiminin ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamayıydı. Edebiyatın bütün alanlarına yayılan bu kısıtlamalar en çok Tacitus'un alanı olan hitabette etkisini göstermişti. Birinci triumvir'likten itibaren baskı altına giren hitabet sanatı, Augustus tarafından, edebiyatın diğer alanları gibi, törpülenip kontrol altına alınmıştı. Önemli politik konular artık halk önünde tartışmaya açılmıyordu ve senatoya da müzakere edilmesi için değil onaylanması için gönderiliyordu. Bu koşullar altında seçim yarışı ve özgür tartışma ortamı yerini diplomasi, yöneticilik meziyeti ve saray entrikalarına bırakmıştı. Bu süreç içinde yavaş yavaş forumdan çekilen hitabet, retorik okullarına ve mahkemelere sığınmıştı. Asıl şöhretini praetor iken kazanan ve yaşadığı çağdaki en önemli hatiplerden birisi sayılan Tacitus, hitabetin gerileyişinin nedenlerini ve o andaki durumunu ele aldığı *Dialogus De Oratoribus* adlı eserine bu soruyla başlar:

“Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae orbata vix nomen ipsum oratoris retineat; neque enim ita appellamus nisi

antiquos, horum autem temporum disertis causidici et advocati et patroni et quidvis potius quam oratores vocantur.³⁵”

“Sık sık bana niçin önceki yüzyıllar onca parlak hatibin dehası ve şanıyla taçlanmışken özellikle bizim hitabetin övgüsünden yoksun ve ıssız çağımızın, hatibin bizzat adını güçlülükle muhafaza edebildiğini soruyorsun Iustus Fabius; zira eskilerin dışında kimseyi artık böyle adlandırmıyoruz, bu zamanın güzel konuşabilen insanlarına ise dava vekili, avukat, hami ya da hatipten daha çok hoşumuza giden ne varsa onu diyoruz.”

Yayınlanma tarihi konusunda bir takım tartışmalar bulunan³⁶ bu eser, yazılma zamanı bakımından ilk olmasa bile, tür bakımından, Tacitus’un diğer eserlerinden farklıdır. İ.S. 102 yılı konsülü Iustus Fabius’a ithaf ettiği bu kitapta Tacitus, henüz genç bir adamken şahit olduğu bir konuşmayı anlatır. Yetmişli yılların ortalarında geçen eserde artık hitabeti bırakıp şiir yazmaya başlayan Curiatius Maternus’un evinde toplanan ve hepsi tarihi kişilerden oluşan konuklar çağlarındaki hitabet sanatını tartışır. Maternus evinde konuk ettiği, o günlerin en ünlü hatiplerinden Marcus Aper ve Iulius Secundus ile, yeni yazdığı *Cato* isimli bir tragedya hakkında konuşurken, senatör Vipstanus Mesella çıkagelir. O zamanki hitabeti pek beğenmeyen senatörün gelişiyle konu hitabet ve şiirin değerinden eski ve yeni hatiplere kayar. Aper, hitabetin hala politika da etkili olabileceğini savunsa da genel olarak siyaset ve yargıdaki değişimlerin hitabetin yapısı ve niteliği üzerinde etkili olduğunda anlaşılır. Biçim olarak Platon ya da Cicero’nunkiler gibi bir diyalog olmasına karşın bu eserde Tacitus, konuyu felsefe yerine tarihten seçmiş ve

³⁵ Tac., *Dialogus*; I. 1

³⁶ Conte, G.B., 1994, *Latin Literature : A History*, Baltimore, s.531-532.

hitabetteki çöküşün temelindeki siyasi ve ahlaki bozulmanın tarihsel nedenlerini sorgulamıştı. Bu özelliğinden dolayı içerik ve öz bakımından yazarın sonraki eserleriyle arasında sıkı bir bağ vardı.

Sonraki bölümlerde ele alınacak olan *Agricola'nın Yaşamı* ve *Germania* kitaplarının ardından Tacitus, ilk kapsamlı eseri olan *Historiae*'yi kaleme almıştır. Kitaba ne zaman başladığı belli değildir; ancak *Agricola'nın Yaşamı*'nda bu niyetinden bahseder:

“Non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse.³⁷”

“Kabataslak bir deyişle de olsa önceki köleliğimizin anısını ve şimdiki mutluluğumuzun tanıklığını kaleme almak beni pişman etmeyecektir.”

Eğitimini tamamlamak için Roma'da bulunan Tacitus, Nero'nun son dönemlerindeki ve onun öldürülmesinden sonraki korkunç karışıklığa yakından şahit olmuştu. Bir yılda dört imparator değişmiş, iç savaş bütün şiddetiyle Roma sokaklarına kadar yayılmış, katliamlar birbirini izlemişti. En sonunda Vespasianus'un iktidara gelmesiyle son bulan iç savaşın ardından da özgürlükler biraz daha kısıtlanmış, bu durum bütün Flavianus dönemi boyunca devam ederek Domitianus iktidarında iyice bunaltıcı bir hal almıştı. Nerva'nın imparatorluğun yönetimini eline almasıyla girilen süreçte ifade özgürlüğünün üzerindeki baskıların kalkmasıyla beraber edebiyatta yeni bir canlanma başlamıştı. Bu koşullar, uzun zamandır kafasında canlandırdığı bir tarih kitabı yazma fikrini hayata geçirmesi için Tacitus'a son derece uygun bir fırsat sunuyordu. Domitianus'un ölümüne kadar Roma'da hakim olan iç karartıcı havayı eserine konu edecekti:

³⁷ Tac., *Agr.*, III. 3

“Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum. quattuor principes ferro interempti: trina bella civilia, plura externa ac plerumque permixta.³⁸”

“Felaketler bakımından zengin, savaşlar bakımından dehşetli, ayaklanmalarla bölünmüş, barış zamanında bile zalimlikle dolu bir esere başlıyorum. Dört imparator kılıçtan geçirilmişti: üç tane iç savaş, daha fazla sayıda yabancılara karşı savaş ve çoğu zaman da bunların iç içe geçtiği savaşlar yaşanmıştı.”

Elimize yalnızca 69 yılındaki iç savaşın konu edildiği ilk dört kitap ile Titus’un Yahudi isyanını bastırmasının anlatıldığı beşinci kitabın ilk bölümlerinin geçtiği eserde Tacitus, İ.S. 69 yılında Galba’nın imparator seçilmesinden başlayarak Domitianus’un İ.S. 97 yılında öldürülmesine kadar imparatorlukta meydana gelen olayları on iki kitaplık bir eserde toplamıştı. Tacitus’un bu eser üzerinde ne kadar çalıştığını belirlemek son derece zordur. Ayrıca kendisi hakkında hemen hiç konuşmaması da bir fikir yürütmeyi güçleştirmektedir. Büyük bir olasılıkla Roma dışında bulunduğu İ.S. 101–104 yılları arasında eserinin ilk yarısını bitirmişti. Öte yandan Plinius’un İ.S. 105–106 yılları arasına tarihlenen mektupları da bu varsayımı desteklemektedir. Bu mektuplardan, daha önce gönderilmiş olan, Vezüv Yanardağı’nın patlamasıyla ilgili mektup Tacitus’un, Titus dönemi üzerinde çalıştığını göstermektedir. Bu dönemin başlarında meydana gelmiş bir olayla bilgi toplayan Tacitus eserinin Vespasianus’un ölümüne kadar on iki yıllık bir süreyi içeren ilk altı kitabını büyük olasılıkla bu tarihten önce bitirmişti. Kendisinin de gitgide yönetimde daha önemli görevler aldığı Titus ve Domitianus dönemlerini anlattığı geri kalan altı kitabı da 110 yılı öncesinde tamamlamıştı.

³⁸ Tac., *Hist.*, I. II. 1

Tacitus, *Agricola'nın Yaşamı*'nda Flavianuslar döneminin yanı sıra Nerva ve Traianus yönetimindeki “mutluluğun anısını kaleme almak” niyetinde olduğunu söylemesinin ardından, *Historiae*'nin önsözünde “daha verimli ve güvenli bir malzemeyi, tanrısal Nerva ve Traianus'un yönetimlerini” yaşlılığına ayırdığını belirtmesine³⁹ karşın *Historiae* bittiğinde henüz Traianus dönemi sona ermediğinden bu niyetini gelecekteki bir zamana bırakmıştı. Bunun yerine bakışını uzak geçmişe çevirmiş Roma'yı İ.S. 69 yılındaki iç savaşa götüren süreci araştırmaya girişmişti. *Dialogus De Oratoribus*'ta bütün tartışmayı üzerine kurduğu sorunu, *Historae*'de biraz daha derinleştirerek, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının ve retorik sanatının önemli ölçüde işlevselliğini yitirmesinin temelinde aslında ekonomik ve siyasi nedenlerin etkili olduğunu, cumhuriyetin yıkılmasının peşi sıra kurulan yeni düzende gerçeğin artık aranılan bir değer olmadığını *Historiae*'nin önsözünün ilk satırlarında belirtmişti:

“Initium mihi operis Servius Galba iterum Titus Vinius consules erunt. nam post conditam urbem octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores rettulerunt, dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentia ac libertate: postquam bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicae ut alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominantis: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios. sed ambitionem scriptoris facile averseris, obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur; quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest.”⁴⁰

³⁹ Tac., *Hist.*, I. I. 4.

⁴⁰ Tac., *Hist.*, I. I. 1-2

“Eserimin başlangıcı Servius Galba’nın ve -ikinci defa- Titus Vinius’un konsüllükleri olacaktır. Zira kentin kurulmasından sonra sekiz yüz yirmi yıllık önceki dönemi pek çok yazar, Roma halkının tarihi söz konusu olduğunda, güzel bir söyleyiş ve özgür bir dille aktardı: Actium yakınlarında yapılan savaşın ardından barış, bütün gücün tek bir kişinin elinde toplanmasına bağlı olunca da o büyük dahilerin devamı gelmedi; aynı zamanda gerçek, önce devlet işlerine, sanki bunlar yabancı bir devletin işleriymişçesine, gösterilen umursamazlıkla, ardından iktidardakilere karşı duyulan yaranma arzusu ya da tam tersine nefretle, bir çok bakımdan zedelendi; bu yüzden her iki durumda da sonraki kuşaklar için duyulabilecek bir kaygı, saldıranların ya da itaat edenlerin arasında kalmadı. Ancak yazarın yandaşlığıyla kolayca başa çıkabilseniz de, insanlar kara çalma ve gareze kulak vermeye hazırdır; doğal olarak yaltaklanma çirkin bir kölelik suçlamasını, kötüleme ise sahte bir açık sözlülük görünümünü içinde barındırır.”

Actium savaşının ardından ortaya çıkan koşullarda iktidara yakın duranların ya da iktidarın hışmına uğrayanların çarpıttığı gerçeklerden malzemesini toplayan Tacitus eserlerinde tek bir adamın eline verilen gücün, önce gücü elinde bulundurana ardından da ülkeyi çöküşe götürmesini inceliyordu. *Historiae*’de bu çöküşü orduya, eyaletlerdeki duruma, büyük komutanlara odaklanarak ve iç savaşlar, ayaklanmalar, katliamlar gibi askeri konulara ağırlık vererek göstermişti. Öte yandan arka planda kalıp gözden kaçan, önemsiz gibi görünse de birike birike tarihin akışını çığırından çıkaran ve büyük çaplı değişimlerin ortaya çıkmasına yol açan bir takım küçük çaplı olayları *Annales*’te anlatacağı:

“Pleraque eorum quae rettuli quaeque referam parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annalis nostros cum scriptura eorum

contenderit qui veteres populi Romani res composuere. ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatum certamina libero egressu memorabant: nobis in arto et inglorius labor; immota quippe aut modice lacescita pax, maestae urbis res et princeps proferendi imperi incuriosus erat. non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur.⁴¹”

“Yazdığım ve yazacağım pek çok şeyin anlatmak için belki de ufak ve önemsiz olaylar gibi görüldüğünü bilmiyor değilim; fakat kimse benim yıllıklarımı, Roma halkının eski günlerde başından geçenleri kaleme alanların kitaplarıyla karşılaştırmasın. Onlar büyük savaşları, kent kuşatmalarını, kaçan ve esir düşen kralları, ya da yurt içi olaylara öncelik verdiklerinde, konsüllerin tribunlere karşı fikir ayrılıklarını, tarla ve tahıl işleriyle ilgili yasaları, halk ve soyluların çekişmesini serbestçe konu dışına çıkararak anlatıyorlardı. Benimki sınırlı ve mütevazı bir uğraş; çünkü barış ya bozulmamıştı ya da hafifçe zedelenmişti, kentin durumu üzüntü vericiydi ve *princeps* imparatorluğu genişletme konusunda umursamazdı. Yine de çoğu zaman büyük olaylara kaynaklık eden, o ilk bakışta önemsiz görünen olayları incelemek yararsız olmayacaktır.”

Tacitus bu eserinde yer yer Germanyaya, Britanya, Ermenistan gibi bölgelere düzenlenen seferlere uzunca değinse de genel olarak Roma ve saray çevresi, imparatorların eşleri ve etraflarındaki azatlıları, danışmanlarını ve yandaşlarını, hepsinden önemlisi de imparatorlar üzerine yoğunlaşarak, Augustus’un son dönemlerinden Nero’nun ölümüne kadar imparatorlukta meydana gelen olayları ele

⁴¹ Tac., *Ann.*, IV. XXXII

almıştı. Günümüze Caligula dönemini, Claudius döneminin ilk altı yılını ve Nero döneminin son üç yılını kapsayan bölümleri kaybolarak gelen eser, 16 ya da 18 bölümden oluşuyordu; eserin yazım tarihi tartışmalı olmakla beraber, olasılıkla İ.S. 110 yılı civarında başlamış ve Hadrianus'un ilk yıllarında bitirmişti.

3. TACİTUS'UN TARİH ESERLERİNDE (*HISTORIAE* VE *ANNALES*)

KULLANDIĞI KAYNAKLAR:

3.1. *HISTORIAE*:

Tacitus'un *Historiae*'de ele almak üzere olduğu dönem dikkatli ve detaylı bir çalışma gerektiriyordu. Özellikle Domitianus dönemini kendisinden önce ele alan da olmamıştı. İ.S. 98 yılında yazdığı *Agricola'nın Yaşamı*'nda bir tarih kitabı kaleme alma niyetinde olduğunu söylemesinin ardından, büyük bir olasılıkla kaynak araştırmasına girişmişti. Gençlik yıllarında gördükleri, Roma sokaklarında halkın gözü önünde olup bitenleri betimlemesinde önemli bir katkı sağlamıştı. Bunun yanında bir kısmı olayların içinde yer almış, bir kısmı perde arkasında kalmış pek çok tanık doksanlı yılların sonuna doğru hala hayattaydı. Cenazesinde övgü konuşması yaptığı, iç savaşta Galba'nın yanında yer alan V. Rufus, İ.S. 98 yılına kadar yaşamıştı. İ.S. 68 yılı konsülü ve Vitellius ile Vespasianus'un kardeşinin (Sabinus) Apollo Tapınağı'nda yaptıkları gizli görüşmenin tanığı Silius Italicus⁴² Campania'da inzivaya çekilmişti. Nero döneminde sürgüne gönderilen, iç savaşta Vespasianus tarafını seçen ve Flavianuslar döneminde üç defa konsül olan Fabricius Veiento,⁴³ Traianus döneminin ilk yıllarında senatoda yer almıştı. İ.S. 69 yılı konsülü

⁴² Tac., *Hist.*, III. LXV. 2: "verba vocesque duos testis habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum: vultus procul visentibus notabantur, Vitellii proiectus et degener, Sabinus non insultans et miseranti propior." (Söz ve konuşmalarının iki tanığı vardı: Cluvius Rufus ve Silius Italicus. Yüz ifadeleri de uzaktan izleyenlerce gözlemlenmişti: Vitellius'un ki düşkün ve bayağı, Sabinus'un ki ise küstahça değil ve merhamet etmeye oldukça hazır.)

⁴³ F. Veiento, Tacitus gibi, *quindecemvir*'ler kurulunun bir üyesiydi.

Arrius Antoninus ve İ.S. 70 yılı praetor'u Iulius Frontinus, Bedriacum seferinin⁴⁴ başlarında Otho'nun ordusunda komutan olan Vestricius Spurrina, genç Plinius'un yakın çevresinde yer alıyorlardı. Vespasianus'un komutanlarından Antonius Primus ise memleketi, Tolosa (İspanya) kasabasında son günlerini geçiriyordu. Bütün bu insanlarla yüz yüze konuşabilir ya da Plinius'a yaptığı gibi mektup yazarak bilgi isteyebilirdi.

Bunların dışında kitap için hazırlığa başlamasından önce ölen, fakat Tacitus'un yakından tanıdığı ya da çeşitli vesilelerle tanıma olasılığı olan kişiler de vardı. *Dialogus De Oratoribus* kitabında yer verdiği arkadaşı, hatip Iulius Secundus, Otho'nun yakın çevresinde yer almış, Bedriacum'daki bozgunun ardından intihar eden Otho'nun son anlarına da tanık olmuştu.⁴⁵ Dacia seferi⁴⁶ sırasında Domitianus'un ordusunun komutanlığını yaparken yaşamını kaybeden Cornelius Fuscus gibi, tanışma olanağı bulunan ve bu devrin olaylarının içyüzünü çok iyi bilen insanlarla da geçmişte mutlaka karşılaşmış ve eski hikayeleri işitmişti.

⁴⁴ Galba'nın ölümü sonrası imparator olan Otho ile Germanyadaki lejyonların imparator ilan ettiği Vitellius'un orduları Kuzey İtalya'daki Bedriacum'da karşılaştılar; savaşın başlarında üstün olan Otho, yenileceğini anlayınca intihar etti (İ.S. 17 Nisan 69).

⁴⁵ Plutarkhos, *Otho*, IX.

⁴⁶ İ.S. 85 yılında Dacebalbus komutası altında Mosia'ya saldıran Daclar, Roma ordusunu yenmiş, eyaletin valisi Sabinus'u öldürmüşlerdi. Domitianus Moesia'ya bir sefer düzenledi ve eyaleti tekrar hakimiyet altına aldı. Fakat Cornelius Fuscus, ordunun komutasını devralıp Dacia üzerine yürüyünce Roma ordusu bozguna uğramıştı (İ.S. 86).

Olayların içinde yer almış kişilerden bazıları çok değerli bilgiler içeren, bazıları ise dikkatlice okunması gereken bir takım kitaplar yazmışlardı. Devlet yönetiminde yüksek makamlarda görev alan, atlı sınıfından Pompeius Planta, Bedriacum Savaşı'nı anlattığı bir kitap yazmıştı.⁴⁷ Tacitus'un yakın arkadaşlarından Vipstanius Mesella, *tribunus militaris* olarak Antonius Primus'un komutası altında, Vitellius'un güçlerine karşı savaşmıştı ve Kuzey İtalya'daki Cremona kenti yakınlarında meydana gelen çarpışmaları⁴⁸ anlattığı bir kitap kaleme almıştı. Herennius Senecio'nun kaleminden çıkan Helvidius Priscus'un yaşam öyküsü gibi bazı yaşam öyküleri de o yıllarla ilgili olarak pek çok bilgi içeriyordu. Ayrıca Vespasianus, Iudaea'daki (Filistin ve İsrail) askeri faaliyetlerini anlattığı bir *commentarii* kaleme almıştı. Ordusundaki Antonius Iulianus isimli bir *procurator* ise Yahudiler üzerine bir kitap yazmıştı.⁴⁹

⁴⁷ Scholasticus de Juvenalis, II. 99: "horum bellum scripsit Cornelius, scripsit et Pompeius Planta, qui ait Bebriacum vicum esse a Cremona vicesimo lapide." (Onların savaşını Cornelius yazmıştır, Pompeius Planta da yazmıştır; Bebriacum'un [Bedriacum], Cremona'nın yirmi bin adım [yaklaşık 6 km] uzağında bir kasaba olduğunu söylemiştir.)

⁴⁸ Bedriacum savaşının safhalarından bir olan bu çarpışma da Otho'nun ordusu, Vitellius'un ordusunun elinde bulunan Cremona'yı almak üzere bir hareket düzenlemişlerdi; ancak Otho'nun kendileriyle gelmemesi yüzünden morali bozulan ordu Vitellius tarafından bozguna uğratılmıştı.

⁴⁹ Iosephus, *Vita*, 342.

Bazı yazarlar da bu dönemle ilgili olan, fakat günümüze kadar ulaşamayan kapsamlı tarih eserleri ortaya koymuşlardı. Nero'nun yakın çevresinde bulunmuş ve onun ölümünden sonra çıkan iç savaşta sürekli saf değiştirmiş olan Cluvius Rufus, olasılıkla Caligula dönemi ile başlayan, Nero'nun ölümüyle sona eren bir tarih kitabı yazmıştı. Tacitus'un dil bakımından Livius ile bir tutarak övdüğü⁵⁰ Fabius Rusticus'un kaleme aldığı tarih eseri ise Nero dönemini ve 69 yılındaki iç savaşı da kapsıyordu. Devrin en önemli yazarlarından yaşlı Plinius da, eski tarihçilerden Aufidius Bassus'un bıraktığı yerden devam ederek, Domitianus dönemine kadar yaşanan olayları yıl yıl ele aldığı, otuz bir kitaptan oluşan, *Historiae* isimli bir tarih kitabı yazmıştı. Olasılıkla isimleri bile sonraki çağlarda unutulup gitmiş başka bir takım yazarların eserleri de Tacitus'un yaşadığı dönemde henüz okunuyorlardı.⁵¹ Öte yandan ele aldığı dönemle ilgili bu kadar kaynak elinin altında olsa da Tacitus,

⁵⁰ Tac., *Agr.*, X. 3: "...Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores..." (eskilerden Livius, yenilerden Fabius Rusticus başta olmak üzere en iyi yazarlar...)

⁵¹ Özellikle meçhul bir tarihçi Tacitus, Plutarkhos ve Suetonius tarafından ortak bir kaynak olarak izlenmişti; Tacitus ve diğer yazarlar Otho'nun evliliği konusunda yanlış (Tac., *Hist.*, I. XIII. 3; Plutarkhos, *Galba*, XIX; Suetonius, *Otho*, III. 1), fakat sonra Tacitus bu yanlışını düzeltmişti (*Ann.*, XIII. XL. 4); bkn. Syme, R., 1958, op. cit., s. 180-181; Goodyear, F.R.D., 1982, *History or Biography*, Kenney, E. J. et. al (ed.) içinde, s.153; Martin, R., 1989, op. cit., s.190-191; Mellor, R., 1993, op. cit., s.33.

kitabının günümüze kalan bölümlerinde, yalnız iki yazarı ismiyle anmıştı: Mesella ve Plinius.⁵²

Resmi kayıtlar da Tacitus'un kaynakları arasında yer alıyordu. Roma'da Augustus'un devrinden beri siyaseti artık imparatorlar yönetiyordu ve senatonun önemi azalmıştı; ancak imparatorun gölgesinde olsa bile sorunlar hala orada tartışılıp karara bağlanıyordu ve senato kararları (*acta*) özenle saklanıyordu. Bu bakımdan çoktan unutulmuş önerileri ve olayların başka hiç bir yerde bulunamayacak ayrıntılarını içeriyorlardı. Bunun yanında senatörlerin yaptığı konuşmaların, ana fikirlerinin anlaşılmasına yetecek kadarı özetleniyor, bazıları da yayınlanıyordu. Belgelerle dayalı çalışma yapmak donanımlı tarihçiler tarafından yakın zamanlarda iyice geliştirilmişti⁵³ ve Tacitus da senato kararları ile senatodaki konuşmaların yardımcı olabileceği durumlarda bu kayıtlara başvuruyordu. Kendisinden önce kimsenin el atmadığı Domitianus dönemi için bu zorunluydu; özellikle Piso'nun Galba tarafından evlat edinilmesinin⁵⁴ ardından senatoda oluşan atmosfer ve senatonun yaşama geçmeyen, Germanya'daki ordulara elçi heyeti gönderilmesi

⁵² Tac., *Hist.*, III. XXVIII (Mesella ve Plinius); III. XXV (Mesella).

⁵³ Syme, R., 1958, op. cit., s. 186.

⁵⁴ İ.S. 2 Nisan 68 yılında imparator olan Galba, tahta çıktığında yetmiş üç yaşındaydı; köklü bir aileden geldiği ve siyasi kariyerinde başarılı olduğu için senatonun takdirini kazanmıştı. Ancak masrafların kısılması halk ve askerler arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. İ.S. 69 yılı Ocak ayında Germanya'daki lejyonlar isyana kalkıştı ve senatodan yeni bir imparator istedi. Bunun üzerine Galba yerine geçmek üzere Calpurnius Piso Licianus'u evlat edinmeye karar vermişti.

kararı⁵⁵ gibi, askeri aktarımların yer vermediği bazı konularda da anlatımını desteklemek amacıyla senato arşivine başvuruyordu.

Bu kadar kaynak arasından malzeme seçerken ve bunları bir araya getirirken Tacitus, tamamıyla bir kaynağa bağlanıp kalmadan bağımsızca ve ayırım gözeterek hareket ediyordu. Çeşitli kaynaklardan topladığı bilgileri, konuşmalara ayırdığı bölümlerde, Yahudilerin gelenekleri⁵⁶ gibi konu dışı anlatımlarda, Vitellius'un ölümünün ardından senatoda çıkan tartışmada Helvidius Priscus'un bir sataşmaya sinirlenmesi⁵⁷ gibi önemli insanların kişilik yapılarını sergilediği sahnelerde rahatça kullanıyordu. Bahsettiği dönem üzerine kendi bilgisi son derece kapsamlı olsa da, önsözde anlatacağını söylediği ve geniş bir coğrafyada geçen olayları çeşitli açılardan ele alan pek çok kaynak elinin altındaydı. Tacitus, bunlardan yararlanmak için yeterince donanımlı bir yazardı. Tacitus zaman zaman kaynakların çokluğunu vurguluyor⁵⁸ ve bunların her birini de değerine göre kullanıyordu.

3.2. *ANNALES*:

İlk tarih kitabı olan *Historiae*'de kendi yaşadığı dönemi kaleme alan Tacitus, yeni başlayacağı eserde, büyük bölümü kendinden önceki dönemde meydana gelmiş olayları ele alacaktı. Bu dönemdeki olayları görmüş ya da olayların içinde yer almış kişilerin çoğu, Tacitus'un, yazacağı kitap için kaynak araştırması yaptığı sırada çoktan ölmüştü. Buna karşın yaşamı boyunca bulunduğu ortamlarda, Vespasianus dönemine kadar yaşayan İ.S. 30 yılı konsülü Cassius Longinus ve cenazesinde bizzat

⁵⁵ Tac., *Hist.*, I. XIX. 1-2.

⁵⁶ Tac., *Hist.*, V. II. XII.

⁵⁷ Tac., *Hist.*, IV. III-X.

⁵⁸ Tac., *Hist.*, II. XXXVII; II. CI; III. XXIX; III. L; IV. LXXXIII; V. II; V. IV.

kendisinin övgü konuşması yaptığı Verginius Rufus gibi o dönemden kalan tanıkları dinleme ya da en azından onların cenazelerinde okunan övgüleri işitme şansını bulmuştu. Ayrıca bu dönemde sürgüne gönderilen ya da intihar etmesi emredilen insanlar yakınları tarafından, kuşkusuz, unutulmamışlardı.⁵⁹ Bunlar arasından, Nero döneminde intihar etmesi emredilen⁶⁰ M. Ostorius Scapula'nın oğlu M. Scapula, Tacitus ile aynı yıl konsüllük yapmıştı.

Doğum tarihi göz önünde bulundurulursa, Tacitus'un, Nero dönemindeki atmosferi eserine taşımakta fazla bir zorluk çekmediği söylenebilir; gençlik yıllarında duydukları da, en azından Tiberius dönemine kadar, yakın geçmişte olanlar hakkında bir izlenim edinmesini sağlamıştı.⁶¹ Öte yandan Tacitus'un arkadaşları ve tanıdık çevresi, belki yaptıkları şeyin farkında da olmayarak, yazara bazı özel bilgiler

⁵⁹ Tac., *Ann.*, IV, XXXIII: "at multorum qui Tiberio regente poenam vel infamias subiere posteris manent." (Fakat Tiberius yönetiminde ceza ve aşağılanmaya maruz kalmış pek çok ailenin soyundan gelenler yaşamlarını sürdürüyor.)

⁶⁰ Tac., *Ann.*, XVI. XIV; İ.S. 47-52 yılları arasında Britanya valiliğinde bulunan Ostorius Scapula'nın oğlu, İ.S. 59 yılında konsüllerinden M. Ostorius Scapula, Nero tarafından intihara zorlanmıştı (İ.S. 65/6).

⁶¹ Tac., *Ann.*, III, XVI. 1: "Audire me memini ex senioribus visum saepius inter manus Pisonis libellum quem ipse non vulgaverit... neque tamen occulere debui narratum ab iis qui nostram ad iuventam duraverunt." (Piso'nun ellerinde, hiç yayınlamadığı bir belgenin sıklıkla görüldüğünü, yaşlılardan duyduğumu hatırlıyorum... Buna karşın bizim gençliğimizde hayatta olanlar tarafından anlatılan bu olayı gizlemem gerekiyordu.)

sağlamışlardı. Ancak Tacitus'un bu çeşit sözlü aktarıma dayalı kaynaklardan ne kadar yararlandığını belirlemek, her hangi bir isim vermediğinden, son derece güçtür.

Tacitus, yer yer isim vermeden belirttiği gibi, anlattığı dönemle ilgili pek çok yazılı kaynağa başvuruyordu: Şiirler, kitapçıklar ve anı kitapları gibi bu dönemden kalan bazı ek kaynaklar da büyük bir olasılıkla elinin altındaydı. Ozan Albinovanus Pedo, Germanicus'un kazandığı zaferleri⁶² destan vezniyle şiirleştirmişti;⁶³ ayrıca halk tarafından çok sevilen Germanicus'un yaşam öyküleri de çeşitli yazarlarca, tekrar tekrar kaleme alınmıştı. İmparator Tiberius, kendi yaşamını kısaca anlattığı bir kitap, ayrıca Suetonius'a göre, Seianus olayı⁶⁴ hakkında da bir savunma (*apologia*)

⁶² Germanicus Tiberius'un yeğenydi; sevilen bir şair de olan Germanicus önce Germany'da (İ.S. 14–16), sonra imparatorluğun doğusunda (İ.S. 17–19) zaferler kazanmıştı.

⁶³ Seneca Maior, *Suasoria*, I. 15.

⁶⁴ Seianus Tiberius'un en güvendiği insandı. Germanicus'un Mısır'daki şüpheli ölümünün (İ.S. 19) ardından, Germanicus'un eşi Agrippina Tiberius'u suçlamıştı; ikisi arasındaki gerginlik ve Tiberius'un oğlu Drusus ani ölümü (İ.S. 23) Seianus'u imparatorun mirası için ön plana çıkarmıştı; fakat herkes Drusus'un, karısı Livilla'yı baştan çıkaran Seianus tarafından zehirlendiğine inanıyordu. Öte yandan Seianus imparatoru Germanicus'un oğulları Drusus ve Nero aleyhine de kışkırtıyordu. Agrippina ve Nero sürgüne gönderildi, Drusus ise hapsedildi; ardından Nero intihara zorlandı (İ.S. 30). İ.S. 31 yılında ise Seianus Tiberius'un torunu Iulia ile nişanlanınca imparatorun varisi durumuna geldi. Bu olayın ardından Tiberius, Germanicus'un annesi Antonia tarafından uyarılınca olayın iç yüzünün farkına vardı; senatoya bir

yazmıştı;⁶⁵ bu savunmada Germanicus'un oğullarına karşı kurduğu tertip yüzünden, en güvendiği adamı Seianus'u cezalandırdığını ifade ediyordu.

Nero'nun annesi Agrippina da, kendi yaşamı ve ailesinin geçmişi hakkında bir anı kitabı yazmıştı. Tacitus, başka hiç bir tarihçinin eserinde yer olmadığını ifade ederek, onun annesinin, Germanicus'un ölümünün ardından Tiberius'tan yeni bir koca istemesini, bu kitaptan alıntılanmıştı.⁶⁶ İmparator Cludius da kendi yaşamını kaleme almıştı, ayrıca alfabe de dahil olmak üzere pek çok konuda eser vermiş üretken bir yazardı. Nero, Tacitus'un okuyup üzerine fikir bildirdiği⁶⁷ şiirler yazmıştı. Nero'nun uzun süre en yakınındaki iki kişiden biri olan Seneca genç imparatoru eğitmek ve yeni iktidarın propagandasını yapmak amacıyla *De Clementia*'yı yazmıştı, ayrıca tragedyaları da o günleri yakından bilenlere bazı olayların iç yüzü hakkında ipucu sağlayabilirdi. Fabricius Veiento ise senatörlere iftiralar attığı bazı broşürlerini bir kitapta toplamış, Nero da bu yüzden onu sürgüne

mektup yazarak Seianus'u suçladı. Bunun üzerine Seianus hapsedildi ve idam edildi (İ.S. 18 Ekim 31).

⁶⁵ Suetonius, *Tiberius*, LX. VI.

⁶⁶ Tac., *Ann.*, IV. LIII. 2: "id ego, a scriptoribus annalium non traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae quae Neronis principis mater vitam suam et casus suorum posteris memoravit."

⁶⁷ Tac., *Ann.*, XIV. XVI. 1: "quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens." (Çünkü şiirlerin verdiği izlenim bunların güçlü, etkileyici ya da söylenişte akıcı olmadığını kanıtlıyor.)

yollayıp, kitabını yaktırmıştı; Tacitus'a göre bu kitap yasakken herkes onu elde etmeye çalışıyordu fakat yasak kalkınca kitap da unutulmuştu.⁶⁸

Yaşam öyküleri ve soylu ya da atlı sınıfından olmasına karşın en az onlar kadar köklü ailelerin arşivinde bulunan mektup ve buna benzer belgeler de bu dönem üzerine detaylı bir araştırma yürüten bir tarihçiye önemli bilgiler sağlayabilirdi. Özellikle bu yıllarda yaşayan ünlü şahsiyetlerin hemen hepsinin yaşam öyküleri yazılmıştı. Yaşlı Plinius'un, imparatorluk yıllarının en ünlü tragedya ozanlarından İ.S. 44 yılı konsülü Pomponius Secundus'un yaşamını anlattığı eser,⁶⁹ Caligula dönemi Roma'sının kültür ve toplum yaşamı hakkında kuşkusuz önemli bilgiler içeriyordu. Iunius Rusticus, ise Thræsea Paetus'un yaşam öyküsünü yazmış ve bu yüzden ölüme mahkûm edilmiş, kitabı da yakılmıştı (İ.S. 93). Tacitus, iktidara tehdit olarak görüldüğü için, Nero döneminde, Asya'ya sürgüne yollanan, Tiberius'un soyundan gelen Rubellius Plautus'un öldürülmesini anlatırken, ölümünden bir süre önce kayınbabası L. Antistius Vetus'un yolladığı bir mektuptan alıntı yaparak, onun aslında bir darbe hazırlığı içinde olduğu için cezalandırıldığı söylentilerine karşı çıkıyordu.⁷⁰ Ostorius Scapula da yaşam öyküsü yüzünden başı derde girenler arasındaydı: Nero'yu eleştiren şiirleri nedeniyle sürgüne gönderilen Antistius Sosianus, gittiği yerde tanıştığı ve kendisi gibi sürgün olan astrolog Pammanes'in yazıları arasında bulduğu Ostorius'un yaşam öyküsünü çalıp Nero'ya ihbar etmişti. Bu yüzden, Antistius'un davasında onun lehine tanıklık yapan Ostorius ölüm

⁶⁸ Tac., *Ann.*, XIV. L: "mox licentia habendi oblivionem attulit."

⁶⁹ P. Secundus, Germanyaya valisiyken Plinius onunla birlikte çalışmıştı.

⁷⁰ Tac., *Ann.*, XIV. LVIII. 4.

cezasına çarptırılmıştı.⁷¹ Bunların dışında Tacitus, Claudius'un alfabeye eklediği fakat onun ölümünden sonra alfabeden çıkarılan harflerle ilgili olan gibi, kamusal alanlardaki yazıtlara da başvurmuştu.⁷²

Bu dönemde yapılan savaşları konu edinen pek çok eser vardı. Yaşlı Plinius İ.S. 47 yılına kadar Roma'nın Germen kavimlerine karşı yaptığı bütün savaşları *Bella Germaniae* adlı bir kitapta derlemiştir. Yeğenine göre Ren kıyısındaki orduda görevliyken Drusus onun rüyasına girip kendisini unutulmaktan kurtarmasını istemesi üzerine yazmaya başladığı bu kitap, yirmi ciltlik kapsamlı bir eserdir.⁷³ Tacitus, Agrippina'nın Ren nehri üzerindeki bir köprüde kaybolduğunu sandığı kocasını karşılamasını anlatırken bu kitaptan alıntı yapmıştır.⁷⁴ Atlas dağına ilk defa aşan ve güneye doğru bir hayli yol alan Suetonius Paullinus, Moritanya'ya düzenlenen ve kendisinin başında bulunduğu seferi anlatan bir kitap yazmıştır. Domitius Corbulo ise başında bulunduğu Ermenistan seferi hakkında, bölge coğrafyasını da anlattığı ve Tacitus'un atıfta bulunduğu bir eser kaleme almıştır.⁷⁵

⁷¹ Tac., *Ann.*, XVI. XIV. 1.

⁷² Tac., *Ann.*, XI. XIV. 3: “quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post oblitteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publico dis plebiscitis per fora ac templa fixo.” (Bu örneği izleyen Claudius üç harf ekledi; bunlar onun yönetim döneminde kullanıldı, sonra da unutulup gitti. Bu harfler şimdi bile forum ve tapınakların anıt koyulan yerlerindeki pirinç levhalarda görülebilir.)

⁷³ Plinius Minor, *Epistulae*, III. LIII.

⁷⁴ Tac., *Ann.*, I. LXIX. 2: “tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor...”

⁷⁵ Tac., *Ann.*, XV. XVI. 1.

Ayrıca Corbulo'nun iki subayı, Licinius Mucianus bölge coğrafyası üzerine,⁷⁶ Marius Celsus da Ermenistan seferi üzerine⁷⁷ birer kitap yazmışlardı.

Tacitus, ana kaynak olarak dönemi ayrıntılı ele alan tarihçilerin kitaplarından yararlanmıştı. Aufidius Bassus ve Servilius Nonianus, Livius sonrası Roma tarihçiliğinde en önde gelen isimlerdi. Nero döneminin ortalarına kadar yaşayan Aufidius, kendi döneminde Tiberius ve Germanicus'un Germen kavimlerine karşı yaptığı savaşları anlattığı *Bellum Germanicum* isimli bir kitap yazmıştı; ayrıca Caesar'ın ölümünden başlayarak olasılıkla Caligula'nın ölümüne kadar bir tarih kitabı da kaleme almıştı. Hemen hemen onunla aynı yaştaki, soylu sınıfından, İ.S. 35 yılı konsülü ve İ.S. 47 yılı Afrika *proconsul*'ü, ünlü hatiplerden Servilius Nonianus ise Tiberius ve Caligula dönemlerini kapsayan bir kitap yazmıştı. Tacitus, eserinde bu iki isme değinmemesine rağmen *Dialogus De Oratoribus*'ta onları biçem bakımından eski tarihçilerle karşılaştırabilecek kadar incelemişti.⁷⁸

Onların yanında başka yazarlar da eserlerinde imparatorluğun ilk yıllarını ele almışlardı: Tiberius'un ordusunda görev yapan Velleius Paterculus, Troya'nın yıkılışından bu yana Roma tarihini ele aldığı ve emrinde çalıştığı imparatora oldukça geniş bir yer ayırdığı, günümüze kadar ulaşabilen bir tarih kitabı yazmıştı. Baba Seneca ise, hitabet sanatıyla ilgili eserler yazmanın yanı sıra, kendi yaşadığı dönemi anlattığı bir tarih eserini de ölümünden sonra yayınlanması için oğluna bırakmıştı.⁷⁹

⁷⁶ Plinius Maior, *N.H.*, V. 83.

⁷⁷ Lydus, *De Mag.*, III. 33.

⁷⁸ Tac., *Dialogus*, XXIII. 4.

⁷⁹ (Haase) Seneca Minor, *De Vita Patris*, F 15.

Eserinin Caligula sonrasını ele aldığı bölümlerinde ise Tacitus kaynaklarının isimlerini verir: İ.S. 55 yılında bir tertip düzenlendiği haberinin saraya ulaşması üzerine Nero, Fabius Rusticus'a göre, Burrus'u uzaklaştırmaya karar vermiş, ancak Seneca'nın araya girmesiyle vazgeçmişti. Plinius ve Cluvius ise Burrus'un bağlılığından asla kuşulanılmadığı görüşündeydiler. Tacitus'a göre Rusticus, kendisi gibi İspanya kökenli olan yakın dostu Seneca'yı yüceltme eğilimi içindeydi.⁸⁰ Tacitus bir kişiden ilk defa bahsettiğinde onu önce iki isimle anardı, daha sonraki anışında ise tek isim kullanırdı. Burada Plinius ve Cluvius tek bir isimle anıldığına göre, *Annales*'in günümüze ulaşmayan bölümlerinde iki tarihçinin isimleri geçmişti. Tacitus, konu Nero dönemine geldikten sonra F. Rusticus'un kitabını kaynak olarak kullanmaya başlamıştı.⁸¹

Tacitus, *Annales*'in geri kalan bölümlerinde yazarların fikir birliğine varamadıkları konularda, ayırım gösteren yazarı ismiyle belirteceğini söylemiştir. İmparator ve annesi arasında meydana gelen bir ensest ilişki girişimi sahnesinde, Cluvius ve diğer yazarlar suçu Agrippina'ya atarken, Rusticus Nero'yu suçlu görmekteydi.⁸² Geri kalan bölümlerde de Piso tertibi konusunda bir defa Rusticus'u, bir defa Plinius'u kaynak olarak göstermişti. Plinius'a göre Claudius'un kızı Antonia, Piso ile beraber saray muhafızlarının karargahına gitmeyi kabul etmişti. Tacitus, bunu saçma olarak nitelemesine rağmen, yine de yazılı olan hiç bir şeyi atlamamak gerektiğine inandığı için bu söylentiye eserinde yer verdiğini söylüyordu.⁸³

⁸⁰ Tac., *Ann.*, XIII. XX. 2.

⁸¹ Syme, R., 1958, op. cit., s. 289-290.

⁸² Tac., *Ann.*, XIV. II. 2.

⁸³ Tac., *Ann.*, XV. LII. 4.

Rusticus'a ise Seneca'ya intihar etmesi emrini getiren askerin davranışlarını betimlerken değinir.⁸⁴ Diğer yazarlar tarafından ortaya atılan Nero'nun Roma'yı yaktığı ve karısı Poppea Sabina'yı zehirlediği iddialarına karşı çıkarken de herhangi bir isim vermez.⁸⁵ Bunların dışında Tacitus, tartışmalı konularında ayırım gösteren yazarları ismiyle anacağına söz vermesine karşın, herhangi bir yerde başka bir kaynağın varlığından söz etmez.

Tacitus, Nero dönemini ele alırken Plinius, Rufus ve Rusticus'un eserlerini ana kaynak olarak kullanmıştı. Değişik yaş grubu, toplumsal sınıf ve konumdan gelen, değişik görüşleri savunan ve değişik deneyimler yaşamış bu üç yazar, olayları birbirinden bağımsız ve kendi yargılarına göre değerlendirdikleri için çoğu zaman bütünlüğü oluyordular. Kuşkusuz Nero'nun son dönemlerinde Roma'da bulunan Tacitus'un hafızası da, bu yazarların eserlerini değerlendirirken tarihçiye yararlı oluyordu.

Ancak Tacitus imparatorluk tarihçiliğinin doğasını gayet iyi biliyordu: Yandaşlık yoksa kötüleme vardı.⁸⁶ Bu yüzden birinci elden malzemeye çalışmaya ağırlık veriyordu. Resmi belgeler ona bu yazarların anlattıklarına katkı yapma ve yanlışlarını düzeltme olanağı sunuyordu. Tacitus, Augustus anısına düzenlenmesi kararlaştırılan oyunlar ya da Germanicus'un -onu büyük hatipler arasında gösteren- altından bir heykelinin yapılması için verilen öneri gibi konular hakkında senatoda yapılan tartışmaların ayrıntılarını senato arşivinden (*acta senatus*) alıyordu.⁸⁷

⁸⁴ Tac., *Ann.*, XV. LXI. 3.

⁸⁵ Tac., *Ann.*, XV. XXXVIII. 1 ve XVI. VI. 1.

⁸⁶ Tac., *Hist.*, I. I. 1-3.

⁸⁷ Tac., *Ann.*, I. VIII. III; II. LXXXIII. 1.

Tiberius'a tanrısal onurlar verilmesi türünden önerileri “anlatmak” için değil “tarihin en önde gelen işlevi” saydığı erdemli ya da kötü söz ve davranışların örneklerini gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla sayfalarına taşıyordu.⁸⁸ Diğer yazarların, aktarılmasını kendileri için zahmetli, okuyucuları için yorucu bulduğu vatana ihanet bahanesiyle mahkemeye çıkarılanların davalarından, daha önce kimsenin değinmediği “bilinmeye değer pek çok noktayı” ortaya çıkarmıştı.⁸⁹

Cumhuriyet sonrası kurulan düzen oturdukça ve Claudius dönemiyle beraber ortaya çıkan bürokrasi yönetimde ağırlık kazandıkça senatonun önemi de azalıyordu. Fakat yine de Tacitus senato arşivini göz ardı etmiyordu. Cerialis Anicius'un devlet hazinesinden tanrısal Nero'ya bir tapınak yapılması için verdiği önerge senato arşivinde duruyordu.⁹⁰ Bunun dışında Tacitus, diğer resmi kayıtlara da özen gösteriyordu: Gündemdeki konuları halka duyuran *acta diurna*'ya dayanarak, annesi

⁸⁸ Tac., *Ann.*, III. LXV. 1.

⁸⁹ Tac., *Ann.*, VI. VII. 5: “neque sum ignarus a plerisque scriptoribus ommissa multorum pericula et poenas...nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.” (Birçoklarının karşılaştığı tehlike ve aldığı cezaların, pek çok yazar tarafından göz ardı edildiğini bilmiyorum değilim... Her ne kadar başkalarınca anlatılmamış olsa da pek çok ve bilinmeye değer olay benim kitabımda ortaya çıktı.)

⁹⁰ Tac., *Ann.*, XV. LXXIV. 3: “reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium consulem designatum pro sententia dixisse, ut templum divo Neroni quam maturime publica pecunia poneretur.” (Seçilmiş konsül Cerialis Anicius'un, mümkün olduğu kadar kısa bir zaman içinde Tanrısal Nero adına devlet bütçesinden bir tapınak yapılması için verilen önerge lehine söz aldığını senato kayıtlarında buldum.)

Antonia'nın dışında bütün aile üyelerinin Germanicus'un cenaze töreninde hazır bulunduğunu ifade edecek kadar resmi kayıtları incelemişti.⁹¹

İmparatorların konuşmaları ya da mektupları da bir hükümdarın yönetim biçimini gösterebilecek ya da karakterinin gizli kalmış yönlerini ortaya çıkartabilecek ayrıntıları sağlayabilirdi; Seianus olayı sonrasında Tiberius'un inzivaya çekildiği Capri'den senatoya yolladığı mektubun girişini, Tacitus kelime kelime aktarmıştı: Ne yazacağını, kendini nasıl ifade edeceğini bilemeyen imparatorun ruhu acılar içindeydi.⁹² Tiberius'un senatörlerden israfın azaltulmasını istediği, Claudius'un, Galya'dan gelen başarılı insanların senatoya alınmasını savunduğu ve Nero'nun

⁹¹ Tac., *Ann.*, III. III. 2: “matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam, cum super Agrippinam et Drusum et Claudium ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint.” (Agrippina, Drusus ve Claudius'un yanında diğer akrabalarının bile isimleriyle kaydedilmiş olmasına karşın annesi Antonia'nın onun naaşına dikkate değer bir onurlandırma ziyaretinde bulunduğunu tarihçilerin eserlerinde ya da *acta diurna* kayıtlarında bulamadım.)

⁹² Tac., *Ann.*, VI. VI. 1: “Insigne visum est earum Caesaris litterarum initium; nam his verbis exorsus est: «quid scribam vobis, patres conscripti, aut quo modo scribam aut quid omnino non scribam hoc tempore, di me deaque peius perdant quam perire me cotidie sentio, si scio.»” (Caesar'ın [Tiberius Caesar] o mektubunun başlangıcının çarpıcı bir görüntüsü var; zira sözlerine şöyle başlıyor: “Ey senatörler, size ne yazayım ya da nasıl yazayım yahut ne yazayım, eğer biliyorsam, tanrı ve tanrıçalar, her gün düşünme düşünme ölüp ölüp dirilmemden daha kötü bir şekilde yok etsin beni.”)

imparatorluğunun ilk günlerinde iktidarının gelecekteki tasarılarını senatörlere açıkladığı, kendi dönemlerindeki imparatorluk politikasının temel ilkelerini gösteren kısmen ya da bütünüyle alıntılanmış konuşmaları⁹³ ise olasılıkla imparatorların toplu olarak ya da ayrı ayrı yayınlanmış konuşmalarından geliyordu.

Tacitus bu eserinde de malzemesini seçip düzenlerken bağımsızca hareket etmişti. Nero döneminin başlarında doğup Vespasianus döneminde devlet hizmetine başlayan Tacitus, Tiberius döneminden beri senato da bulunan kişilerle bir arada bulunma olanağına sahip olmuş, Roma'nın etkili ailelerine mensup insanlarla tanışmış ve onlardan geçmişle ilgili çok şey dinlemişti. *Dialogus De Oratoribus*'ta açıkça görülebileceği gibi Tacitus'un gerek Roma edebiyatı, gerekse tarih yazımı hakkında engin bir bilgisi vardı ve okuduklarını karşılaştırmalı olarak kullanıyordu. En ufak bir bilginin peşinde belge yığınlarıyla boğuşmaktan kaçınmıyordu. Sonuç olarak geniş araştırmalarla sağladığı bilgi birikimi üzerine ele alacağı konuyu oturtmuş ve bu birikimi enine boyuna sorgulayarak, bağımsız bir yargılama sürecinin ardından eserini oluşturmuştu.

⁹³ Tac., *Ann.*, III. LIII-LIV, XI. XXIV ve XIII. IV.

4. AGRICOLA'NIN YAŞAMI:

4.1. AMAÇ: TACITUS VE *DE VITA AGRICOLAE* (AGRICOLA'NIN YAŞAMI)

Tacitus'un eserleri arasında, araştırmacıların üzerinde en çok kafa yordukları sorunlardan birisi, *Agricola'nın Yaşamı* kitabında, ikinci paragrafın başında yer alan 'legimus' fiilini yorumlamak olmuştur. Kitabı Türkçe'ye kazandıran Hamit Dereli'nin "Tarihte okuyoruz ki..." diye çevirdiği⁹⁴ bu fiilin anlamı üzerine pek çok tartışma yapılmış, pek çok fikir üretilmiştir: Tacitus neyi okumuştur? Yoksa okumamış da görmüş müydü? Bu fiil kopya edilirken yer mi değiştirmişti? Ya da aslında hiç olmamış mıydı? Metinle uğraşan herkes bir çözüm öneriyordu. Bazıları bu fiilin yanlış yazıldığını ya da okunduğunu savunmuş, 'vidimus' fiilinden 'peregimus' fiiline varıncaya kadar, 'legimus' fiilini bir kaç düzine değişik fiille değiştirmişti; ama eldeki en eski iki el yazmasının o bölümünde bir bozulma yoktu. Bazıları ise bu olayları nerede okunmuş olabileceğine kafa yoruyordu: kimi "legimus... ubi?" (...nerede okuyoruz?) diye sorarak kendisini yazarın yerine koymuş ve bu soruya yanıt vermişti; bunlardan bazılarının göre Tacitus, Senecio ve Rusticus idam edilirken şehir dışında bulunduğu göre, bunları *acta diurna*'dan okumuştur; bazılarının göre Roma'ya döndükten sonra *acta senatus*'tan olayın ayrıntılarını öğrenmişti. Fakat Tacitus'un, olayların çok yakından tanığı olan Plinius gibi arkadaşlara sahip birisi olduğu düşünüldüğünde bu iddialar biraz havada kalıyordu. Bazıları ise fiilin kişisini ve zamanını sorguluyordu; üçüncü çoğul şahısla Tacitus'un aslında kendisini kastettiğini ve fiilin zamanının da *praesens historicum*

⁹⁴ Tacitus, 1998, *Agricola'nın Hayatı veya Britanya Tarihi*, Ankara, s.4.

olduğunu savunanlara karşı yazarın genelleme yaptığını ya da senatörleri belirttiği görüşü ortaya atılıyordu.⁹⁵

Sorun sadece bu kadarla kalmıyordu. Buradan yola çıkarak *Agricola'nın Yaşamı* kitabı bir bütün olarak araştırmacıların üzerine pek çok öykü inşa edebileceği bir zemin sağlıyordu. Kitabı çeşitli açılardan inceleyen kimi araştırmacılar, Tacitus'un samimiyetine inanıyor ve sözlerine güveniyordu. Richmond, Ogilvie ve Fritz için Agricola büyük bir komutandı, İskoçya'yı fethetmişti; Tacitus ise onun yaşamını anlatırken özgürlük ve despotizm konusunu ustalıkla işlemişti.⁹⁶ Goodyear'a göre Tacitus, Agricola'nın Britanya'daki başarılarından başka anlatacak hiçbir şey bulamamıştı. Dorey Tacitus'un tamamen yalan söylediğini ve gerçekleri çarpıttığını düşünüyordu. Ona göre Tacitus, içine girdikleri yeni dönemde eski iktidarın işbirlikçisi gibi tanınmaktan çekiniyor ve Domitianus kadrolarıyla bağlantısının üzerini örtmek istiyordu. Ayrıca yine Dorey'e göre, Agricola ile Domitianus arasında hiçbir kırgınlık yoktu, Britanya'daki son yılından bu yana Agricola zaten hastaydı ve bu yüzden ölmüştü. Tanner, konuyu psikolojik bir temelde değerlendiriyordu: Tacitus, Agricola'nın korkaklığını savunmuş olabilirdi;

⁹⁵ Bu konudaki tartışmalar üzerine daha geniş bilgi için bkn. Turner, A.J., 1997, *Approaches to Tacitus' Agricola*, *Latomus*, S.56, C.3, s.582-593.

⁹⁶ Richmond, İ.A., 1944, *Gnaeus Iulius Agricola*, *Journal of Roman Studies*, S.34, C.1-2, s.34-45; Ogilvie, R.M., 1992, *Cornelii Taciti: Opera Minora*, Cambridge, s.20-21; Fritz, K. von, 1957, *Tacitus, Agricola, Domitian, and Problem Of The Principate*, *Classical Philology*, S.52, C.2, s.73-97.

çünkü isyan etme ve imparator olma fırsatını yakaladığı halde buna kalkışmamıştı.⁹⁷ Syme, Martin ve Grimal ise daha ılımlı bir yaklaşımla konuyu ele almışlardı.⁹⁸ Bütünüyle gerçeğin dışına çıkmamakla beraber Tacitus, bazı suçlamalara yanıt vermeye çalışıyor ve Nero döneminden, ufukta Traianus'un görünmesine kadar geçen zaman dilimini içinde yaşanan ve herkesin hafızasında henüz tazeliğini koruyan bir dizi olaya atıfta bulunuyordu. Bunlar onun bir yandan vicdanını sızlatıyor, bir yandan da canını sıkıyordu.

On beş yıllık Domitianus iktidarı boyunca imparator ve senato arasında dozu gün geçtikçe artan bir gerilim yaşanmıştı. Bu gerilim en ufak muhalefetin, hatta muhalefet kuşkusunun bile ölümle cezalandırıldığı bir dönemde de zirve noktasına ulaşmıştı. Senatonun yetkilerini kısıtladığı oranda senatörlerin ona karşı olan nefreti artıyordu. Soylu sınıfın senatodaki ağırlığını kırmak ve muhalefeti azaltmak için atlı sınıfı üyelerini her sene daha fazla sayıda senatoya alıyordu; fakat onlar da umdukları yetki ve gücü bulamadıkları için muhalefet saflarına katılıyordu. İ.S. 96 yılı sonbaharında Domitianus'a karşı girişilen suikastın başarıyla sonuçlanması senatoda memnuniyetle karşılanmıştı. Sonrasında ise senatoda eski imparator

⁹⁷ Goodyear, F.R.D., 1982, op. cit., s.147; Dorey, T.A., 1960, *Agricola and Domitian*, Greece & Rome, S.7, C.1, s.66-71; Tanner, R. G., 1969, *Tacitus and the Principate*, Greece & Rome, S. 16, C. 1, s. 95-99.; ayrıca bkn. Bastomsky, S. J., 1985, *The Not-so-perfect Man: Some Ambiguities in Tacitus' Picture of Agricola*, *Latomus*, S. 44, s. 388-393.

⁹⁸ Syme, R., 1958, Oxford, s. 19-29 ve 122-123; Martin, R.H., 1989, *Tacitus*, s.45-49; Grimal, P., 1990, *Tacite*, Paris, s.108-109.

tarafından yazdırılan bütün yazıtların silinmesi, heykellerinin parçalanması ve onu anmak için yapılacak törenlerin yasaklanması kararı alınmıştı.⁹⁹

Bu dönemin sona erişiyle beraber özellikle soylu sınıf rahat bir nefes almıştı. Bu rahatlama bir takım başka yazarlarda (örn. Plinius) olduğu gibi Tacitus'un eserlerinde de kendisini gösteriyordu. Dönemin hemen sonrasında yazdığı *Agricola'nın Yaşamı* kitabının girişinde Tacitus, Domitianus yönetiminde geçen on beş yılın, insanların fikirlerini ifade etmeye çekindiği bir suskunluk dönemi olduğunu en somut biçimde ortaya koymuştu. Siyaset yaşamında bütün bu yıllar boyunca herhangi bir engelle karşılaşmadan yükseldiği göz önünde bulundurulursa, Tacitus'un Romalı yazar ve hatiplerin geçmiş yıllardaki suskunluğuna neden olarak gösterdiği bu olumsuz koşulların altında böyle bir eseri yazma cesaretini neden kendinde bulamadığını ya da göstermediğini az çok anlamak mümkündür. Çünkü ona göre kahramanlık peşinde koşmadan da memlekete yararlı olunabilir ve şan şeref kazanılabilirdi.¹⁰⁰ Domitianus iktidarının yıkılışının hemen ardından, hatta belki de, Martin'in belirttiği gibi, Nerva'nın koltuğunu güvenceye almak için Traianus'u evlat

⁹⁹ Suetonius, *Domitianus*, XXIII.

¹⁰⁰ Tac., *Agr.*, XLII. 5: "Sciunt, quibus moris est inlicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum ambitiosa morte inclaruerunt." (Dik kafalılara hayran olanlar bilsinler: Kötü imparatorların yönetimi altında da büyük adamlar bulunabilir; itaat ve uysallık, eğer çalışkanlık ve güç de eşlik ederse, pek çoklarının sarp yollardan geçerek, ama devlete hiçbir yararları dokunmadan yaygaralı bir ölümle ünlendikleri kadar şan şerefe ulaşır.)

edinmesinin de sonrasında, kente hakim olan güven atmosferi içinde bu eseri kaleme almıştı.¹⁰¹

Kitabın tam adı, *De Vita Iulii Agricolae* (Iulius Agricola'nın Yaşamı Hakkında) okuyucuda yazarın kayınbabası Cn. Iulius Agricola'nın yaşamı ve gösterdiği başarıların derli toplu bir şekilde anlatılacağı beklentisi uyandırmasına karşın, aslında bu kısa eser, yaşam öyküsü adı altında birbirinden farklı dört beş ögeyi eşsiz bir üslupta içinde barındıran bir çalışmaydı. Bu öğelerden her biri türüne özgü biçem, tempo, anlatım gibi özellikleri taşısa da bunlar arasında en çok göze çarpanları kuşkusuz Agricola'nın komutanlığı sırasında Britanya'da yaşanan olaylara ilişkin tarihsel anlatıma ayrılan bölümler ve çeşitli hitabet örnekleridir. Bu hitabet örnekleri arasında da kitabın sonlarında yer alan ve sanki Agricola'nın cenaze töreninde okunmak için hazırlanmış bir *consolatio* havası veren bölümün¹⁰² gerek yapısı, gerek tonu, gerekse satır aralarına özenle yerleştirilmiş ifadeleriyle özel bir yeri vardır.

Tacitus'un eserlerinde hemen her fırsatta artık kaybolmaya yüz tutmuş bir takım değerlere sahip olan insanları övmesi gerek yaşamında, gerekse eserlerinde, sıklıkla görülen bir durumdur. Büyük bir olasılıkla iyi bir hatip olarak ünlenmeye başlamasından itibaren pek çok cenaze töreninde hitabet yeteneğini sergilemişti. Buna karşın yaptığını kesin olarak bildiğimiz bir tek konuşması vardır. Onu da bu konuşmadan çok etkilenen Plinius'un bir mektubunda olaya değinmesi sayesinde

¹⁰¹ Martin, R.H., 1989, *Tacitus*, s.39. Kitapta Nerva ve Traianus'a yapılan göndermelerden eserin İ.S. 98 tarihinde, *Germania* ile aynı yılda ama ondan daha önce yayınlandığı anlaşılmaktadır: Tac., *Agr.*, III. 1; XLIV. 5.

¹⁰² Tac., *Agr.*, XLIV-XLVI.

öğreniyoruz.¹⁰³ Bu konuşmayı onların kuşağının gözünde tiranlık rejiminin bir kurbanı olarak simgeleşmiş olan Verginius Rufus'un¹⁰⁴ cenazesinde yapmıştı. İlerleyen yıllarda yazacağı eserlerde de bu tavrı sürdürecektir, övülmesi gereken değerli kişileri ve onların davranışlarını konu dışına çıkararak uzun uzun anlatmaktan çekinmeyecekti (örn. D. Corbulo, S. Paulinus, O. Scapula). Bu anlamda Britanya, eserin özünde, *virtus*'un (erdem) sergilendiği bir sahne işlevi görecek, Agricola ise Romalı bir *vir militaris*'in (asker) capcanlı bir örneğini oluşturacaktı.¹⁰⁵

Tacitus, söze başlarken, bir edebiyat türü olarak yaşam öyküsünün geçmişte ve yaşadığı zamanda gördüğü tepkilerin farklılığına dikkati çekiyordu: Ona göre eskiden büyük başarılar göstermiş insanların yaşamlarının anlatılmasının altında hiçbir art niyet aranmıyordu, hatta kendi yaşamını kaleme alan biri kibirli olmakla bile suçlanmıyordu. Tacitus bu iddiasını desteklemek için Rutilius ve Scaurus'u örnek gösteriyordu. Haksız duruma düşseler de davalarını gereği gibi savunan Rutilius ve Scaurus gibi insanlar Romalıların zihinlerinde hala yaşıyordu. Publius Rutilius Rufus ve Marcus Aemilianus Scaurus, Marius ile Sulla arasındaki gerilimin, Roma'yı hızla bir iç savaşa götürdüğü yıllarda soylu sınıfın en önemli liderleri, atlı

¹⁰³ Plinius Minor, *Epp.*, II. I. 6.

¹⁰⁴ V. Rufus 69 yılındaki iç savaşı sırasında önce Galya'da çıkan isyanı bastırması arkasından da Germania lejyonlarının imparatorluk önerisini reddetmişti. İç savaşta Otho cephesinde yer alan Rufus, iç savaşın galibi olan Flavianuslar'ın iktidarda bulunduğu dönemde bir kenarda unutulmaya terk edilmişti.

¹⁰⁵ Syme, R., *op. cit.*, s.122.

sınıfının ise en büyük düşmanıydı.¹⁰⁶ Doksanlı yılların sonuna doğru her ikisi de atlı sınıftan oluşan yargıçların etkisi altındaki mahkemelerde mahkûm edilip sürgüne gönderilmişti; sürgün sırasında da yaşam öykülerini kaleme almış ve kendilerini aklamaya çalışmışlardı. Siyasi şiddetin simgesi haline gelmiş olan bu iki insanı örnek olarak gösteren Tacitus, vicdanını rahatsız eden, ama kitap boyunca açıkça anlatmayacağı bir konuya üstü kapalı olarak değineceğini -içinde bulunduğu çağın okuyucusuna- hissettiriyordu. Atlı sınıftan bir eyaletli olan Agricola'yı övmek amacıyla o satırları yazıyordu; ama onu, atlı sınıfının baskılarına karşı kendilerini savunmak zorunda kalan Rutilius ve Scaurus gibi, soylu sınıfın iki simge ismi arasına yerleştiriyordu. Bir kesimden yoğun bir tepki alabileceğini hesaplayan Tacitus, artık hayatta olmayan bir insanın yaşamını anlatmaya ve başarılarını övmeye başlamadan önce kendisini, okuyucunun anlayışına sığınmak zorunda hissetmişti. Böyle bir özür, kendisinin de ifade ettiği gibi, çağın erdeme karşı olan acımasızca düşmanlığını

¹⁰⁶ İ.Ö. 105 yılında konsül 109 yılında da censor seçilen Marcus Aemilius Scaurus (İ.Ö. 163?-88) yaşadığı zamanın en önemli politikacılarından birisi olarak değerlendiriliyordu. İ.Ö. 90 yılında müttefikleri dolandırmak suçlamasıyla mahkum edilmişti. Sürgüne gittiği yerde yaşamını yazıp kendini savunmaya çalışmıştı. İ.Ö. 105 yılı konsülü Publius Rutilius Rufus (158-78) iyi bir hatip ve yazardı. Yaptığı görevlerde atlı sınıftan tüccarların yaptıkları yolsuzluklara göz yummamış ve bu sınıfın nefretini kazanmıştı. İ.Ö. 92 yılında bu sefer kendisi yolsuzlukla suçlanmış ve sürgüne gönderilmişti. Önce Midilli Adası'na, ardından da İzmir'e yerleşen Rutilius, Roma'da hakimiyeti ele geçiren Sulla'nın geri dönmesi için yaptığı çağırığı reddetmişti. İzmir'de Yunanca bir Roma tarihi ve kendi yaşam öyküsünü yazmıştı.

gösteriyordu; doğal olarak bu erdem kavramından ne anladığını da bütün kitap boyunca gösterecekti:

“Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. sed apud priores ut agere digna memoratu pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebantur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt, nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtreccationi fuit: adeo virtutes isdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. at nunc narraturo mihi vitam defuncti hominis venia opus fuit, quam non petissem incusaturus: tam saeva et infesta virtutibus tempora.¹⁰⁷”

“Ünlü insanların başarılarını ve karakter özelliklerini gelecek kuşaklara taşımak, eski zamanlarda alışıl gelmiş bir durumdu; bu adet bizim zamanımızda da, her ne kadar kendi evlatlarına karşı umursamaz bir çağ olsa bile, kaybolmadı; zira sıklıkla büyük ve soylu bir erdem, küçük ya da büyük, bütün toplumların bayağı kusurları olan, doğruya karşı kayıtsızlık ve kıskançlığı yenmiş ve aşmıştır. Fakat önceki kuşakların yaşadığı zamanlarda anılmaya değer işler yapmak daha kolay ve belirliydi; öyle ki son derece ünlü bir dahi, yakınlık ya da yaranma duygusu söz konusu olmaksızın, yalnızca vicdan temizliğinden alacağı bir armağan için, erdemini kaydını geleceğe aktarmaya girişirdi. Ve pek çok kişi, kendi yaşamlarını bizzat anlatmayı, kibirden çok nefislerine bir güven saydılar; Rutilius ve Scaurus

¹⁰⁷ Tac., *Agr.*, I.

örneklerinde bu davranış inanırlıktan yoksun bulunmadı ve yerilmedi. Bu erdemler en büyük takdiri, en rahat biçimde meydana geldikleri devirlerde görür. Oysa şimdi artık ölmüş bir adamın yaşamını anlatmaya başlamadan önce, anlayış rica etmem gerekiyor; karalayacak olsaydım bunu istemezdim. Zamanımız bu kadar zalim ve erdeme düşmandır.”

Tacitus, bu satırları yazdığında artık kırk yaşını aşmıştı ve siyasi fikirleri çoktan yerine oturmuştu. Cumhuriyet döneminde gelişip güçlenmiş değerler, principatus'luk rejimi altında törpülenip iktidar için daha uysal bir niteliğe bürünmüş ya da bozulup önemini kaybetmiş olsa da erdem kavramının doğasında mevcut olan kamu hizmeti görme ve topluma yararlı olma fikri henüz geçerliliğini koruyordu. Burada dört defa tekrar edilerek altı kalın çizgilerle çizilen bu türden bir virtus kavramı Tacitus'un eserlerinin de ana unsurunu oluşturuyordu.¹⁰⁸ Bu kavram, onun dilinde, bir insanın yaptığı işler ile onun karakter özelliklerinin (facta moresque) sıkı sıkıya bağlı olduğu bir durumu tarif ediyordu: Erdem sahibi bir insanın karakteri, değerini en zor koşullarda yapılan işlerde ortaya koymuştu. Bu fikre verilen önem kitabın daha ilk paragrafında kendisini gösteriyordu.

Ortak bir kültür ve edebiyat mirasını paylaşan, eğitilmiş bir kitle için eserlerini kaleme alan Romalı yazar, kitabında eski yazarların konuyla ilgili görüşlerini anımsatan bir dil kullanırdı; bu yolla okuyucunun, kendi belleğinde eskiye yönelik bir metinler arası ilişki kurmasını sağlamayı ve vermek istediği dersi daha güçlü bir şekilde vurgulamayı amaçlardı. Tacitus daha kitabın başında, siyasette ilerlemenin soyluluk ya da çeşitli ayrıcalıklar yoluyla değil kişinin kendi değeriyle olması

¹⁰⁸ Martin, R.H., 1989, op. cit., s.41.

gerektiğine inanan Cato gibi yazarların görüşlerinin yankısından yararlanarak, okuyucunun beğenisine olduğu kadar, belleğine de hitap ediyordu. Zira Cato, tarih kitabı *Origines*'e şöyle başlamıştı: “Ünlü ve büyük insanlar...”¹⁰⁹, Aynı kitabın bir başka yerinde ise şu ifade vardı: “Ünlü insanların övgüleri ve erdemleri...”¹¹⁰, Caesar'ın diktatörlüğünden yakındığı sıralarda Cicero, içinde bulunduğu zamanı, Tacitus'un da ilk paragrafı tamamlarken bir benzerini söylediği, sözlerle betimliyordu: “Korku içindeki zaman erdemin düşmanıdır.”¹¹¹ Tacitus kayınbabasının yaşam öyküsünü yazmaktaki birinci amacının altını daha ilk kelimedenden başlayarak, Romalı okuyucunun anlamakta hiç güçlük çekmeyeceği biçimde çizmişti. Bugün bize güzel ve amacına uygun olmasının dışında, çok fazla şey ifade etmeyen bu girişin Romalı okuyucunun üzerinde bambaşka bir etkisi vardı.¹¹²

Tacitus sözüne, Domitianus iktidarının korku dolu yıllarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl bir suskunluk içine gömdüğünü betimleyerek devam eder. Aslında imparatorluk devrinde toplumda adı duyulmuş ve başarılarıyla takdir görmüş bir adamın yaşam öyküsünün kaleme alınması anlatılan kişinin başarılarını övmek kadar

¹⁰⁹ (Peter) F 2 (=Cicero, *Pro Palancio*, LVI): “Clarorum virorum atque magnorum...”

¹¹⁰ (Peter) F 118 (=Cicero, *Tusculanum Disputationes*, IV. 3): “Clarorum virorum laudes atque virtutes...”

¹¹¹ Cicero, *Orator*, XXXV: “Tempora timens inimica virtuti...”

¹¹² Daha geniş bir tartışma için bkn. Sailor, D., 2004, *Becoming Tacitus: Significance and Inconsequentiality in the Prologue of Agricola*, Classical Antiquity, S. 23, C. 1, s. 141-151.

bir siyasi tavır sergilemek anlamına da geliyordu. Augustus döneminden beri konuşma özgürlüğü sekteye uğramıştı, sesini fazla yükseltenler şiddetle cezalandırılıyordu. Bu koşulların altında muhalif bir düşünceyi dile getirmek isteyen yazarlar artık tarihsel bir kişinin aracılığıyla düşüncelerini ifade etmeyi seçiyor, onlara savundukları görüşlerin sözcülüğünü yaptırıyordu.¹¹³ Sürekli bir darbe kuşkusu içinde yaşayan Nero ve Domitianus ise içinde muhalefet emaresi bulunduğu inandıkları hemen her düşünce ürününe karşı savaş açmışlardı. Bunları ifade edenleri ortadan kaldırıyor, onların siyasi yandaşlarını ve entelektüel çevrelerini sürgüne gönderiyordu. Kitabın başlarında yazdıkları eserler yüzünden infaz edilen Rusticus ile Senecio'ya ve bu cezayı almalarına neden olan kitaplarının forumda yakılıp yok edilmesine değinerek kendisinin de benzer bir tutum içinde olacağını işaretini veriyordu:

“Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi audiendique commercio. Memoriam

¹¹³ Syme, R., 1958, op. cit., s.557.

quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere.¹¹⁴”

“Arulenus Rusticus’un Paetus Thrasea’yı, Herennius Senecio’nun Helvidius Priscus’u övdüğü için ölüm cezasına çarptırıldıklarını ve yalnız bizzat yazarlarının değil, kitapların da bu nefretin hedefi olduğunu okuyoruz; üç kişilik bir heyet, bu en parlak dahilerin eserlerinin forumda, halk meclisinin orta yerinde yakılması için görevlendirilmişti. Açık ki Roma halkının sesinin, senatonun özgürlüğünün, insan soyunun vicdanının da o ateşte yok olacağını düşünmüşlerdi; daha da ileri giderek, onurlu olan hiç bir şey kendini gösteremesin diye, felsefe öğretmenlerini kovup, bütün seçkin uğraşları sürgüne yolladılar. Gerçekten büyük bir sabır örneği verdik; ve tıpkı önceki çağın özgürlüğün en uç noktasını görmesi gibi, biz de köleliğin en alt sınırını gördük; soruşturmalar nedeniyle, konuşma ve duyma özgürlüğünden bile yoksun bırakıldık. Susmak kadar unutmak da elimizde olsaydı, sesimizle beraber hafızamızı da kaybetmiştik.”

Tacitus, Domitianus döneminin karanlık atmosferini anlatırken özellikle “Roma halkının sesi, senatonun özgürlüğü, insan soyunun vicdanı” olan tarihçi ve hatiplerin ifade özgürlüğünden bahsediyordu. Bunlardan biri olan Paetus Thrasea, genç Cato’nun yaşam öyküsünü yazıp cumhuriyet rejimini savunmuştu. Ayrıca senatoda yaptığı çıkışlarla sık sık Nero’yu sinirlendiriyordu. İ.S. 66 yılında yolsuzlukla suçlandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Helvidius Priscus ise, hemen her fırsatta kürsüye çıkıp ifade özgürlüğünü savununca, Vespasianus iktidarının hışmına uğramıştı. Önce sürgüne gönderildi ardından da sorumluluğu imparatorun üstünde kalmayacak biçimde idam edildi (İ.S. 74). Domitianus döneminde ise Thrasea’nın

¹¹⁴ Tac., *Agr.*, II.

yaşamını kaleme alan Herennius Senecio, önce yolsuzlukla suçlanıp hapse atıldı,¹¹⁵ sonra da idam edildi (İ.S. 93). Onun ardından Helvidius Priscus'un yaşamını anlatan Q. Arulenus İunius Rusticus ve oğul Helvidius Priscus ölüm cezası aldı. Rusticus'un kardeşi Mauricus sürgüne gönderildi. Öte yandan imparatorun yandaşlarının ya da Statius gibi siyasi konuların uzağında duran şairlerin ifade özgürlükleri hiç zarar görmemişti. Ancak bu dönemin sona ermesiyle birlikte önce Nerva'nın imparator olmasından, arkasından da Traianus'un imparator tarafından evlat edinilmesinden cesaret bulan bu kuşak zihinlerini ataletten kurtarmıştı. Tacitus, geçmişteki köleliğin ve bugünkü özgürlük ortamının tarihini daha sonra kaleme alacağına söz verdikten sonra da asıl konuya geçer:

“Nunc demum redit animus; et quamquam primo statim beatissimi saeculi ortu Nerva Caesar res olim dissociabilis miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque cotidie felicitatem temporum Nerva Traianus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumperit, natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia quam mala;.... Non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus. Hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.”¹¹⁶,

¹¹⁵ H. Senecio, genç Plinius ile beraber B. Massa davasında beraber çalışıyorlardı; Yolsuzlukla itham edilen Massa, suçlu bulununca Senecio'yu devlete ihanetle suçlamıştı. Plinius bu suçlamaya itiraz etse de Senecio cezalandırılmaktan kurtulamadı.

¹¹⁶ Tac., *Agr.*, III.

“Şimdi nihayet bilincimiz yeniden canlanmaya başladı; ve her ne kadar bu son derece mutlu dönemin hemen başında Nerva Caesar, bir zamanlar birbiriyle uzlaşmaz gibi görünen, imparatorluk ve özgürlüğü bir araya getirmiş olsa da, Nerva Traianus zamanımızın mutluluğunu her gün artırıyor olsa da ve yurttaşların güven içinde yaşamaları bir umut ve dilek olmaktan artık çıkmış, onların inancını ve gücünü kazanmış olsa da, insan, doğası bakımından, güçsüz olduğu için, iyileşme hastalıklardan daha yavaş olur... Olgunlaşmamış ve kaba bir söyleyişle de olsa önceki köleliğimizin anısını ve şimdiki mutluluğumuzun tanıklığını kaleme almak beni pişman etmeyecektir. Sırası gelmişken bu kitabı kayınbabam Agricola’ya ithaf ediyorum, ona karşı olan sevgi ve saygımın ifadesi olarak, bu kitap ya övülecek ya da mazur görülecektir.”

İçerdiği öğelerin bir yaşam öyküsünün gerektirdiğinden fazla olmasına karşın bunların hepsi eserin merkezindeki kişiyle bağlantılıydı. Atlı sınıfından, senatörlüğe kadar yükselmiş bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Agricola sahip olduğu yetenekler ve gösterdiği üstün başarılar sayesinde Britanya’da bulunan lejyonların komutanlığına atanmış ve buradaki Roma varlığını güçlendirmek için düzenlenecek yeni seferlerin sorumluluğu ona verilmişti. Agricola’nın önsözün sonunda ilk defa ismen anılması onun Britanya’ya atanıncaya kadar yaşamını ve aldığı görevlerin anlatıldığı bir sonraki bölüme geçişi sağlıyordu. Eserin büyük kısmını kaplayan bu bölümde Tacitus, önce Britanya coğrafyası ve halklarıyla ilgili bilgiler vererek bir arka plan oluşturmuş, ardından bu arka planın üzerine Agricola’nın Britanya’daki başarılarını, bir başka deyimle *res gestae*’sini yerleştirmişti. Sonuç olarak bu askeri başarılar, Tacitus’a göre, imparatorun kıskançlığının hedefi olmuştu. Britanya’dan

döndükten sonra Agricola bir kenara atılmış ve dedikodulara bakılırsa, imparator tarafından zehirlenmişti.

Tacitus'a göre "kötü hükümdarların altında da büyük adamlar bulunabilir";¹¹⁷ obsequium (itaat) buradaki anahtar kavramdı. Helvidius ve Senecio gibi ifade özgürlüğü uğruna yaşamlarını kaybetmiş insanlar saygıyı hak ediyordu. Muhtemelen yakınları ve arkadaşları onları anmak için Domitianus ölür ölmez kalemi ellerine almışlardı. Bu yazılarda öncelikle imparator ve çevresindekileri suçluyorlardı ama ellerinde yetki olduğu halde olaylara seyirci kalanları da unutmuyorlardı.¹¹⁸ Geçmişten kendi zamanlarına uzanan bir zaman kesitinde olayları değerlendiriyorlardı. Büyük bir olasılıkla onlar da itaat kelimesini kullanıyordu; ama bu onların dilinde, Tacitus'un anlatmak istediği gibi, erdemli bir insanın şöhrete giden yolda sergilediği bir tavrı ya da vazgeçmediği bir ilkeyi değil, bir kul köle ilişkisini belirtiyordu. Roma dışında olmasına karşın kendisini de bu olayları seyreden kalabalığın içine yerleştiren Tacitus¹¹⁹ ve bu kalabalığın içindeki arkadaşları ise bunları okuyordu (Legimus...). P. Thrasea ve H. Priscus cezalandırılırken Agricola sesini çıkarmamıştı. Helvidius ve Senecio ölüme giderken de Tacitus seyirci kalmış, kariyerine devam etmiş ve konsül seçilmişti.

¹¹⁷ Tac., *Agr.*, XLII. 5; bkn. n100.

¹¹⁸ Syme, R., 1958, op. cit., s.25; Boissiere, F. D. de la, 1932, *Introduction à L'Agricola*, Tacitus (*Oeuvres Choisies*) içinde, Paris, s.75-77.

¹¹⁹ Tac., *Agr.*, XLV. 1: "nos innocenti sanguine Senecio perfudit." (Senecio'nun masum kanı üzerimize sıçradı.)

Domitianus'u çok seven askerlerin Nerva'yı devirmesinden endişelenen ve ufukta Traianus¹²⁰ gibi aile dostu sayılabilecek¹²¹ birini görmeden harekete geçmeyen Tacitus, o dönemde herkesin kolayca inanabileceği bir zehirlenme kuşkusundan bahsederek Agricola'yı, Senecio ve Rusticus gibi şehit gözüyle bakılan insanların arasına yerleştiriyordu. Öte yandan Senecio ve Rusticus gibi "dik kafalılara hayran olanlara" ise, en üst perdeden çatıyordu: "Devlete hiç bir yarar sağlamadan, yaygaralı bir ölümle şöhret kazanıyorlar."¹²² Bu bakımdan *Agricola'nın Yaşamı* sadece Tacitus'un değil, ağır ağır monarşi rejimine doğru kayan imparatorluğun gerçekleriyle biçimlenen yeni seçkin sınıfın da ahlaki ve siyasi ülkülerinin bir tarifiydi.¹²³ Üstelik bu tarif sadece kuru sözlere açıklanmamış, yaşamı başarılarla dolu tutumlu bir eyaletlinin, değerli bir devlet adamının, zaferler kazanmış bir komutanın ve en önemlisi de imparatorun sadık bir hizmetkarının portresi içine yerleştirilmişti. Helvidius ve Senecio, insanların önünde saygıyla eğilecekleri anıtlardı, ama Agricola gibi öykünecekleri modeller değillerdi.

¹²⁰ Ücretlerini yüksek tutmasından dolayı askerler Domitianus'u çok seviyordu; o suikasta uğrayıp ölünce (İ.S 96) sarayı basmış ve suçluların kendilerine verilmesini talep etmişlerdi. Ondan sonra imparator seçilen Nerva başarılı bir siyasetçiydi ama askerler tarafından tutulmuyordu. Nitekim bir süre sonra askerler huzursuzluk çıkarmaya başlamıştı; bu olayların önüne geçmek isteyen Nerva, devrin en başarılı komutanlarından Tarianus'u evlat edinerek (İ.S. 97) imparatorluğa varis yapmıştı.

¹²¹ Babası Vespasianus tarafından önemli görevlere getirilen Tarianus da Flavianus ailesine bağlılığıyla tanınıyordu. Büyük bir olasılıkla Agricola ile tanışıyorlardı.

¹²² Tac., *Agr.*, XLII. 5; ; bkn. n100.

¹²³ Syme, R., 1958, op. cit., s.26.

Agricola'nın öyküsü, kişiye özgü bir takım özelliklerin betimlenmesi ya da perde arkasında kalmış olayların gün ışığına çıkarılması değil bir insanın sahip olması gereken ve onun karakterinde hayat bulmuş üstün niteliklerin anlatımıydı. Aksi takdirde Tacitus onun görünümünden bahsetmek için sondan üçüncü bölümü beklemezdi.¹²⁴ Kendi deyimiyle bir heykel (*simulacra*) yapmamış, onda bulduğu ruh güzelliğini (*forma mentis*) yansıtmıştı.¹²⁵ Bir aile büyüğüne karşı duyulan derin bir saygı ile içten bir sevgi ve insanlara kılavuz olacak bir örnek gösterme isteği bu kitabın yazımında birinci derecede etkili olmuştu. Özgürlük yanlısı aşırıların sataşmalarına karşı yanıt vermeyi ve merhum imparatora çatmayı da unutmamıştı. Ancak Tacitus'un aklının bir köşesinde şekillenen bir düşünce, daha doğrusu bir niyeti vardı.

Tacitus bir tarih kitabı yazma isteğini kitabın başında açıklamıştı. Bu bakımdan yazmakta olduğu kitap onun için tarihe uzanan bir yolda yürümek anlamına da geliyordu. Bu amacını gerçekleştirmek için, tıpkı kitabın başında Cato ve Cicero gibi hitabet ustalarının geliştirdiği ifadeleri kullanması gibi, anlatımında

¹²⁴ Aslında bu tasvir de onun karakterindeki niteliklerle ilgilidir; *Agr.*, XLIV. 2: “Quod si habitum quoque eius posterius noscere velint, decentior quam sublimior fuit; nihil impetus in vultu: gratia oris supererat. Bonum virum facile crederes, magnum libenter.” (Eğer gelecek kuşaklar onun dış görünümünü de bilmek isterlerse, haşmetli değildi, ama biçimliydi; ifadesinde hiçbir ihtiras yoktu: görünümünün hoşluğu her şeye ağır basıyordu. İyi bir adam olduğuna kolayca inanabilirdiniz, büyük bir adam olduğuna ise seve seve.)

¹²⁵ *Tac., Agr.*, XLV.

tarih yazımının zirvesini oluşturan yazarlardan alınmış ögelere bolca yer verecekti. Aynı zamanda kitabı yazmak için tarihsel ve coğrafi ayrıntıları toplayacağı bir takım kaynaklar da kullanacaktı. Bu yazarların eserleri de, tıpkı *Agricola'nın Yaşamı'nın* 97 yılının yoğun siyasi tartışmaları etrafında biçimlenmesi gibi, yazıldıkları dönemin ve bu döneme kadar uzanan tarihsel sürecin izlerini taşıyordu.

4.2. SÜREÇ:

4.2.1. BOUDICCA İSYANINA KADAR (İ.S. 61) ROMA-BRİTANYA İLİŞKİLERİ:

Antik dünyada kuşkusuz Britanya ilişkin, efsanelerle karışık bir takım haberler vardı; bazı tüccarlar ve denizciler dünyanın bu tarafına uğramış, gördüklerini bire bin katarak anlatmışlardı. Ancak adanın klasik dünyada tanınması Pytheas sayesinde oldu. Yunan gezgini Marsilyalı Phyteas İ.Ö. dördüncü yüzyılın ilk yarısında Galya'nın kuzeyine düzenlediği gezide bazı adalara uğramıştı. Bu adalarda yaşayan ve kendilerini 'Briton'¹²⁶, diye tanımlayan kavimlere dayanarak bölgeyi 'Pretanike' diye adlandırmış ve bu adalardan başlıcalarını 'Albion' ve 'Ierne' (Britanya ve İrlanda) ismiyle kayıtlarına geçirmişti.¹²⁷ Onun Britanya hakkında

¹²⁶ Aslında Kelt kökenli olan bu kavimler kullandıkları ortak dile dayanarak kendilerini Briton olarak tanımlıyorlardı. Briton dili ve Gael kavimlerinin konuştuğu Goidel dili olmak üzere bölgede Kelt dil ailesinin iki dili ağırlıklı olarak konuşuluyordu. Ama bölgede bunların dışında konuşulan diller, dolayısıyla Kelt kökenli olmayan kavimler de vardı; bkn. Salway, P., 1992, *Roman Britain*, Oxford s.16-18.

¹²⁷ İ.Ö. 520 ile 540 tarihleri arasında yapıldığı sanılan bu gezide Pytheas, Thule olarak andığı İzlanda'ya kadar gitmişti. Matematik ve gökbilim alanında son derece

anlattıkları da bir kaç asır geçerliliğini korumuştur; zira klasik çağda yazarlar bağımsız bir araştırma yapmak yerine çoğu zaman ellerindeki hazır bilgiyi kullanıyordu.¹²⁸

Akdeniz'deki kadar olmasa da Britanya ve kıta Avrupa'sı arasında canlı bir ticaret hayatı vardı. İ.Ö. birinci yüzyılın başlarında Roma askerinin henüz ayak basmadığı Bretonya kıyılarında yaşayan ve denizcilikle uğraşan Venetus kavmi, sahip oldukları çok sayıda gemiyle bölge ticaretini elinde tutuyordu. Geniş bir hinterlanda yaslanan bu bölge başta madeni eşyalar olmak üzere güney ve batıdan gelen bütün ticaret ürünlerini topluyordu. Britanya'da ise bu ticaret, Belçika kıyılarının hemen karşısında yer alan Kent yöresinde yoğunlaşmıştı. Belçika'ya adını veren Belga kavmi, bazı başka Kelt kavimleriyle¹²⁹ beraber İ.Ö. 200 dolaylarında

donanımlı bir insan olan Pytheas, gözlemlerini ayrıntılı olarak kaydetmişti. Günümüze ulaşmayan bu eserin adı (*Periegesis*) *Dünya Çevresinde Gezinti*'ydi.

¹²⁸ Rives, J. B., 1999, op. cit., Oxford, s.56.

¹²⁹ Bu kavimlerin ne oranda Kelt oldukları tarihi, filolojik, arkeolojik, antropolojik vb. açılardan çok tartışılmıştır. Caesar, Belgalar'ın Ren'in doğu yakasından Galya'ya göç etmelerinden ötürü onları Germen olarak nitelemişti (*B.G.* II. IV. 10). Ancak Rives (1999, s. 8–10) günümüzün ve klasik çağın etnografya anlayışları arasında derin bir uçurum olduğuna dikkat çekerek, Ren'in doğusundaki nüfusun homojen bir yapıda olmadığını belirtmektedir. Özellikle iki halkın ölü gömme adetlerinin farklı olmasından (Germenler cesedi yaktıktan sonra kemiklerini gömerdi, Keltler ise cesedi doğruca toprağa verirdi.) Ren'in doğu yakasında da Keltlerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Salway bu sorunu gidermek için “Keltogerman” tabirini kullanmaktadır (1992, s.3–19). Bu kavimlerin en azından ortak bir dil aracılığıyla

karşı kıyıya geçmiş ve Güney İngiltere'ye yerleşmişlerdi. Tarım başlangıçta, bu kavimlerin en önemli geçim kaynağıydı, bir süre sonra bu tarım ürünlerini karşı kıyıya aktarmaya başlamışlardı. Bu iki yönlü ticaret sayesinde İngiltere'nin zenginliklerini toplayan Kent, adanın en gelişmiş bölgesi olmuş ve bu bölgede yavaş yavaş şehirlere dayalı bir uygarlık ortaya çıkmıştı. İ.Ö. 56 yılında Caesar'ın komutası altındaki Roma ordusu Galya'nın kuzey kıyılarına ulaşmıştı. Roma birlikleri Venetus kavmi üzerine yürüdü, donanmalarını yok etti ve topraklarını ele geçirdi.¹³⁰ Venetus toprakları hakimiyet altına alındıktan sonra Romalılar için artık Britanya yolu açılmıştı.

Çok geçmeden Caesar komutasındaki lejyonlar Britanya'nın karşısına düşen bütün toprakları ele geçirmişlerdi. Bu bölgelerden biri olan Armorica'da (Bretonya ve Aşağı Normandiya), Romalılar yoğun bir direnişle karşılaşmışlardı; bu direniş Kent civarında yaşayan ve Caesar'ın ilerleyişinden rahatsız olan Kelt soyluları tarafından önemli bir destek görüyordu. Bu nedenle Caesar adaya bir sefer düzenlemeye karar verdi.¹³¹ Bu tarihlerde Britanya'daki kavimlerden elçiler de gelip Roma hakimiyetini kabul etmeyi vaat ediyorlardı. Caesar öncelikle Belçika kıyılarında yaşayan Atrabates kavminden, bağlılığına güvendiği Commius'u, kavmin

anlaştıkları göz önünde tutularak, Britanya'da yaşayan kavimler tez boyunca Kelt olarak kabul edilecektir.

¹³⁰ Caesar, *B.G.*, III. VII-XVI.

¹³¹ Caesar, *B.G.*, IV. XXI. İlk Britanya seferinin nedenleri Caesar'ın adını gündemde tutmak istemesi de vardı; çünkü bir önceki yıl (İ.Ö. 55) Luca'da toplanan Pompeius, Crassus ve Caesar, Crassus ve Pompeius'un konsüllükleri üzerinde anlaşmaya varmışlardı.; bkn. Salway, P., 1992, op.cit, s.24.

Britanya'daki kolunun kralı yaparak adaya gönderdi; görevi komşu kavimlerin krallarıyla konuşup onları Roma müttefiki yapmaktı.¹³² Commius'u adaya göndermesinin ardından Kent kıyılarına iki lejyonla çıkan Caesar, burada tam bir zafer kazanamasa da bölgenin en önemli kavimlerine boyun eğdirdi¹³³ (İ.Ö.55). Ertesi sene dört lejyon ve bir süvari birliğiyle adaya tekrar çıkan Caesar, karşısına çıkan güçleri yenmekle kalmayıp, Kelt kavimlerinin oluşturduğu ordunun komutanlığını yapan Cassivellaunus'u da anlaşma yapmak zorunda bıraktı (İ.Ö. 54). Ancak Galya'nın fethi henüz tamamlanmamıştı ve eyaleti kontrol altında tutabilmek için askere ihtiyaç vardı. Caesar adada asker bırakmadan Galya'ya dönmek zorunda kaldı.¹³⁴ Buna karşın adada bazı müttefiklikler kurdu ve diğer kavimleri de haraca bağlayarak Britanya'dan ayrıldı.¹³⁵ Bu tarihten sonra Britanya, yüz yıl kadar Roma ordularının doğrudan hedefi olmadı, ama çeşitli vesilelerle Roma siyasetinde sık sık

¹³² Caesar, *B.G.*, IV. XXI.

¹³³ Caesar, *B.G.*, IV. XX-XXXVI.

¹³⁴ Caesar, *B.G.*, V. I-XXIII.

¹³⁵ Caesar açıkça bahsetmese de ikinci seferin düzenlenmesinde maddi gelir beklentisi de etkili olmuştu. Sonuç olarak bir zafer kazanmıştı ama bu zafer Roma'da fazla ses getirmemişti; birinci seferin aksine senato bu zaferi kutlamamıştı. Bu seferin ardından Cicero hem Caesar'dan, hem de onun ordusunda subay olarak görev yapan kardeşi Quintus'tan mektup almıştı. Bu mektuplarda Britanya'da gümüş madeni bulamadıklarından ve yağma yapılamadığından bahsetmişlerdi; adadaki kavimlerden, yapılan anlaşmaya uymaları karşılığında alınan rehinelere ve yıllık bir vergi ödenmesine yönelik vaatlerden başka bir şey koparamamışlardı; bkn. Cicero, *Ad Atticum*, IV. XVI. 7 ve IV. XVIII. 5.

gündeme geldi. Çünkü Caesar'ın Galya'yı Roma topraklarına katmasından sonra, Britanya Roma'nın kapı komşusu olmuştu. Aslında Roma kültürü, ticaret yoluyla, Roma lejyonlarından daha önce Britanya'ya gelmişti. Ancak Caesar'ın adaya düzenlediği seferler ve Galya'nın fethi sonucunda bölge ticareti Romalı tüccarların kontrolüne geçmiş, dolayısıyla Britanya, doğrudan Roma'nın etki alanına girmişti.

Caesar'ın ölümünün ardından onun mirasını üstlenen Octavianus, Britanya'ya karşı sürekli bir ilgi duymasına ve üç defa sefer düzenlemeye karar vermesine karşın, araya giren başka olaylar, bu hareketlerin yapılmasını engellemişti. Caesar'ın kesin bir sonuç alamadan döndüğü hareket sonrasında güçlenen ve Roma'nın kendileri için ciddi bir tehdit oluşturmadığını düşünen Britanyalılar, Galya'da çıkan bütün isyanları desteklemişlerdi.¹³⁶ Bundan rahatsız olan Octavianus, Dio'ya göre, ilk olarak İ.Ö. 34 yılında Britanya'ya bir sefer düzenlemek üzere hazırlıklara başlamış ama Dalmaçya'da aniden ortaya çıkan karışıklıklar yüzünden Britanya'ya gitmekten vazgeçmişti.¹³⁷ Aşağı yukarı bu tarihlerde Catuvellaunus kavminin önderi Tasciovanus, Verulamium'da (bugünkü St. Albans) kavim için bir başkent işlevi görececek bir yerleşim birimi kurdu ve çok geçmeden burası önemli bir ticaret merkezi oldu; buradan elde ettikleri gelire güçlenen ve topraklarını genişletmek isteyen Catuvellaunuslara karşı diğer kavimler Roma'dan yardım istemişlerdi. İ.Ö. 30 yılında Galya'da çıkan bir isyan¹³⁸ Octavianus'un dikkatini tekrar Britanya'ya yöneltmesine neden oldu. İ.Ö. 27 yılında 'Princeps' unvanını

¹³⁶ Syme, R., 1971, *The Northern Frontiers under Augustus*, Cook et al. (ed.) içinde [CAH X], S.793.

¹³⁷ Dio, XLIX. 2.

¹³⁸ Bu tarihlerde Morinus ve Traverus kavimleri isyan etmişlerdi.

kazanan ve Augustus adını alan Octavianus, aynı yıl yeni bir Britanya seferi için hazırlıklara başlandı, ancak Kelt kavimlerinin önderlerinin arabuluculuk çabaları sonucunda ve Galya'da çıkan bir isyan dolayısıyla bu seferden de vazgeçildi. Augustus'un bu konudaki ciddiyeti kimi araştırmacılar tarafından sorgulansa da, imparator en azından görüntüde Britanya'ya yönelik askeri bir sefer düzenlemekten vazgeçmemiştir.¹³⁹ Ertesi sene (İ.Ö. 26) Britanya'ya bir sefer düzenlemek üzere tekrar hazırlıklara başladı, fakat bu defa da İspanya ve Alpler'de yaşanan huzursuzluklar yüzünden Britanya seferine çıkılamadı.¹⁴⁰ Ancak Britanya lafı bir kere ortaya atılmıştı ve buna yönelik bir kamuoyu beklentisi oluşmuştu. Bu beklenti dönemin şiirlerine de yansımıştı; örneğin İ.Ö. 27 öncesinde yazdığı bir şiirde Tibullus (ya da Mesalla çevresindeki şairlerden biri), Octavianus'un komutanlarından Mesalla'ya şöyle sesleniyordu: "Britannus seni bekliyor,/ Romalının savaşta yenemediği kişi,/ güneşin araya girip ayırdığı/ acunun öbür kesiminde seni."¹⁴¹

Bu dönemdeki resmi söylem, adadaki kavimlerin Roma için sorun olmadığı, hatta kavimlerin çoğunun Roma ile yakın ilişki içinde oldukları, bu nedenle de adaya düzenlenecek bir sefere ihtiyaç olmadığı yönündeydi. Ayrıca Roma, Britanya'nın işgali sonrasında adaya yerleştirilecek lejyonların maliyetini üstlenmenin yanında,

¹³⁹ Salway, P., 1992, op.cit, s.49; Syme, R., 1971, op. cit., s.794.

¹⁴⁰ Dio, LIII. XXII. 5 ve XXV. 2. Büyük bir olasılıkla Augustus, Caesar tarafından konulan haracın ödenmesini istiyor, ama bazı kavimler buna yanaşmıyordu.

¹⁴¹ Albius Tibullus, 2001, *Sevgi Şiirleri (Elegiae)* (çev.:G. Varınlıoğlu, M. Özaktürk, H. Dönmez), Ankara (Kültür Bakanlığı), s. 108-109. (=IV. I. 147-150/Panegyricus Mesallae, 147-150); ayrıca Propertius, II. 27; Horatius, Odes, III. V. 1-4, I. XXXV. 29-30, I. XXI. 13-16, IV. XIV. 47-48; Vergilius, *Georgica*, I. 30.

Britanya ve Galya arasındaki ticaretten kazanılan gümrük ve liman vergilerinden de mahrum kalacaktı.¹⁴² Bu söyleme karşın Augustus, giderek güçlenen Catuvellaunus kavmine karşı bazı tedbirler alınması gerektiğini düşünüyordu. İ.Ö. 16 yılında Galya’da bulunan Augustus, burada Atrabates kavminin önderi Tincommius ile görüşerek, selefi Commius zamanında bozulan müttefiklik ilişkisini yeniden kurdu.¹⁴³ Bu görüşmeler sonucunda düşmanca tutumlarını sürdüren Catuvellaunus kavmine karşı Güney Britanya’da Roma yanlısı bir cephe örgütlemesi karşılığında ona önemli miktarda maddi yardım yapıldı.¹⁴⁴ Fakat bu politika da uzun vadede işe yaramamış ve Catuvellaunus topraklarının genişlemesinin önüne geçilememiştir. Nitekim dedesi Tasciovanus’un yerine geçip Catuvellaunus kavminin önderliğini

¹⁴² Strabo, II. 115–116 ve IV. 200. Syme’e göre işin parasal boyutunda doğruluk payı vardı; ancak yine de bu söylem fazla ciddiye alınmamalıdır: “Bunlar Augustus’un izlediği siyasetin esaslarının samimi bir ifadesinden çok, halkın boşa çıkan umutlarını yatıştırmak için öne sürülmüş akla yakın bir bahane gibi görünüyor.” Bkn. Syme, R., 1971, *The Northern Frontiers from Tiberius to Nero*, Cook et al. (ed.) içinde[CAH X], s.794–795.

¹⁴³ Commius’u krallığa Caesar atamıştı; ancak sonra Commius’un Alesia kuşatmasında Vercingetorix’i desteklemesi nedeniyle ilişkileri bozulmuştu.

¹⁴⁴ Bu olayların çoğunluğu günümüze kalan tarihsel kayıtlarda yer almıyor. Bu nedenle Britanya tarihine ilişkin ayrıntılar arkeolojik verilere, büyük oranda da bu dönemden kalan sikkelere dayanmaktadır. Salway’e göre Tincommius ile görüşme 16 yılında yapılmıştı; çünkü Atrabates sınırlarında bulunan, bu tarihe ait sikkelerin sayısında önemli bir artış görülmüştü, daha önemlisi bu sikkeler Roma tarzında basılmıştı; bkn. Salway, P., 1992, op.cit, s.51-52.

üstlenen Cunobelinus, (ya da Shakspeare'in onun yaşamını konu ettiği oyundaki adıyla Cymboline) İ.S. birinci yüzyılın başlarında önce Trinovans kavminin kralı Dubnovellaunus'u, ardından Tincommius'u Britanya'dan çıkardı ve onların tahtlarına oğullarını geçirdi. Roma bu tarihe kadar bağlaşıkları yoluyla adadaki para ve ticari mal hareketlerini kontrolünde tutmuştu; bu ticaretin merkezi durumundaki Camulodunum'un (bugünkü Colchester) Cunobelinus tarafından ele geçirilmesi ise Romalılar için ağır bir darbe olmuştu.¹⁴⁵ Kovulan krallar soluğu Augustus'un sarayında alıyordu.¹⁴⁶ Ancak Germanyadaki karışıklıklar Augustus'un adaya etkili bir müdahale yapmasını önlüyordu. İ.S. 9 yılında Arminius'un komutası altındaki Germenler üç Roma lejyonunu Teutoberg ormanlarında bir baskınla sıkıştırıp yok etmişti; bu olay sonucunda Germany sınırlarının savunmasız kalması, Augustus'un elini kolunu bağıyordu. Nitekim bu bozgunun arkasından Augustus, genişleme siyasetini bırakarak sınırların korunmasına öncelik vermeye başladı. Bu nedenle Britanya'dan kovulan kralları tahtlarına oturtmak için girişim yapmak yerine adadaki kavimlerle ilişkileri geliştirmeyi tercih etmişti.

Augustus'un ölümünden sonra imparatorluk makamını devralan (İ.S. 14) Tiberius, senatoda yaptığı konuşmada selefinin politikalarını sürdüreceğini ve

¹⁴⁵ Atrabates tahtına Epillus geçmişti, ancak büyük bir olasılıkla Romalılar, adadaki bağlantıları sayesinde, kısa bir süre içinde dengeyi yeniden kurmuşlardı; Epillus'un az sayıdaki sikkelerine karşın, Atrabates topraklarında bolca bulunan ve İ.S. 10 civarına tarihlenen sikkelerde "Iovir" adı bulunmaktadır; bkn. Salway, P., 1992, op. cit, s.56.

¹⁴⁶ Augustus, Tincommius ve Dubnovellaunus'un adını kendisine sığınan krallar arasında saymıştı; bkn. Augustus, *Res Gestae*, XXXII.

imparatorluğun o günlerdeki sınırlarını koruyacağını açıklamıştı; onun döneminde (İ.S. 14–37) Britanya, Roma siyasetinde fazla gündeme gelmedi. Bu dönemde her iki taraf birbirini kışkırtabilecek hareketlerden kaçınıyordu; örneğin Germanicus'un donanmasının Kuzey Denizi'nde batmasının ardından tutsak olarak adaya getirilen Roma askerleri, Britanyalı kavimlerin liderleri tarafından, bir iyi niyet göstergesi olarak, iade edildi.¹⁴⁷ Tiberius'un ardından imparator olan Gaius Caligula, kısa iktidarının henüz yedinci ayında ateşli bir hastalığa yakalandı; imparator iyileşse de hastalığın beynini etkilemesi yüzünden akli dengesini kaybetmişti. Caligula ile beraber Roma siyaseti tekrar dışa açılmış, imparatorluğun sınırlarında gelişen çeşitli olaylar daha sık gündeme gelmeye başlamıştı. Bir Germanyaya seferi düzenlendi. Bu arada Britanya'da bir huzursuzluk baş gösterdi; Cunobelin, kendi oğlu Adminius'u topraklarından çıkarmıştı¹⁴⁸ (İ.S. 40). Adminius ve yandaşları hemen Germanya'da bulunan Caligula'nın huzuruna çıktı ve imparatoru adaya bir sefer düzenlemeye ikna etti. Gün geçtikçe dengesini kaybeden Caligula'nın komutası altında Roma orduları Galya kıyılarına dizildiyse de bu kıyıların ötesine geçmedi.¹⁴⁹ Harekat Caligula'nın bir gemiyle karadan fazla uzaklaşmadan açılıp dönmesiyle sonuçlanmıştı.

Bu olay İ.S. 41 yılında imparator olan Claudius'a yaradı. Onun iktidarının daha ilk yıllarında Britanya, dış siyasetin en önemli maddesi oldu. Cunobelin'in ölümünün ardından Catuvellaunus kavminin başına geçen oğulları, Togodumnus ve Caratacus, babalarının Roma karşıtı tutumunu sürdürüyordu. İki kardeş İ.S. 42 yılında, Roma'nın adadaki en önemli müttefiki olan Atrebates kavminin topraklarına

¹⁴⁷ Tac., *Ann.*, II. 24.

¹⁴⁸ Suetonius, *Caligula*, XLIV. 2.

¹⁴⁹ Dio, LIX. XXV. 1–3; Suetonius, *Caligula*, XLIV-XLVI.

girdi, başkent Calleva'yı işgal ettiler ve Commius'un torunu, Dio'ya göre Bericos, sikkelerin üzerindeki ismiyle Verica'yı, tahtından indirip sürgüne yolladı; Verica ise imparatorun huzuruna çıkıp, olanları anlattı ve ondan adaya bir sefer düzenlemesini rica etti.¹⁵⁰ Askeri bir başarı kazanmak için fırsat kollayan Claudius için bu olay tam zamanında meydana gelmişti.¹⁵¹ Bunun dışında Romalıları bu harekate teşvik eden nedenler Caesar ve Augustus dönemindekilerden farklı değildi. Britanya'daki Keltler arasında doğup gelişen Druid dini, Roma topraklarında yaşayan Kelt kavimleri üzerinde etkili oluyordu; ayrıca Romalılar adada altın başta olmak üzere bolca maden ve başka pek çok ekonomik açıdan değerli kaynağın bulunduğu yolunda abartılı bir istihbarata sahiptiler.¹⁵² En önemli neden ise Britanya'da kurulabilecek güçlü bir krallığın Roma'nın yararına olmamasıydı. Sefer için Aulus Plautius komutan seçildi ve onun emrine, toplamda kırk bin askerlik, dört lejyon verildi (İ.S. 43). Bu lejyonlardan birinin başında ileride imparatorluk koltuğuna oturacak olan Flavius Vespasianus bulunuyordu.

Plautius ve Roma lejyonları dört ay sonra Britanya kıyılarına ayak bastılar; Caligula'nın bir kaç yıl önceki sonuca ulaşmayan seferini hatırlayan Britanyalılar durumu fazla ciddiye alıp hazırlık yapmadıkları için Romalılar karaya çıkarken direnişle karşılaşmadı. Kent bölgesi için yapılan ufak çarpışmaları kazanarak kuzeye ilerlediler. Bu arada adadaki durumun kendisi için güvenli olduğunu düşünen Claudius da orduya katılmıştı. Medway Irmağı kıyısında yapılan savaşta birleşik Kelt

¹⁵⁰ Dio, LX. XIX. 1; Suetonius, *Caligula*, XVII.

¹⁵¹ Suetonius, *Claudius*, XVII. 1.

¹⁵² Syme, R., 1971, op. cit., S.796; Ogilvie, R.M., 1992, op. cit., s.4.

ordusu yenildi ve ordunun komutanı Togodumnus öldü;¹⁵³ kardeşi Caratacus ise bütün ailesini de yanına alarak Galler'e kaçtı. Zaferin ardından Claudius orduyu bizzat Camulodunum'a götürdü; burada on altı gün kaldı, ele geçirdikleri toprakların kuzey ve batısında yaşayan kavimlerin önderlerini Roma müttefiki yaptı; Roma'ya döndükten sonra ise bir zafer geçidi düzenledi¹⁵⁴ ve 'Britannicus' unvanını aldı¹⁵⁵ (İ.S. 44). Aulus Plautius ise İ.S. 47 yılına kadar Britanya'daki lejyonların başında kaldı, Roma egemenliğini kuzey ve doğuya doğru genişletti ve yeni eyaletin yönetim organizasyonunu kurdu. Romalılar bu organizasyonu kurarken çok büyük zorluklarla da karşılaşmamıştı, adanın güney batısında zaten işleyen bir yönetim, uygarlık merkezi kentler ve bunlar arasında ulaşımı sağlayan yollar vardı. Bütün bunlar Roma çıkarlarına uyarlandı; yeni işgal edilen bölgelere de yollar, kaleler, su kanalları gibi hem kendi ihtiyaçlarını görecekt hem de daha gelişmiş bir uygarlığın nüvesini oluşturacak hizmetleri göturdüler. Umdukları zenginlikleri elde edemeseler de Britanya (özellikle İngiltere) geniş tarım alanları sayesinde imparatorluğun kuzey bölgelerine tahıl sağlayacak, bu tahılın en önemli müşterisi de Ren kıyılarındaki Roma lejyonları olacaktı.¹⁵⁶

Plautius'un yerine Britanya eyaletine atanan Ostorius Scapula (İ.S. 47) zamanın çoğunu eyaletin güvenliğini sağlamaya ayırdı. Önceki yönetim tarafından oluşturulan batı sınır hattı tehlikeye açıldı; Galler'de mevzilenen Caratacus

¹⁵³ Britanya seferi için bkn. Suetonius, *Claudius*, XVII; Dio, LX. 19–22.

¹⁵⁴ Suetonius, *Claudius*, XVII. 2–3.

¹⁵⁵ Suetonius, *Claudius*, XXVII. 1.

¹⁵⁶ "Tahıl Roma dünyasında her zaman her zaman siyasi bir mal olmuştur." Bkn.

Salway, P., 1992, op. cit, s.58.

(bazılarına göre Kral Arthur), oradaki kavimleri Roma'ya karşı örgütüyor ve oradan Roma yandaşı kavimlerin topraklarına saldırıyordu. İlk önlem olarak Avon ve Trent¹⁵⁷ arasında kalan bölgeyi ele geçirdi ve bölgede yaşayan Roma yanlısı kavimlerin silahlarını toplamak istedi. Roma müttefiği Icanus kavmi bu yüzden ayaklandı. Bu ayaklanmayı bastırarak Brigans topraklarına kadar batı sahilinden ilerledi; bu sayede Galler'in batıyla olan bağlantısını kesmeyi amaçlıyordu. Ardından Galler'in güneyinde yaşayan Silur kavmi üzerine yürüdü; uzun süren çarpışmaların ardından bölgeyi bir ölçüde kontrol altına aldı. Galya'nın bataklık ve dağları arasında uzun süre direnişi örgütleyen Caratacus ise kaçıp, Brigansların kraliçesi Cartimandua'ya sığınmıştı. Ancak kavim içi liderlik çatışmalarında Roma'nın desteğini kazanmak ve elini güçlendirmek isteyen Cartimandua, Caratacus'u Ostorius'a teslim etti (İ.S 51). Onun yakalanması Roma'da da geniş yankı bulmuştu; bu başarıdan sonuna kadar yararlanmak isteyen Claudius onu Roma'ya getirtti. Herkes düzenlenecek zafer töreninde onu görmek istiyordu.¹⁵⁸ Claudius, Roma'ya çıkarttığı güçlüklerden dolayı pişmanlığını açıklaması için Caratacus'un senatoda bir konuşma yapmasına bile izin verdi ve konuşmasının sonunda bir merhamet gösterisiyle onu affetti. Başka pek çok yabancı soylu, hatta bazı eski düşmanlar gibi¹⁵⁹ Caratacus ve ailesi de Roma'nın zorunlu misafirleri arasına katıldı. Bu

¹⁵⁷ Ya da Trent ve Savern. Olayın anlatıldığı kitabın (*Ann.*, XII. XXXI) günümüze kalan elyazmasının bu kısmı bozuk olduğu için ırmakların adı tam olarak anlaşılmıyor.

¹⁵⁸ Tac., *Ann.*, XII. XXXI-XXXVII.

¹⁵⁹ Britanya'nın işgali sırasında Verica ve Adminius'un adadaki etkisinden kuşkusuz yararlanılmıştı. Ancak işgal sonrasında varlıklarına ilişkin hiçbir haber

dönemde askeri hareketlerin yanında eyaletin organizasyonuna yönelik girişimler de tüm hızıyla sürüyordu. İlk olarak İ.S. 49 yılında Camulodunum kentine emekli askerler yerleştirilerek burası bir Roma kolonisi haline getirildi (Colonia Claudia Victricensis Camulodunensium). Askeri açıdan sorun çıkartabilecek ya da imparatorluğa doğrudan dahil edilmeleri çok fazla mali yük getirebilecek bölgelere vasal kralların (*reges socii*) atanması, kral ölünce de topraklarının imparatorluğa katılması Roma'nın izlediği geleneksel bir politikaydı. Britanya'da da bir takım vasal krallıklar oluşturuluyordu. Tacitus'a göre bunlardan bir tanesi Roma'da yetişmiş Britanyalı bir soylu olan Tiberius Claudius Cogidubnus'tu. İ.S. 50 yılında Belga ve Atrebates kavimlerinin topraklarının birleştirilmesiyle oluşturulan krallık Cogidubnus'a emanet edildi.

Ostorius'un Silurlar'a karşı savaşırken ölmesi üzerine (İ.S. 52) Britanya valiliğine Didius Gallus atandı. Tacitus'a göre yaşlı ve yorgun Gallus fazla atak davranmıyordu ve görev döneminde kazandığı askeri başarı bir iki karakol dikmekten ibaretti.¹⁶⁰ Aslında Gallus adaya sorunlu bir dönemde gelmişti; Ostorius'un ölümüne neden olan Silurlar ve Tacitus'a göre Roma'nın getireceği barıştan korkup¹⁶¹ onların saflarına katılanlar bir lejyonu yenmişlerdi. Bu arada bir

bulunmamaktadır; büyük bir olasılıkla işgal sonrasında İtalya dışına çıkartılmamışlardı.

¹⁶⁰ Tac., *Ann.*, XII. XL; *Agr.*, XIV. Hanson ve Salway'e göre, bu konuda arkeoloji Tacitus'u yalanlıyor; bkn. Salway, P., 1992, op. cit, s.108; Hanson, W. S., 1991, *Tacitus' 'Agricola': an Archaeological and Historical Study*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, S. 33, C. 3, s. 1754.

¹⁶¹ *Annales*, XII. XXXVIII. 1: "...qui pacem nostram metuebant."

de Brigans kavminde taht kavgası çıkmış, Romalılar Cartimandua'ya tahtını koruması için destek vermişlerdi. Roma'da ise iktidar değişimi yaşanıyordu. İ.S. 54 yılında imparator olan Nero, bir ara Britanya'dan çekilmeyi aklından geçirmişti.¹⁶² Aslında gözü pek bir komutan olan Gallus¹⁶³ bu şartlar altında, büyük bir olasılıkla, tehlikeyi sınırların dışında tutmak istemişti. Babasının (Claudius) başarılarını küçültmenin çok parlak bir fikir olmadığı anlatılarak ikna edilen Nero, Galler'de işleri daha sıkı tutabilecek bir komutan olan Q. Veranius'u Britanya valiliğine atadı. Veranius, Likya ve Kilikya'da valilik yapmış ve bu sayede dağlık bölgelerde savaş deneyimi kazanmıştı. Fakat daha birinci yılı bile dolmadan Silur kavmine karşı düzenlediği bir hareket sırasında öldü (İ.S. 58). Ölümlerinde imparatora seslenerek, iki yıl daha yaşasa, eyaleti imparatorun ayaklarına sereceğini söylemeyi unutmamıştı.¹⁶⁴ Onun ölümünün ardından Suetonius Paulinus hemen Britanya valiliğine atandı. Yaşlı Plinius'un Atlas Dağları'nı geçen ilk Romalı olarak andığı¹⁶⁵ Paulinus'un da dağlık bölgelerde savaş deneyimi vardı. Agricola da, Paulinus'un komutası altında görev yapmak üzere, adaya ilk defa bu dönemde geldi.

Paulinus kendisinden ne istendiğini biliyordu. Hemen Galler'e yönelik operasyonlar düzenlemeye başladı; ikinci yılın sonunda (İ.Ö. 60) Anglesey Adası'na

¹⁶² Suetonius, *Nero*, XVIII.

¹⁶³ Gallus, kısa bir süre önce Kırım'da yaşayan kavimler arasında çıkan bir taht kavgası sırasında az sayıda askerle Kırım'a giderek, Roma yanlısı adayın tahta çıkmasını sağlamıştı.

¹⁶⁴ *Annales*, XIV. XXIX: “quippe multa in Neronem adulatione addidit subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset.”

¹⁶⁵ Plinius Maior, *N.H.*, V. XIV.

kadar ulaşmıştı. Paulinus, bu adayı almak için harekete geçtiği sırada eyalette bir isyan çıktı. Büyük bir olasılıkla işgal sonrası tahta oturtulan vasal krallardan biri olan Icenusların kralı Prasutagus, Tacitus'a göre,¹⁶⁶ ölümünden sonra vasiyetinde topraklarının bir bölümünü imparatora bırakarak krallığını kurtarabilmeyi umut etmişti. Fakat eyalet yöneticileri ve *procurator* Decianus Catus onun vasiyetini fazla dikkate almamıştı. Kral ölür ölmez yüzbaşılar Icenus topraklarını yağmalamaya başlamıştı; soylular mallarından edilmiş, kraliyet ailesi üyelerine köle muamelesi yapılmıştı. Sonuçta isyan çıktı. Kraliçe Boudicca isyancıların başını çekiyor, ateşli konuşmalar yapıyordu. Güney de yaşayan Trinovanslar da isyana katılmıştı. Onlar başka bir nedenden ötürü Romalılardan nefret ediyorlardı. İşgal sonrası el konulan Cunobelin'in toprakları kolonicilere yetmeyince, büyük bir olasılıkla, onların el uzatılmıştı.¹⁶⁷ Dio'ya göre¹⁶⁸ isyanın temel nedeni ekonomikti. Decianus, Britanyalı kavimlerden, Claudius döneminde verilen borçları geri istemişti; ayrıca Seneca da adanın ileri gelenlerine zorla verdiği on milyon denarius (kırk milyon sesters) tutarındaki borcu ödemeleri için onları sıkıştırıyordu. İsyancılar önce Camulodunum'u, sonra Verulamum ve Roma yönetiminde gelişmiş bir ticaret kenti haline gelen Londra'yı ele geçirdi; Roma varlığını simgeleyen her şeyi yakıp yıktı. Paulinus Galler'den dönerek isyanı bastırdı. Ancak isyanın bitmesi sorunların da bittiği anlamına gelmiyordu. İsyancılar Romalıların ambarlarındaki tahıla el koyma umuduyla tarlalarını ekmemişti; dolayısıyla isyanı kıtlık tehlikesi izledi. İsyanın nedenleri konusunda anlaşamaları da Tacitus ve iddialarının doğruluğu çok

¹⁶⁶ Tac., *Ann.*, XIV, XXIX-XXXVII.

¹⁶⁷ Salway, P., 1992, op. cit, s.115.

¹⁶⁸ Dio (epitome), LXII. 1-12.

tartışılan¹⁶⁹ Dio, kazanılan onca askeri başarıya karşın eyaletin ne kadar kötü yönetildiğini ortaya koyuyorlardı. Roma eyalet sistemi son derece esnek olmakla beraber temelde iki şeye dayanıyordu: Güçlü bir ordu ve yerel soylularla kurulan iyi ilişkiler. Özellikle yerel soyluların gönlünün hoş tutulması önemliydi, çünkü eyalette huzurun, dolayısıyla mali yapının korunması bu ilişkilere bağlıydı. Britanya’da ise işgal sonrası on yedi yıl boyunca ileri gelen kişilerle doğru düzgün bir ilişki kurulamadığı gibi sorunlar da sürekli biriktirilmişti. Bu süreçte Britanyalılar itilip kakılmış, ağır borç yükü altında ezilmiş, ellerinde ne varsa kaybetmişlerdi. Tacitus’a göre Suetonius isyanı bastırdıktan sonra eyalet eski haline dönmüştü;¹⁷⁰ ama gerçekte gelirlerindeki en ufak eksilmeyi fark eden imparator (ve danışmanları), eyalet eski haline gelmesin diye bazı açılımlar yapmanın gerekliliğini kavramıştı. Önce Kelt kökenli Galyalı Iulius Classicianus *procurator* olarak adaya gönderildi. Hemen arkasından 61 yılı konsülü Petronius Turpillianus Britanya yönetimine atandı. Tacitus kabul etmese de eyalete asıl huzuru bu ikili getirecekti.

Britanya’daki bu son olay, imparatorluk tarihçiliğinin en tipik örneklerinden birisiydi. Olay herkes için aynı olsa da herkes sorumluluğu başkasının üzerine yıkmıştı. Olayın gerçekleştiği tarihten uzun zaman sonra eserini yazan Dio kendisine akılcı görüne (Tacitus’un, Agricola’nın ölümü konusundaki iddiasını gerçek kabul ettiği gibi) inanmayı tercih etmişti. O tarihlerde yaşayan Tacitus ise –bir zamanlar aynı kampta oldukları için- Suetonius merkezli bir anlatımı tercih etmiş, hatta onu biraz kahramanlaştırmıştı. Ancak Britanya tarihi bitmemişti. Tacitus Britanya açısından asıl önemli eserini bu satırları yazmadan önce kaleme almıştı.

¹⁶⁹ Syme, R., 1958, op. cit., s.762-769.

¹⁷⁰ Tac., *Agr.*, XVI.

4.2.2. AGRICOLA'NIN YAŞAMI VE KARIYERİ:

Agricola, Gallia Narbonensis eyaletindeki Forum Iulii (Fréjus) kentinde İ.S. 40 yılında, 13 Haziran günü doğdu.¹⁷¹ Babası Iulius Graecinus zeki ve yetenekli bir adamdı, eğitimini tamamlamak üzere Roma'ya gitmişti. Eyaletli gençler arasında en parlaklarından biri olan Graecinus, iyi bir konuşmacı olarak dikkat çekerek sıvrılmış, Tiberius'un desteğini kazanarak senatoya girmiş, ardından praetor'luga kadar yükselmişti. Graecinus edebiyata da elini atarak şarap üretimi hakkında bir kitap yazmıştı;¹⁷² bunun yanında filozofların toplantılarına katılarak onlarla çeşitli konularda tartışmalara girişiyordu. Siyasi yaşamında ise ilkelerinden ödün vermiyor ve tutarlı bir tavır sergiliyordu. Seneca'nın anlattığına göre, praetor olarak parasını kendi hesabından karşılamakla sorumlu olduğu oyunların masrafını, ahlak dışı yaşamlarıyla halkın tepkisini çeken iki soylunun üstlenme önerilerini kabul etmemişti.¹⁷³ Bu ufak olaydaki tutumunu iktidarın en tepesinde bulunanlara karşı da sürdürmekten çekinmiyordu. Caligula ondan bir davayı yürütmesini istemiş ama reddedilince ona gücenmişti. Bunun sonucunda da, şu ya da bu nedenle suçlanıp, ölüm cezasına mahkûm edildi¹⁷⁴ (İ.Ö. 38).

Aşağı yukarı babasının ölüm tarihinde dünyaya gelen Agricola onu hiç tanımadan büyüdü. Yine önemli bir aileden gelen annesi Procilla, ona mümkün olan

¹⁷¹ Tac., Agr., XLIV. 1.

¹⁷² Columella, I. I. 14.

¹⁷³ Bu iki soylu, P. Fabius Persicus, C. Cacinus Rebilus idi; bkn. bkn. Seneca Minor, *De Beneficentia*, II. XXI. 5.

¹⁷⁴ Tac., Agr., IV. 1.

en iyi eğitimi sağladı; sonrasında da Agricola, Marsilya’da eğitimini tamamlayarak on sekiz yaşında devlet hizmetine başladı. Bir lejyonda *tribunus laticlavus* olarak İ.S. 58 yılında Britanya valiliğine atanan Suetonius Paulinus’un komutası altındaki orduda görev aldı. Agricola askerliğin ilk esaslarını burada öğrendi.¹⁷⁵ Bu dönemde, kuşkusuz, bir eyalette yasa ve düzenin nasıl korunabileceğini ya da en azından bir isyana sebep olmamak için ne yapmaması gerektiğini de öğrenmişti. Agricola, muhtemelen İ.S. 61 yılında, Roma’ya dönüp siyasi yaşama atıldı. Galya’nın etkili ailelerinden birine mensup olan Domitia Decidiana ile evlenerek ilişkilerini güçlendirdi ve devlet yönetiminde daha üst seviyelere çıkabilmek için kendine gereken desteği sağlamış oldu.¹⁷⁶ Gelinin babası Domitius Decidius, Claudius döneminde devlet yönetiminde çok etkili olmuştu. Bu önemli ailenin desteğini arkasına alan Agricola İ.S. 64 yılında *quaestor* oldu ve Otho’nun kardeşi Salvius Titianus’un başında bulunduğu Asya eyaletinde görev yaptı. Sivil bir görevle bulunduğu bu eyalette Salvius ve etrafındakiler eyaleti soyup soğana çevirirken, kuşkusuz ileride yararlanacağı bir takım dersler çıkarmıştı.¹⁷⁷ İ.S. 65 yılında Roma’ya döndü.

Nero döneminin sonuna yetişen Tacitus, üst düzey Romalının içinde yaşadığı atmosferi şöyle betimliyordu: “Şöhretin iyisi, kötüsünden daha az tehlikeli değildir¹⁷⁸”. Gerek soyundan, gerek başarılarından, gerek yaşamından, gerekse başka

¹⁷⁵ Tac., Agr., V. 1.

¹⁷⁶ Tac., Agr., VI. 1.

¹⁷⁷ Tac., Agr., VI. 1.

¹⁷⁸ Tac., Agr., V. 40: “...nec minus periculum ex magna fama quam ex mala.”

özellik ve yeteneklerinden dolayı tanınan ya da tanınmaya başlanan kişiler, doğruca imparatorun kıskançlığının hedefi oluyordu. Devrin niteliğini kavramış olan Agricola, kariyerindeki bir üst basamağa adım atarken son derece ihtiyatlı bir tutum sergiliyor, yaşadığı devrin gerektirdiği gibi davranarak fazla ortalarda görünmüyordu. Damadı Tacitus'a göre bu devirde bilgelik (*sapientia*) bir köşeye çekilip (*inertia*) göze batmamak anlamına geliyordu.¹⁷⁹ O yıl Nero'ya karşı bir suikast tertiplendi. Gerçek suçluların dışında, Agricola'nın kuşağından ve sınıfından olan ama onun kadar bilge olmayan pek çok eyalet kökenli de bu vesileyle ortadan kaldırıldı.¹⁸⁰ Bir sonraki yıl kovuşturma ve idamların sayısı artarak devam etti. Nero, sivri dilli hatiplerle mahkemeleri kontrol altına almıştı; sesi soluğu çıkamayan senato ise onun önünde diz çökmüştü. Aynı yıl Agricola *tribunus plebis* seçildi. Bu kargaşa ortamında Thrasea Paetus idam edilirken, Agricola sesini çıkarmadı. Oysa sonraları Paetus'un yaşamını kaleme alan ve bu yüzden Domitianus döneminde idam edilen, diğer tribun Iunius Rusticus, bu kararı veto etmeyi Thrasea'ya önermekten çekinmemişti.¹⁸¹ Nero'nun öldürüldüğü İ.S. 68 yılında ise Agricola *praetor* oldu. Suikastın ardından fazla göz önünde bulunmayı gerektirmeyecek bir göreve atandı.¹⁸²

Nero'nun ölümü beklenen huzuru getirmemişti. Ertesi yıl Roma bir iç savaştan diğerine sürüklendi. Pek çok değerli insan hangi tarafta saf tutacağını

¹⁷⁹ Tac., *Agr.*, VI. 3: "...inertia pro sapientia fuit."

¹⁸⁰ Örneğin Seneca ve Lucanus.

¹⁸¹ Tac., *Ann.*, XVI. 26.

¹⁸² Tac., *Agr.*, VII. 5.

şşırmış durumdaydı. Önceleri olayların içine girmekten kaçınan Agricola, zekice bir kararlarla Flavianus taraftarları arasına katıldı.¹⁸³ Hemen asker toplamakla görevlendirildi. İç savaşın galibi Vespasianus, ertesine sene (İ.S. 70) onu Britanya'daki yirminci lejyonun komutanlığına atadı.

Ayrıldığından bu yana Britanya'daki askeri durum fazla değişmemişti. Sosyal açıdan ise, Tacitus'un isyancılara karşı gösterdiği merhameti öne çıkarttığı,¹⁸⁴ Turpillianus'un idaresinde son derece huzurlu bir dönem yaşanmış, refah düzeyi yükselmiş ve halkın Roma yönetimine bağlılığı artmıştı. Aynı politikalar İ.Ö. 63 yılında valiliğe atanan Trebellius Maksimus döneminde de sürdürüldü. Bu sayede gerek 69 yılındaki iç savaşta, gerekse savaş sonrası burunlarının dibinde meydana gelen, Germany ve Galya'yı karıştıran Batavia isyanı sırasında hiçbir kalkışma olmadı. Asıl huzursuzluk ordudaydı. Roma'daki hava Britanya'daki Romalılar üzerinde de etkili oluyordu. Yaşam öyküsü yazarı Tacitus'a göre huzursuzluğun nedeni ordu yönetimindeki gevşeklikti.¹⁸⁵ Tarihçi Tacitus ise komutanlar arasındaki çekişmeyi anlatmayı tercih etmişti.¹⁸⁶ Otho dönemine gerçekleşen bir kuşatma sırasında Vitellius taraftarı Trebellius, yirminci lejyonun kendisi gibi Vitellius taraftarı olan komutanı Roscius'u kuşatmayı baltalamakla suçlamıştı, Roscius da onu lejyonun parasını iç etmekle. Askerler Roscius'un tarafını tutunca Trebellius

¹⁸³ Tac., *Agr.*, VII. 5. Tacitus bu dönemi biraz karanlıkta bırakıyor ve onun Vespasianus safına katılması hakkında hiçbir şey söylemiyor; olası bir süreç için bk. Grimal, P., 1990, op. cit., s.110.

¹⁸⁴ Tac., *Ann.*, XIV. XXIX. 3 ve *Agr.*, XVI. 4.

¹⁸⁵ Tac., *Agr.*, XVI.

¹⁸⁶ Tac., *Hist.*, I. LX.

eyaletten kaçmak zorunda kaldı ve Vitellius'a sığındı. Bedriacum savaşından galip ayrılan Vitellius, Britanya'ya Vettius Bolanus'u atadı. Bolanus adaya gelir gelmez bir uyum sorunuyla karşı karşıya kaldı. Vespasianus doğuda imparator ilan edilmişti. Bazıları Vespasianus, bazıları da Titus komutası altında görev yapan askerlerin çoğu Vitellius'a hizmet etmekte isteksizdi.¹⁸⁷ Ayrıca Briganslar yine taht kavgasına tutuşmuş, Cartimandua Romalılardan yardım istemişti. Ancak bu sefer gönderilen birliklerin gücü onu tahtta tutmaya yetmedi.¹⁸⁸ Kuzeyde artık durum değişmiş, müttefik bir krallık kalmamıştı.

Vitellius da Bolanus'tan yardım istemişti. Dengelerin değişmekte olduğunu fark eden Bolanus'un yardım göndermekte fazla istekli ve cömert davranmaması¹⁸⁹ Vespasianus döneminde işine yaradı. Hemen görevinden alınmadı; ancak bu sefer de Vitellius'un atadığı komutanlarla sorun yaşadı. Yavaş yavaş Vitellius döneminden kalan kadrolar tasfiye edilerek Agricola gibi komutanlar atandı. Kısa bir süre sonra Bolanus'un yerine¹⁹⁰ Vespasianus'un damadı Q. Petilius Cerialis valiliğe getirildi. Boudicca isyanı sırasında Britanya'daki lejyonlardan birinin başında bulunan Cerialis, Galler'deki birlikleri kuzeye kaydırarak, Briganslar üzerine bir sefer düzenledi.¹⁹¹ Sefer sonucunda kuzeyde ciddi bir ilerleme sağlandı.

¹⁸⁷ Tac., *Hist.*, II. II.

¹⁸⁸ Tac., *Hist.*, III. XLV.

¹⁸⁹ Tac., *Hist.*, III. I.

¹⁹⁰ Aslında Vespasianus onun askerliğini takdir ediyor ve bağlılığından kuşkulandırmıyordu; nitekim Britanya'nın hemen ardından İspanya'ya atandı.

¹⁹¹ Tac., *Agr.*, XVII.

Agricola Birtanya'da gösterdiği başarılarla Vespasianus'un da dikkatini çekmişti. Adı artık iktidar kulislerinde sıkça anılıyor ve yeni görevler için akla ilk gelenler arasında yer alıyordu. İ.S. 74 yılında Roma'ya dönüşünün ardından Agricola, soylu sınıfına alındı ve Galya'yı oluşturan üç eyaletten biri olan Aquitania yönetimine atandı.¹⁹² Doğrudan imparatora bağlı bu küçük eyalette de ihtiyatlı tutumunu sürdürerek komşu eyaletlerin yöneticileri ya da imparatorluğun vergi memurlarıyla tartışmalara girmemeye özen gösteriyordu.¹⁹³ Zira Suetonius'un başına gelenlere yakından tanık olmuştu. Suetonius, Boudicca isyanını bastırırken eyalet ekonomisi yerle bir olmuştu. Durumu düzeltmesi için adaya gönderilen vergi memuru Classicianus ise onun sert uygulamalarına karşı çıkmış, ikili arasındaki gerginlik Paulinus'un Roma'ya çağırılmasıyla sonuçlanmıştı. Üç yıl sonra (İ.S. 77) Agricola, konsüllük yapmak üzere Roma'ya geldi;¹⁹⁴ bu sırada kızını Tacitus ile evlendirdi. Aynı dönemde Vespasianus onu Britanya'nın valiliğine atadı; kentten ayrılmadan önce de onu Roma'nın dört temel dini kurumundan biri olan *pontifex*'ler kuruluna seçerek, dini açıdan da onurlandırmış oldu.

Agricola İ.S. 78 yılı yaz mevsiminin sonlarına doğru Britanya'ya ulaştı.¹⁹⁵ Onun yaşamını anlatan Tacitus, burada okuyucuya birkaç ayrı Agricola sunmuştu. Komutan ve fatih Agricola, adaya ulaşır ulaşmaz, eski komutanı Suetonius döneminde başlayan, halefi Frontinus döneminde tekrar yoğunlaşan, Galler'in fethine yönelik harekatı bir sonuca ulaştırdı. Anglesey Adası Roma topraklarına

¹⁹² Tac., *Agr.*, IX. 1.

¹⁹³ Tac., *Agr.*, IX. 2.

¹⁹⁴ Tac., *Agr.*, IX. 6.

¹⁹⁵ Tac., *Agr.*, XVIII. 1.

katıldı.¹⁹⁶ Bu başarı kuşkusuz halk ve askerler arasında ona saygı kazandırdı. Galler'in bütünüyle fethi Romalılara artık bütün güçlerini kuzeye yöneltebilme imkanını vermişti. Cerialis'in düzenlediği seferde Agricola da görev almış ve deneyim kazanmıştı. Harekat Roma ordusunun iki ana üssü, Chester¹⁹⁷ ve York'dan başladı. Ordu, doğu ve batı sahil şeritlerini izleyerek, Tyne-Solway Kıstağı'nın güneyinde Briganslar'ın elinde kalan son toprak parçasını da işgal etti.¹⁹⁸ Harekatlara iki yıl ara verildikten sonra İ.S. 80 yılında kuzeye yeni bir sefer düzenlendi. Ancak sefer sırasında kötü hava koşulları yüzünden zorlanan Roma ordusu fazla ilerleyemedi. Buna karşın Tay Irmağı'nın ağzına kadar ilerlemeyi başarmışlardı.¹⁹⁹ Bölgeyi kontrol altına almakla geçen bir yılın ardından İ.S. 82 yılında, İskoçya'nın güneybatısına bir harekat düzenlendi. Bu toprakların ele geçirilmesiyle beraber bütün Lowlands, Roma hakimiyetine girmiş ve İrlanda da menzile girmişti.²⁰⁰ Agricola'nın

¹⁹⁶ Tac., *Agr.*, XVIII.

¹⁹⁷ Burada üzerinde Agricola'nın adını taşıyan bir kurşun boru bulunmuştur; borunun fotoğrafı için bkn. Hanson, W. S., 1991, op. cit., s. 1781.

¹⁹⁸ Tac., *Agr.*, XX

¹⁹⁹ Tac., *Agr.*, XXII-XXIII. Son dönemde yapılan kazılar sonucunda Inveresk civarında döneme ait kale kalıntıları bulunmuştur; ayrıca bölgenin havadan çekilmiş fotoğrafları, bir takım kalelerin inşa edildiğini doğrulamaktadır. Bu kalelere ait plan, fotoğraf vs. 1991 basımı "Aufstieg und Nidergang der römischen Welt II" adlı derleme yayının 33. 3 numaralı serisinde bulunabilir.

²⁰⁰ Tac., *Agr.*, XXIV. Tacitus'un, İrlanda'nın karşısına düşüyor diye betimlediği ve Roma birliklerinin yerleştiğini söylediği yer büyük olasılıkla, Flavianus dönemine ait çeşitli askeri yapı kalıntıları bulunan Galloway kıyılarıydı.

bir sonraki hedefi Bodotria'nın (Forth) kuzeyiydi. İ.S. 83 yılında hareket donanmanın da desteğiyle başladı. Ufak ancak tehlike yaratan bir çarpışmanın dışında önemli bir gelişme olmadı.²⁰¹ Ertesi sene yine donanmanın desteğiyle çıkılan seferde Romalılar Calcagus önderliğinde birleşen düşman ordusunu Mons Graupius'ta savaş alanına çekmeyi başardılar.²⁰² Savaşı kaybeden Kaledonya kavimlerinin son örgütlü direnişi de bitmiş oldu. Savaşın ardından gelecek yıl harekate devam etmeyi tasarlayan Agricola donamaya İskoçya kıyılarının dolaşılması emrini verdi. Bu zaferin yankısı büyük oldu: Agricola, bizzat imparator tarafından tebrik edildi ve bir meydana heykeli dikildi.²⁰³

Romalılar ele geçirdikleri her bölgeye garnizonlar yerleştirir, garnizonların yerleşeceği kaleler inşa eder ve bölgeyi yollarla donatırdı. İmarcı Agricola da bu siyaseti başarıyla uygulamış, seferler sonucunda ele geçirilen her yere yol ve kaleler inşa ettirmişti. Bazı araştırmacılar²⁰⁴ eyaletteki asıl imar faaliyetinin, mühendisliğiyle tanınan bir önceki vali Frontinus'un döneminde (arkeolojinin de desteğiyle) gerçekleştirildiği görüşünde olsalar da, Agricola en azından inşa halinde olan yapıları bitirmişti. Boudicca isyanında zarar gören, Verulamum kentindeki forum ve bitişiğindeki tapınak İ.S. 79 yılında bitirilmiş ve bunun onuruna, kalıntıları

²⁰¹ Tac., *Agr.*, XXV-XXVII. Bu sefer sırasında, kalıntıları günümüze kadar gelen, çeşitli noktalarda küçük kalelerle korunan bir yol ve ana üs olarak Inchtuthil'de büyük bir kale inşa edilmişti.

²⁰² Tac., *Agr.*, XXIX-XXXVIII.

²⁰³ Tac., *Agr.*, XL. 1.

²⁰⁴ Hanson, W. S., 1991, op. cit., s.1773-1774; Salway, P., 1992, s.140-150.

günümüze kadar gelen, bir yazıt konulmuştu.²⁰⁵ Vali Agricola ise mali yapısı sağlam ve yönetilmesi son derece kolay bir eyalet devralmıştı. Bunun yanında önceki yöneticilerin başlattığı uygulamaları sürdürüyor, eyalet halkına Roma yaşam tarzını benimsetiyor, kentlerin gelişimine yönelik uygulamaları destekliyordu. *De Vita Agricolae*'nin yazarı bu dönemde yerlilerin toga giymeye başlamalarından ötürü valiyi övmüştü;²⁰⁶ oysa yıllar önce Seneca, Claudius'un, Britonların toga giymesini teşvik etmesiyle dalga geçmişti.²⁰⁷ Yine Tacitus'a göre Agricola yolsuzlukla savaşmış, kendinden önceki valilerin ihmal ve zulmünü ortadan kaldırmıştı (Bu valilerden bir tanesi de kitabın yazıldığı 98 yılında imparator Nerva ile konsüllüğü paylaşan Frontinus'tu). Yine bu döneme ait bir yazıtta göre, iki ünlü hatip ve hukuk adamı Iavolanus Priscus ve Salvius Liberalis, *legatus iuridicatus* (hukuk memuru) olarak eyalette bulunmuştu. Bu kurum ise Vespasianus tarafından valilerin yükünün hafifletilmesi amacıyla kurulmuştu.²⁰⁸ Agricola eğitim işlerine de önem vermiş, imparatorluk dili olan Latince öğrenimini yaygınlaştırmaya çalışmıştı. Kuşkusuz dilbilgisi öğretmenlerinden gibi bilim adamları da bu dönemde adaya uğramıştı.²⁰⁹ Bir yazıtta Oceanus ve Thetys'e seslenen Demetrios isimli bir Yunan, bir başka yazıtta valinin evini koruyan tanrılara sesleniyordu. Plutarkhos'a göre dönemin

²⁰⁵ Yazıtın restore edilmiş hali için bkn. Hanson, W. S., 1991, op. cit., s. 1776.

²⁰⁶ Tac., *Agr.*, XX.

²⁰⁷ Senca Minor, *Apococlyntosis*, II. 3.

²⁰⁸ Ireland, S., 1989, *Roman Britain: A Sourcebook*, London, s.83.

²⁰⁹ Bu dönemdeki yazıtlar için bkn. Ireland, S., 1989, op. cit., s.73-84.

önemli aydınlarından Tarsuslu Demetrios adada bulunmuş, imparatorun emriyle Britanya çevresindeki adaları dolaşmış ve gözlemlerini yazmıştı.²¹⁰

Ancak Tacitus'a göre, imparatoru içten içe kemiren bir şey vardı: Nero gibi onun da, herhangi bir alanda kendisinden daha parlak bir adama hiç tahammülü yoktu.²¹¹ Britanya'da önemli bir ilerleme sağlanmıştı. Ren ve Tuna sınırlarında ise işler yolunda gitmiyordu. Özellikle son zamanlarda Tuna sınırlarında iki ordunun kaybedilmesi Domitianus'un elini sıkıştırmıştı. İmparator ve danışmanları Britanya'daki durumu iyice ölçüp biçmişlerdi: Yeni ele geçirilen topraklarda tarımsal üretim, hava şartları yüzünden fazla verimli değildi; altın ya da ekonomik değeri olan başka herhangi maden yoktu; bölge asker toplamak ya da köle sağlamak için yararlanılabilecek kadar insan potansiyeline sahip değildi. Burasını elde tutmak gereksiz bir lüks olacaktı.²¹² Buna karşın Doğu Avrupa'da güvenliği sağlamak için mevcut olan birliklerin yeni lejyonlarla desteklenmesi gerekiyordu. Bu koşulların altında imparator Britanya'daki ilerlemeye ara vermeye ve üç yıllık görev süresini çoktan aşan Agricola'yı geri çağırmaya karar verdi. İki yıl kadar sonra Roma ordusu Forth ve Clyde kıstaklarının oluşturduğu doğal çizginin aşağısına çekilerek kuzeydeki kaleler boşaltıldı ve düşmanların bunları kullanmasını önlemek amacıyla

²¹⁰ Plutarkhos, *Moralia*, 419e.

²¹¹ Tac., *Agr.*, XL. 1.

²¹² Aslında bu durumu Calgacus'un ağzından aktardığı konuşmada, Tacitus da kabul ediyordu; bkn. *Agr.*, XXXI. 5: “Neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt, quibus exercendis reservemur.” (Çünkü işletmemiz için canımızı bağışlayabilecekleri tarlalarımız, madenlerimiz ya da limanlarımız yok.)

yıkıldı. Ardından adadaki birliklerin asker sayısı azaltılarak imparatorluğun kuzeydoğusunda yeni lejyonlar kuruldu.

Tacitus için olduğu kadar Agricola için de bu kararı sindirmek kuşkusuz zor olmuştu. Agricola, Roma'ya sessizce döndü. Bir terslik çıkarmaması için kulağına Suriye valiliğiyle ilgili bir şeyler çıtlatılmıştı,²¹³ fakat arkası gelmedi. Kırk dört yaşında emekli olmak için biraz genç sayılırdı. Ancak konsüllük yapmış ve iki defa eyalet yönetmiş biri olarak, kariyerinin yaşitlarının çoğundan daha uzun olması Agricola'ya bir başka görev verilmesi şansını azaltıyordu. En kötüsü de uzaktayken yönetim değişmiş, yeni iktidar üzerinde etkili olma fırsatını kaçırmıştı. Agricola komutanlığına eşdeğer bir hitabet yeteneğine sahip değildi. Sivri dil ya da ayak oyunları gibi diplomasinin en etkili silahlarından yoksun olması yönetimde kendisine bir yer açmasına engel oluyordu. Yıllarca savaş alanlarında emir vermeye alışmış, ağırbaşlı bir komutan olarak eğitilmiş ve kibar çevrelerde biraz eğreti duracağını farkındaydı. Kalabalıklardan uzak durup inzivaya çekildi. Ancak her kapalı rejimde olduğu gibi Domitianus'un sarayında da dedikodu kazanı sürekli kaynıyor ve Tacitus'a göre, ne zaman kazanın altındaki ateşin canlandırılması gerekse, Agricola'nın adı ilk akla gelenler arasında yer alıyordu. Asya ya da Afrika *proconsul*'lüğü için kura çekme sırası geldiğinde²¹⁴ (İ.S. 90) ya Tacitus'un açıkça söylediği gibi telkin ve tehditle, ya Tacitus'un çıtlattığı gibi son dönemlerde eyalet valilerinin başına gelenlerden korkarak, ya da bazılarının iddia ettiği gibi kendini iyi hissetmediğinden bu kuraya katılmadı ya da katılmadı. Özrünü bizzat imparatora anlatmak zorunda kaldı ya da bırakıldı.

²¹³ Tac., *Agr.*, XL. 4.

²¹⁴ Tac., *Agr.*, XLII. 2.

Agricola, bu olaydan sonra üç yıl kadar daha yaşadı. Onun son yıllarını kuşatan dedikodulardan söz ederken Tacitus, olayları genel olarak abartmıyordu. O yıllarda Roma'ya böyle bir atmosfer hakimdi. Çeşitli olaylarda da ortaya çıktığı gibi Domitianus'un öfkesi sınır tanımıyordu ve intikam alırken ölçüsüzdü. Ancak bu nefret özellikle soylu sınıfından olanlara yönelmişti. Tacitus'un anlatımında bazı şeyler karanlıkta kalsa da Agricola ile imparator arasında açıkça bir soğukluk yaşanmıyordu. Agricola ihtiyatlı tavrıyla zarar görmeden işin içinden sıyrılmış ve ömrünün geri kalanında fazla dikkat çekmekten kaçınmıştı. Sonunda henüz genç sayılabilecek bir yaşta ağır biçimde hastalanıp ölüm döşeğine yattı. Tacitus zehirlenme ihtimalinden kuşkulandı. Bu doğru olmasa bile saraydaki o alçaltıcı sahne kuşkusuz bir zehir kadar etkili olmuştu. Agricola elli üç yaşındayken İ.S. 93 yılı 23 Ağustos'ta öldü.²¹⁵

Geriye dönüp bakıldığında arkasında parlak bir kariyer bırakmıştı. Yedi yıllık görev dönemi içinde Britanya'da kaydettiği ilerlemeyle askeri becerisini kanıtlamıştı. "Agricola gerçekten büyük bir adam mıydı?²¹⁶" "Tacitus, Agricola'nın başarılarını abartmış ve... Agricola görevi devralıncaya kadar Britanya'da Flavianuslar'ın ne kadar az şey başarmış olduklarını vurgulamak amacıyla seleflerinin başarılarını küçültmüş müydü?²¹⁷" Tacitus'un beslendiği ve eserlerini verdiği edebiyat geleneğinde başarıların abartılması, hatta bunlara bazı şeylerin sonradan eklenmesi sıklıkla görülen bir durumdu. En az Tacitus kadar değerli bir devlet ve yazı adamı

²¹⁵ Tac., Agr., XLIV. 1.

²¹⁶ Syme, R., 1958, s. 24.

²¹⁷ Ogilvie, R. M., 1991, *An Interim Report on Tacitus' 'Agricola'*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, S. 33, C. 3, s. 1717.

olan Statius, Britanya valilerinden Bolanus'un oğluna ithaf ettiği bir Şiirde, babasının Kaledonya'daki başarılarını övmüştü. Oysa Tacitus, onun döneminde bir askeri başarı kazanılmadığını söylüyor, Agricola'yı ise Kaledonya fatihi olarak sunuyordu.²¹⁸ Gerçek, yazarların nerde durduğu yere göre deđiŐme uğramıştı. Ancak anlattıkları insanı göklere çıkarırken her ikisinin de fazla üzerinde durmadıkları bir başka gerçek daha vardı. Bu komutanlar yüzyılların birikimi sonucunda oluşmuş birliklere komuta ediyorlardı. Bu birlikler alanlarında uzmanlaŐmıŐ profesyonel askerlerden oluŐurdu. Bunların arasında istihbaratçıların ise özel bir önemi vardı: "Roma ordusunun bütün *modus operandi*'si, bilgiyi kaydetmek ve kullanmak için sistem geliŐtirebilme yeteneğine dayanırdı.²¹⁹" Doğal olarak sistemli bir biçimde toplanan bu bilgilerden yalnız Roma ordusu değil, Romalı yazarlar da yararlanıyordu.

4.3. ESERİN YAZIMINDA KULLANILAN KAYNAKLAR:

Geçmiş her zaman elimizin altındadır. "Kendimiz olarak yaŐayabilmek için, onunla her ân hesaplaŐmaya ve anlaşmaya mecburuz.²²⁰" Her insan gibi Agricola da geçmişte kalan olayları en yakınlarıyla yaptığı uzun sohbetlerde anlatıyor ve yeniden değerlendiriyordu. Bu kitabın temelini geçmişte kalmış olaylar üzerine yapılan bu sohbetler oluşturmuştu. Bu sohbetlerde Agricola'nın hayal kırıklığına uğradığı olayları da kuşkusuz anlatıyordu. Britanya valiliğinden alınması ve sonrasında olanlar üzerine de mutlaka uzun uzun konuŐmuŐ ve bu kitabın havasına da yansımıştı. Ayrıca Tacitus kitabın içinde üç yerde bu sohbetlere atıf da yapmıştı.

²¹⁸ Statius, *Silvae*, V, II.

²¹⁹ Salway, P., 1992, s.76.

²²⁰ Tanpınar, A. H., 1999, *Beş Şehir*, İstanbul (Dergah), s. 8.

Tacitus, hazır bulunduğu sohbetlerde, Agricola'nın, çocukluk günlerini, çiftlik hayatını, gençlik heveslerini, Marsilya'daki felsefe eğitimini yakınlarına "anlatıp durduğu" hatırlıyordu.²²¹ Tacitus, onun askerlik ve devlet adamlığı kariyeri boyunca başından geçenleri, İrlanda'yı işgal etme tasarısı gibi ufak ayrıntılara varıncaya kadar, "sık sık onun ağzından" işitmişti.²²² Yalnız geçmişi değil geleceği de konuşuyorlardı: Domitianus döneminin sona ermek üzere olduğunu az çok kestiriyor, -Tacitus'un ifade ettiği kadar kesin olmasa da- imparatorluğun başına kimin geçeceği konusunda tahmin yürütüyor, önlerini görmeye çalışıyorlardı; Agricola da yakınlarının yanında Traianus'un imparatorluğunu "öngörüyordu."²²³

Tacitus, başkalarının hafızasından da yararlanmış ve Agricola'nın yakınlarının bilgisine başvurmuştu. Kendisi Roma dışındayken ölen kayınbabasının son günlerinde neler yaşadığını orada bulunan yakınlarından öğrenmiş, hatta zehirlenme iddiasını destekleyecek bir kanıt bulmak için onların ağzını aramıştı.²²⁴ Agricola'nın cenaze töreni ve sonrasında Agricola'nın vasiyetinin açılması sırasında yaşananları da yine orada bulunan yakınlarından öğrenmişti. Britanya'da düzenlediği

²²¹ *Tac., Agr., IV. 3:* "Memoria teneo solitum ipsum narrare se prima in iuventa studium philosophiae acrius..."

²²² *Tac., Agr., XXIV. 3:* "Saepe ex eo audivi ...debellari obtinerique Hiberniam posse."

²²³ *Tac., Agr., XLIX. 5:* "...quod augurio votisque apud nostras auris ominabatur."

²²⁴ *Tac., Agr., XLIII. 2:* "Augebat miserationem constans rumor veneno interceptum: nobis nihil comperti, ut adfirmare ausim." (Acımızı sürekli etrafta dolaşan onun zehirle öldürüldüğü yolundaki dedikodu artırıyordu: elimde bunu kesinliğe kavuşturabilecek bir kanıt yok.)

harekatlara katılanlar ise, kitabın yazıldığı günlerde, hala yaşıyordu. Eksik kalan noktaları tamamlamak için Tacitus onlara başvurabilirdi. Nitekim Britanya’da inşa edilen kalelerin yer seçimi çok beğenen ve bu konuda Agricola’yı en üstün komutanlardan biri olarak değerlendirenlerin²²⁵ kimler olabileceği sorgulandığında, bu sorunun yanıtı bir ölçüde açığa çıkmaktadır. Öte yandan Tacitus, etrafta Agricola ya da Britanya hakkında konuşulanlara da kitapta yer veriyordu. Agricola’nın valiliği hakkında ortada dolaşan söylentiler, Domitianus’un sarayında yaşananlar, isyan edip kaçan Usipusların yaşadığı maceralarla ilgili hikayeler Tacitus’un dolaylı yoldan haberdar olduğu olaylardı. Nitekim Martialis de, İ.Ö. 90 yılı sonbaharında yazdığı bir şiirde,²²⁶ Usipler’in isyanından bahsediyordu:

“Rem factam Pompullus habet, Faustine: legeturet nomen toto sparget in orbe suum.«sic leve flavorum valeat genus Usiporum, Quisquis et Ausonium non amat imperium»²²⁷,”

“Pompullus sözünü tuttu, Faustinus: kendi adını bütün dünyaya yayıyor ve bugün adı dilden dile dolaşiyor: «Tıpkı sarı saçlı Usipusların güvenilirmez kavmi ve Ausonia (İtalya) İmparatorluğu’nu sevmeyen bütün herkes gibi sağlık sıhhat içinde yaşayabilir.»”

²²⁵ Tac., *Agr.*, XXII.1: “Adnotabant periti non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse.” (Başka hiçbir komutanın uygun mevkiler seçmekte onun kadar usta olmadığı belirtiliyordu.)

²²⁶ Şiirin tarihlendirilmesi için bkn. Raepsaet-Charlier, M.-Th., 1991, *Cn. Julius Agricola: Mise au Point Prosopographique*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, S.33, C.3, s. 1814-1817.

²²⁷ Martialis, IV. LXIII. 1-4.

Tacitus, sadece kendisinin ya da başkalarının hafızasında kalanlarla yetinmemiştir. Yaşamı hakkında doğrudan Agricola'nın bilgisine başvuruyordu. Tacitus hiç bahsetmemesine karşın, gençliğinde iyi bir eğitim alan ve yazar bir babanın çocuğu olan Agricola da, kuşkusuz her üst düzey Romalı gibi, yaşamı ve başarıları hakkında bir köşeye notlar almış ve bunları düzensiz, kopuk kopuk yazılar halinde bile olsa, bir *commentarii* içinde toplamıştı.²²⁸ Bu dönemde *commentarii* yazmak yalnızca Sulla, Caesar, Vespasianus gibi askerlerin değil Thræsea²²⁹ gibi siyasetçilerin, hatta Agrippina gibi saray mensuplarının da uğraşısı haline gelmişti. Doğal olarak bunlar arasında edebiyat ve tarihi değeri yüksek olanlar yayınlanıp yaygın olarak okunuyor, fakat çok daha fazlası aile evrakları arasında saklanıyordu. Yaşamı yoğun siyasi tartışmalar içinde geçmiş olan Agricola da, *otium cum dignitate* günlerinde, (henüz Domitianus rejiminde yaşadığı dikkate alınırsa) son derece dikkatli bir dil kullanarak böyle bir eser hazırlamıştı. Tacitus, Agricola'nın Britanya'da başından geçen pek çok olayı buradan öğrenmiş, Mons Graupius dağı civarında yapılan savaş öncesi yaptığı konuşma²³⁰ ve savaşın ayrıntıları gibi konularda bu *commentarii*'den yararlanmıştı. Hatta hareketler sırasında verilen bazı

²²⁸ Conte, G. B., 1994, op. cit., s.532.

²²⁹ Rusticus, ölümüne neden olan Thræsea'nın biyografisi için onun dul eşinden aldığı *commentarii*'sinden yararlanmıştı.

²³⁰ Tac., *Agr.*, XXXIII-XXXIV.

tavsiyeler²³¹ gibi, raporlarda yer almayacak kadar önemsiz ve herkesin bir anda hatırlayamayacağı kadar ufak bazı olaylar da bu yazılarda yer almıştı.

Tacitus'un, *commentarii* dışında yararlanabileceği başka yazılı kaynaklar da vardı. Senato arşivindeki belgelere dayanarak Agricola'nın Britanya'daki işlerini yazabilirdi. Eyaletlerde neler olup bittiğini Roma'dan da yakından takip ediliyordu. Eyaletteki gelişmelerle ilgili raporlar hazırlanıyor ve Roma'ya yollanıyordu. Bu yazışmalar hem Roma'daki senato arşivinde hem de eyalette özenle saklanıyordu (örn. Chesterholm kalesinde bulunan iki bin kadar ahşap tablet). Ancak arşivde saklanan bu belgeleri de Agricola yollamıştı. Çoğunu kendisi kaleme almasa bile bu yazışmalar, eyaletteki en üst dereceli memur olan Agricola'nın onayından geçiyordu. Bu arşivi ne derecede kaynak olarak kullandığı hakkında tam bir fikir vermese de, hatta biraz dedikodu havası taşısa da Tacitus, Agricola'nın kariyerindeki bir senato kararından bahsetmişti. Agricola'nın Britanya'dan çağırılması için senatoda bir karar alınmıştı ve bu kararda Suriye valiliğinin ona verileceği ima edilmişti.²³² Tacitus bu sırada Roma'daydı ve karar alınırken bizzat senatoda olmasa bile kararın arşivdeki kopyasını bulması ya da *acta diurna*'dan kararı öğrenmesi mümkündü.

Bunun yanında kişilerde ya da devlet arşivinde saklanan belgeler arasında mektuplar da yer alıyordu. Tacitus, Agricola'nın Britanya'dan yolladığı mektuplardan bir yerde doğrudan, bir yerde de dolaylı olarak söz etmişti. Tacitus'a

²³¹ Tac., *Agr.*, XVIII. 4: "...plerisque custodiri suspecta potius videbatur." (...pek çokları genelde şüpheli yerlerin gözetlenmesi görüşündeydi.)

²³² Tac., *Agr.*, XL. 1: "...addique insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolae destinari." (Bunun yanında, Suriye eyaletinin Agricola'ya verilmesine dair bir görüşün eklenmesine[senatoda karar verildi.]

göre Agricola, yolladığı mektuplarda Mons Graupius zaferinden ölçülü bir dille bahsetmişti.²³³ Başka bir yerde ise Tacitus, Agricola'nın, Galler'in zapt edilmesini kimseye defne yapraklarına sarılı mektuplarla haber vererek böbürlenmediğini söylüyordu.²³⁴ Dolayısıyla yakınları, senato ve imparatora yolladığı mektuplarda yine ölçülü bir dil kullanmıştı. Tacitus gerek kendisi, ailesi ve dostlarında bulunan, gerekse senato arşivinde rahatlıkla bulabileceği bu mektupları incelemişti.

Ancak Tacitus'un bu kitapta kullandığı yazılı kaynaklar üzerine ortaya atılan (satır aralarındaki politik gündemle ilgili araştırmalarla kıyaslandığında) çok az ve çoğu sığ görüşlerin hepsinde bir şey unutulmuştur: *Laudatio funebris*. Tacitus, Agricola'nın yaşamını anlatan ilk insan değildi. Agricola öldüğünde Tacitus şehir dışındaydı ve cenaze töreni onun yokluğunda yapılmıştı. Roma'da olsaydı Agricola'nın cenazesinde övgü konuşmasını yapmak ona düşecekti. Tacitus'un yapacağı bu konuşma, zaman faktörü düşünüldüğünde, bu kadar uzun ve Domitianus'un hala yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar açık olamayacaktı. Ancak bu konuşmayı onun yerine bir başkası yapmıştı. Hem Agricola'nın, hem Tacitus'un çevresinde çok iyi hatipler bulunuyordu. Örneğin bir kaç yıl sonra Tacitus, Plinius'un tutor'u, V. Rufus'un cenazesinde bir övgü konuşması yapacaktı. Plinius ya da başka bir hatip arkadaşından böyle bir konuşma hazırlamasını isteyebilirdi. Ayrıca bu konuşmanın da öncesinde Agricola hakkında

²³³ Tac., *Agr.*, IXL. 1: "...quamquam nulla verborum iactantia epistulis Agricolae auctum..." (Her ne kadar Agricola'nın mektuplarında, [başarı] gösterişli sözlerle abartılmamış olsa da...)

²³⁴ Tac., *Agr.*, XVII. 6: "ne laureatis quidem gesta prosecutus est." (Başarılarını, defne yapraklarına sarılı mektuplarla tasvir etmedi.)

bir kaç satırlık bir yazı yazılmıştı: İskoçya’da kazandığı zafer sonrası bir heykeli dikilmişti. Heykeldeki adamın kimliği ve neyi başardığını anlatan bir yazıt heykelin bir köşesine elbette konulmuştu. Öte yandan yazıtı olan tek adam Agricola değildi. Sonradan senato kararıyla silinse de gerek imparator hakkında, gerek Britanya’da yapılan savaşlar ve kazanılan zaferler hakkında bir takım yazıtlar foruma ya da başka yerlere konulmuştu. Her ne kadar bunların bazıları kaybolursa, bazıları da silinse bile, yine de günümüze ulaşmayı başarabilen bazı kırıntılar üzerinde çalışan araştırmacıların, özellikle “perdomita” ([Britanya] tümüyle fethedildi) ifadesinin²³⁵ bu tür yazıtlarda yer almış olabileceğinden kuşkulunmaları gibi, metin içindeki bazı ayrıntılar bu yazıtlardan sağlanabilirdi.²³⁶

Kitaptaki bazı coğrafi ayrıntılar da doğrudan Agricola’nın yazılı ya da sözlü beyanlarından elde edilmişti. Özellikle Tacitus’un adanın ikliminin yumuşaklığına ilişkin sözleri, orada bulunmuş birinin ifadelerini yansıtıyordu.²³⁷ Zira adada hiç bulunmayan ve Körfez Akıntısı’nın ada iklimi üzerindeki yumuşatıcı etkisine yakından tanık olmayan Diodorus, sırf Britanya’nın kuzeyde olduğuna bakarak, ada ikliminin soğuk olduğunu varsaymıştı.²³⁸ Tacitus, ise adanın gayet iyi bilinen güneyindeki (kökenleri üzerine söyledikleri bir kenara bırakılırsa) nüfus yapısı ve

²³⁵ Tac., *Agr.*, X. 1: “...sed quia tum primum perdomita est.” *Hist.*, 1. 2. 1: “...perdomita Britannia et statim missa.”

²³⁶ Shotter, D., 2004, *Vespasian, ‘Auctoritas’ and Britain*, Britannia, S. 35, s. 1-8.

²³⁷ Tac., *Agr.*, XII. 3: “Caelum crebris imbribus ac nebulis foedum; asperitas frigorum abest.” (Hava sürekli yağın yağmurlar ve bulutlar yüzünden kötüdür; şiddetli soğuk ise olmaz.)

²³⁸ Diodorus, V. XXII. 6.

coğrafya detaylarını hatasızca aktarmıştı. Ancak kuzeye çıktıkça işler değişiyordu. Bütün bir Kuzey İngiltere’de yaşayan Briganslar, bir duvar işlevi görerek, yıllarca Romalıların adanın Kaledonya’ya ilişkin sağlıklı bilgi almasına engel olmuştu. Ne Roma askerleri ne de Romalı tüccarlar bölgeye gidebilmişti. Bu bakımdan Agricola’nın düzenlediği seferler sırasında Romalılar ilk defa bölgede gözlem yapabilme olanağına sahip olmuştu. Ancak Romalılar burada detaylı gözlemler yapmaya yetecek kadar kalmayacak, bir kaç sene sonra İskoçya’dan tümüyle çekilecekti. Bu yüzden Tacitus’un elinde bu bölgenin coğrafyasına ilişkin sağlıklı bilgi yoktu. Bu bilgi eksikliği yüzünden Tacitus, Syme’in da belirttiği gibi, ayrıntı vermekten kaçınıp,²³⁹ Bodotria (Forth) gibi üç tanesi çok iyi bilinen altı tane yer isimi saymıştı. Mons Graupius, Trucculensis Limanı ve Borestus kavmi olmak üzere geri kalan üç tanesi ise, Agricola’nın Mons Graupius savaşı öncesinde yaptığı konuşmada Romalılar araziyi²⁴⁰ düşmanları kadar tanımadıklarını ifade etmesinden de belli olduğu gibi, çok iyi bilmedikleri ve istihbarat subaylarının hakkında yeterli düzeyde bilgi sağlayamadıkları yerlerdi.²⁴¹ Bu yüzden, Miller’e göre, Agricola’nın

²³⁹ Syme, R., 1958, Oxford, s.122.

²⁴⁰ Tac., *Agr.*, XXXIII. 5: “neque enim nobis...locorum eadem notitia...” (Zira arazi hakkında eşit derecede bilgimiz yok...)

²⁴¹ Bugün Tacitus’un sözünü ettiği dağ, liman ve kavmin tam konumları hakkında tartışmalar bir sonuca bağlanamamıştır. Bkn. Hanson, W.S., 1991, op. cit., s.1741-1784.

notlarını yorumlamakta güçlük çeken Tacitus'un coğrafya anlatımı, hareketin beşinci yılından itibaren kuzeye çıkıldıkça bulanıklaşıyordu.²⁴²

Tacitus'un aklında bir tarih kitabı yazma fikri vardı ve bu eseri de bir sıçrama tahtası olarak değerlendiriyordu. Öykünün geçtiği ülkenin siyasi tarihi ve coğrafya-etnografya tasviri, özellikle Sallustius'un *Iugurtha*'sından sonra bu tür eserlerin ayrılmaz bir parçası olmuştu. Öykü Britanya'da geçtiği için kaçınılmaz olarak Tacitus'un da Britanya üzerine bir kaç söz söylemesi gerekiyordu. Siyasi tarih için işi kolaydı. Özellikle Romalı yazılı kaynaklar çoktu ve bunlardan siyasi bilgileri toparlayabilirdi. Adaya uğrayan ilk Romalı Caesar olmuş ve elde ettiği bilgileri *De Bello Gallico* adlı eserinde toplamıştı. İ.S. 54 ve 55 yıllarında Britanya'ya iki sefer düzenleyen Caesar, adaya gelmeden önce Yunan yazarlarının eserlerini okumuş, tüccar ve gemicileri sorgulamış, istihbarat toplamaları için subaylarını Britanya kıyılarına yollamıştı.²⁴³ Adaya çıktıktan sonra da ancak Thames Irmağına kadar ilerleyebilmiş ve ilerlediği yerler haricinde fazla bilgi toplayamamıştı. Bu yüzden Galler açıklarındaki adaların dışında, adanın geri kalan coğrafyası hakkında verdiği bilgilerin hepsi Yunan yazarlarına dayanıyordu. Onun ardından Livius, tarih kitabı *Ab Urbe Condita*'da Caesar'ın Britanya'ya düzenlediği seferleri anlatırken Britanya'nın coğrafya ve etnografyası hakkında bilgi vermişti; ancak bu kısmın günümüze sadece sonraki çağlarda çıkartılan bir paragraflık özeti kalmıştır. Özet haricinde günümüze ulaşan bir kırıntıya göre Livius, Britanya üzerine yazılanlardan şikayet ediyordu; ona göre kimse Britanya etrafında dolaşmamıştı, buna rağmen pek

²⁴² Miller, S.N., 1948, *The Fifth Campaign of Agricola*, The Journal of Roman Studies, S. 38, C. 1-2, s. 15-19.

²⁴³ Caesar, *B.G.*, IV. XX-XXI ve V. XIII.

çok yazar bu konuda birbirinden değişik görüşler ortaya atmaktan çekinmiyordu.²⁴⁴ Caesar sonrası adaya resmi olarak fazla uğrayan olmadıysa da askerler ve tüccarlar aracılığıyla, bazısı doğru bazısı yanıltıcı, çeşitli bilgiler geliyordu. Tacitus, Germanicus'un donanmasının Kuzey Denizi'nde şiddetli bir fırtına sonucu batmasını anlatırken buna bir örnek verir:

“Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit; quem per omnis illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici quo minus eodem mari oppeteret. tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere; quas raptim refectionis misit ut scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. ut quis ex longinquo venerat, miracula narrabant, vim turbinum et inauditas volucris, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas, visa sive ex metu credita.²⁴⁵”

“Yalnızca Germanicus'un üç sıra kürekli gemisi, Chauci topraklarına ulaştı; bütün o günler boyunca, gece gündüz, kayalıklar ve burunların üzerinde, böyle bir yıkımın suçlusunun kendisi olduğunu söyleyip dövünürken, arkadaşları onun da aynı denizde ölüp gitmesine güçlükle engel oldular. Nihayet cezir vakti dalgalar çekilince ve rüzgar yardımcı olacak biçimde esince, paramparça olmuş gemiler, geriye yalnızca bir kaç küreği kalmış ya da üzerine elbiseler saçılmış olarak ve bazı gemiler

²⁴⁴ (Schlesinger) F 30 (=Iordanes, *De Rebus Gothicis*, II): “Britanniae licet magnitudinem olim nemo, ut refert Livius, circumventus est, multis tamen data est vario opinio de ea loquendi.”

²⁴⁵ Tac., *Ann.*, II. XXIV.

de daha güçlü gemiler tarafından yedekte çekilmiş olduğundan, geriye döndü; hemen onarttığı bu gemileri, adaların araştırılması amacıyla yolladı. Pek çok kişiyi, bu yöntemle toplandı; son zamanlarda dostluğumuzu kabul eden Angrivariuslar, daha içlerde yaşayan kavimlerden fidye ödeyerek satın aldığı pek çok kişiyi bize teslim etti; bazıları ise Britanya'ya kaçırıldı ve buradaki kavimlerin reisleri tarafından geri yollandı. Uzak mesafelerden geri gelmelerinin ardından her biri, akıl almaz olayları, güçlü fırtınaları, duyulmadık kuşları, deniz canavarlarını, insan ve hayvan arasında kalmış yaratıkların biçimlerini, gördükleri veyahut yaşadıkları korku yüzünden gördüklerine inandıkları şeyleri anlatıyordu.”

Tacitus'un siyasi tarih üzerine söyledikleri özellikle Claudius dönemi ve sonrasında yazan tarihçilerin eserlerinden izler taşıyordu; çünkü ne Augustus, ne Tiberius döneminde şu yargı dile getirilemezdi: “...barışta Britanya uzun süre unutuldu. Tanrısal Augustus buna politika diyordu, Tiberius ise kural.²⁴⁶” Claudius döneminde Britanya'ya düzenlenen seferler sonucunda Roma'da Britanya ile ilgili bilgi birikimi artmış ve ada üzerine pek çok yazı yazılmıştı. Bu dönemde Britanya olaylarını ele aldığı kesinlikle bilinen Romalı tarihçilerden birisi, Seneca'nın yakın arkadaşı, İspanyalı Fabius Rusticus'tu. Rusticus dil bakımından Tacitus'un takdirini kazanmıştı ama Britanya'nın coğrafyası üzerine söylediklerine Tacitus kuşkuyla bakıyordu.²⁴⁷ Hatta Livius, Rusticus gibi tarihçilerin bilgi eksikliklerini retorikle kapattıklarını düşünüyordu. Tacitus, dönemin bir diğer tarihçisi Cluvius Rufus'un pek çok alanda başarılı buluyor ama askerlik alanında deneyimsiz olduğunu

²⁴⁶ Tac., *Agr.*, XIII. 3: “...longa oblivio Britanniae etiam in pace: consilium id divus Augustus vocabat, Tiberius praeceptum.”

²⁴⁷ Tac., *Agr.*, X. 1-2.

söylüyordu.²⁴⁸ Bu durumda Britanya ile ilgili siyasi kararlar açısından güvenilir bir kaynak olsa bile, adada yapılan askeri hareketler ve bunları tamamlayacak coğrafya bilgileri için Tacitus, büyük bir olasılıkla ona bel bağlamamıştı. Dönemin bir başka tarih yazarı yaşlı Plinius'tu. Britanya'da görev yapan ve *commentarii* yazma alışkanlığı olan Vespasianus'un imparator olmasıyla sona eren, yaşlı Plinius'un *Historiae* kitabını Tacitus, ilerde yazacağı tarih eserlerinde en güvenilir kaynaklardan birisi olarak kullanacaktı. Tacitus'un adanın Romalılar açısından önemi üzerine söyledikleri ise aslında, Claudius döneminde Britanya hareketine kamuoyu oluşturmak için ortaya atılmış gerekçelerden birisiydi: "Britanya'da altın, gümüş ve başka madenler bulunur; bunlar zaferimizin ödülüdür."²⁴⁹

Tarih kitapları kadar Britanya ile ilgili tarihsel olayları içeren eserler de yazılmıştı. Eski Britanya valilerinden Ostorius'un yaşamöyküsü yazılmıştı. Bir başka Britanya valisi Frontinus, *Stratagemata* isimli eserinden başka bir kitabı günümüze kalmasa da verimli bir yazardı ve mühendislik, gramer gibi konular üzerine yazdığı pek çok eserinin yanında, büyük bir olasılıkla, bir *commentarii* de yazmıştı. Boudicca isyanı bastıran S. Paulinus ise kendi yaşam öyküsünü yazmıştı. Tacitus, Boudicca isyanı sırasında yaşananlara ayırdığı bölümdeki²⁵⁰ isyancıların (büyük bir

²⁴⁸ *Historiae*, I. VIII. 1: "E provinciis Hispaniae praeerat Cluvius Rufus, vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus." (Eyaletlerden İspanya, iyi konuşan ve barış zamanına özgü maharetlere sahip, fakat savaş işlerinde deneyimsiz olan Cluvius Rufus'un emri altındaydı.)

²⁴⁹ Tac., Agr., XII. 5: "Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae."

²⁵⁰ Tac., Agr., XV-XVI.

olasılıkla Boudicca'nın) yaptığı konuşma gibi ayrıntıları da, büyük bir olasılıkla, bu kitaptan almıştı. Tacitus, kitaptaki diğer konuşma olan Calgacus'un konuşması ve savaş sahnelerini ise eski tarihçileri, ağırlıklı olarak Sallustius ve Livius'u, örnek olarak oluşturmuştu.²⁵¹ Tarihsel kişilerin yaptıkları bu türden konuşmalar Romalı yazarların eliyle tekrar yazılıp tarih kitaplarına girmişti: Livius, Hannibal'in konuşmasına, Sallustius ise Mithridates'in mektubuna kitabında yer vermişti.²⁵² Özellikle bir başka Britanyalı kahraman olan Caratacus ise bizzat senatoda konuşmuştu. Dolayısıyla Romalılar düşmanlarının kendileri hakkında ne düşündüklerini çok iyi biliyorlardı. Sağlam bir yazı tekniği olan Tacitus, anlatısını, okuyucusunun hoşuna gideceğini bildiği, bu tür öykülerle süslüyordu.²⁵³ Başka bir yerde de ifade ettiği gibi, ilginç bir *excursus*, anlatıma canlılık katıyor ve okuyucunun dikkatinin dağılması önlüyordu:

“Nam situs gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum.”²⁵⁴,

²⁵¹ Ogilvie, R.M., 1991, op. cit., s.1718-1720; Clarke, K., 2001, *An Island Nation: re-reading Tacitus' Agricola*, Journal of Roman Studies, s.104–109; Ayrıca Hanson, Agricola'nın valiliği ve seferleri sırasında yaptıklarının anlatıldığı bölümlerdeki ifadelerin de son derece genel olduğunu ve başka eserlerden (örn. Sallustius) ödünç alındığını düşünüyor. Bkn. Hanson, W.S., 1991, op. cit., s.1746.

²⁵² Sallustius, *Epistulae Mithridatis*, XXII. ; Livius, *Ab Urbe Condita*, XXX. XXIX-XXXI (Hannibal'in konuşması).

²⁵³ Woodman, A. J., 1988, *Rhetoric in Classical Historiography; Four Studies*, London, 168 vd.

²⁵⁴ Tac., *Ann.*, IV. XXXIII. 3.

“Zira yabancı memleketlerin tasvirleri, savaşlarda yaşanmış türlü olaylar, ünlü komutanların ölümü, okuyucuların dikkatinin dağılmasını önler ve ilgisinin canlanmasını sağlar.”

Tacitus’un, okuyucunun dikkatini toplama adına yararlanabileceği coğrafya kitapları da vardı. Caesar’ın ardından Britanya’nın coğrafyası hakkında kaleme aldıkları günümüze ulaşabilen tek yazar olan İspanyalı Pomponius Mela, Caligula döneminde ve Claudius’un ilk yıllarında dünya coğrafyası hakkında bir kitap yazmıştı.²⁵⁵ Yer yer Plinius tarafından da kaynak olarak kullanılan Mela, kitabını Claudius’un hareketından önce bitirmişti. Bu yüzden o da Yunan yazarlarını kaynak olarak kullanmıştı. Tacitus öncesinde Britanya hakkında yazan ve yazdıkları günümüze ulaşan son yazar ise, yaşlı Plinius’tu. Plinius, başka pek çok yer gibi Britannia hakkında kendi zamanına kadar bilinenleri *Naturalis Historia* kitabının coğrafyaya ayırdığı bölümünde kısaca derlemişti. Eserini Titus’a ithaf eden Plinius, bu dönemde yazmanın avantajıyla çeşitli Yunan yazarlarının (örn. Timaios) yanında, Roma ordusunun Britanya’nın içlerine düzenlediği seferlerde elde ettiği bilgileri kaynak olarak kullanmıştı.²⁵⁶ Plutarkhos’un göre Tarsuslu Demetrios da bu dönemler de Britanya hakkında bir şeyler yazmıştı. Kitap için büyük oranda Agricola’nın yazılı

²⁵⁵ *De Situ Orbis* ya da *Chorographia* adıyla bilinen bu eserde Mela, İspanya’nın güney kısmından olmanın avantajıyla, memleketinin doğru konumunu gösterebilmişti.

²⁵⁶ Plinius, *N.H.*, IV. XVI. 102: “XXX prope iam annis notitiam eius Romanis armis non ultra vicinitatem silvae Calidoniae propagantibus.” (Ada hakkındaki bilgi, yaklaşık 30 yıl önce Kaledonya Ormanları’nın ötesine geçmeyen Roma ordularınca toplandı.)

ve sözlü anılarına dayanan Tacitus ise, Britanya'nın coğrafya ve etnografyası hakkında bilgi verirken, Agricola'nın keşfettiği bir şey dışında, kendisinden önceki coğrafya geleneğine yaslanarak, aslında herkesin bildiği eski bir öyküyü anlatmıştı.

İ.Ö. dördüncü yüzyılda yaşayan Pytheas, Yunan yazarları arasında Britanya hakkında doğru bilgileri derleyen ilk insan olmuştu. Sonraki bütün Yunan yazarları, büyük ölçüde onun anlattıklarına dayanarak Britanya üzerine bilgi vermişlerdi. Fakat hemen hemen bir buçuk asır kadar önceden Kartacalı Hamilco bu adalara gidip, yaptığı seyahati kaleme almıştı. Bu seyahatin temel nedeni ise kalay ticaretiydi. İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşayan Heredotos, ticaret amacıyla Cebelitarık Boğazı'nın ötesine geçen Kartaca gemilerine değiniyordu.²⁵⁷ Eski Çağ'ın en önemli kalay yatakları İspanya'nın kuzeybatısında yaşayan Albion kavminin topraklarında ve Britanya'nın güneybatısındaydı. Kartacalılar buradan kalay alarak ülkelerine getiriyorlardı. Buradan getirilen kalay kurşunla karıştırıldığında yüksek kaliteli tunç elde ediliyordu. Tunç ise her türlü alet, daha önemlisi Tunç Çağı'nın en sağlam savaş araç gereçleri imalinde kullanılıyordu. Dördüncü yüzyılda Kartacalılar Afrika'nın batı kıyılarında yeni koloniler kurmak amacıyla Hanno komutanlığında bir sefer düzenlemişlerdi. Bu gezi sırasında Hanno, Ekvator Kuşağı'nın altında kalan bölgelere kadar gitmiş, geri döndüğünde bu seyahati anlattığı bir yazıt yazdırmıştı. Aynı dönemde kimi araştırmacılar tarafından Hamilkar'ın oğlu olduğu düşünülen²⁵⁸ Hamilco Kuzey Avrupa kıyılarına aynı tür bir seyahat yapmış, dönüşünün ardından benzer bir yazıt yazdırmıştı. Ancak pazarlarını kaybetmekten korkan Kartacalılar,

²⁵⁷ Heredotos, IV. XLIX.

²⁵⁸ Müller, K., 1965, *Notanda*, Geographi Graeci Minores I içinde, Hildesheim, s.xi-xii.

yaptıkları geziler ve bu gezilerde izledikleri rotalar hakkında hemen hiç konuşmadıkları için, bu metinler Kartaca'nın düşmesine kadar bir sır olarak kalacaktı. Kartaca'nın düşmesinden sonra, kent Romalılar tarafından yakılıp yıkılırken, Polybios'un çabalarıyla, bu iki yazıtın bir Yunanca çevirisi yapılmıştı. Hanno'nun yaptığı gezinin çevirisi hemen yaygınlık kazanırken, Hamilco'nunki pek bilinmemiş, adını bir kez anan yaşlı Plinius²⁵⁹ bir kenara bırakılırsa, dördüncü yüzyılda yaşayan Rufus Avienus'un coğrafya konulu didaktik şiiri, *Ora Maritima* dışında kaynak olarak hiç kullanılmamıştı. Bunun temel nedeni ise Pytheas'ın eserinin gölgesinde kalmasıydı.

Kartacalılar gibi kalay peşinde olan Marsilyalı tacirler, başarılı bir matematikçi olan Pytheas başkanlığında kuzeye bir araştırma gezisi düzenlemişti. Pytheas, Britanya'ya ulaştıktan sonra adayı bir uçtan bir uca kat ederek yerli halk arasında yaşamış, çeşitli coğrafi ve astronomik gözlemler yapmış, yerli gemicileri sorgulayarak kuzeyde ne olduğunu öğrenmeye çalışmıştı. Britanya'nın üçgensel bir alana sahip olması, kuzeye doğru altı günlük mesafede Thule diye bir ada olması ve buralarda suların kürek çekilemeyecek kadar ağır olması gibi sonraki yazarlar tarafından hep yinelenen sözler Pytheas'ın gözlemlerine dayanıyordu. Cicero'nun hocası Posidonios da İ.Ö. doksanlı yıllarda kuzeye bir gezi yapmış İspanya, Galya ve Güney Britanya'ya uğramıştı. Yaklaşık on beş sene kadar sonra gözlemlerini topladığı coğrafya eseri *Okeanos*'u yayınlamıştı. Bu iki kitap Claudius dönemi sonrasında bile Britanya üzerine en temel kaynak olarak kullanılmış, onların anlattıkları her kitapta tekrar edilmişti. Ayrıca bunlar Romalının yalnızca kitaplardan öğrendiği bilgiler değildi. Aynı zamanda bunları her gün görüyordu.

²⁵⁹ Plinius Maior, *N.H.*, II. 209.

Ölçeklere ve doğal özelliklere bağlılıkları bakımından gerçeğe yakın haritalar, günümüzden sekiz asır önce Avrupa’da, özellikle de İtalya’da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak eskiçağda da harita benzeri bazı çizimler yapılıyordu. Babil ve Mısır’da başlayan harita çizimini Yunan dünyasında başlatan Anaksimandros olmuştu.²⁶⁰ Onun ardından coğrafya ve harita (pinaks) üzerine çalışan Yunan bilginlerinden özellikle Eratosthenes bu konuda önemli ilerlemeler sağlamıştı. Harita yalnız bilimsel amaçlara hizmet etmiyordu. Kısa zamanda limanların yerini gösteren ticari amaçlı haritalar yaygınlık kazandı. Ticari haritaların Roma’daki karşılığı yolları gösteren haritalardı (itineraria picta, tabula). Resmi alanda da özellikle kadastro işlerinde kullanılıyordu. Ayrıca valilere, yönetecekleri eyalete gitmeden önce, eyaletteki yol ve kaleleri gösteren haritalar verilirdi.²⁶¹ Augustus döneminde ise o zamana kadar bilinen en büyük harita yapıldı. Augustus, komutanlarından Agrippa’ya Campus Martius’taki Porticus Vipsania’nın duvarına, Plinius deyimiyle “kent halkına dünyayı gösterecek” bir çalışma²⁶² (orbem terrarum urbi spectandum), bugünkü terimle harita, daha doğrusu haritavari bir tablo yaptırmasını emretmişti. Haritanın yapımı sırasında Agrippa’nın ölmesine karşın (İ.Ö. 12), onun *commentarii*’sine dayanarak bu haritayı kız kardeşi bitirmişti. Haritanın yanında mesafeleri gösteren bir yazıt da konulmuştu. Bu harita, özellikle Germanya konusunda güncelliğini uzun zaman koruyamasa da, erken dönem

²⁶⁰ (Diels) F 12 A 6 (=Agathemeros, I. 1).

²⁶¹ Roma’da haritanın kullanımı için bkn. Nicolet, C., 1994, *Space, Geography, and Politics in the Early Roman Empire*, Ann Arbor, s.95-112.

²⁶² Plinius Maior, *N.H.*, III. 17.

imparatorluk coğrafyacılığına damgasını vurmuştu. Hatta bu haritadan çıkarılan kopyalar İtalyanların portulanolarına kadar kullanımda kalmaya devam etti.

Agricola'nın sağladığı bilgi dışında, Tacitus'un adanın şekli ve çevresi hakkında söylediklerinin hiçbiri orijinal değildi. Ancak Tacitus, söz edilen yerin bir ada olduğunu okuyucuya çağrıştıracak türlü ifadeleri metnin içine özenle serpiştirmiş, hatta Calgacus'un, Mons Graupius savaşı öncesi yaptığı konuşmaya bile yerleştirmişti.²⁶³ Coğrafya kısmına girerken de, az sonra Britanya konusunda kendinden önceki yazarlar tarafından yazılanların büyük oranda doğru olduğunu belirtecek²⁶⁴ olmasına karşın, işe onların suçlayarak ve kendisinin gerçeklere bağlı kalacağını söyleyerek başlamıştı. Aslında bu onun da dahil olduğu edebiyat geleneğinin en belirgin özelliklerinden birisiydi. Çünkü “bilginler, filozoflar, coğrafyacılar ve tarihçiler ne zaman dünya ya da coğrafyadan bahsetmeye başlasa, genellikle seleflerini biraz eleştirerek işe başlar.²⁶⁵” Kendisi de bu geleneğe uyan Tacitus, Agricola döneminde yapılan geziden önce kimsenin adanın şeklini bilmediğini söylüyor,²⁶⁶ adanın gerçek şeklinin Kaledonya'dan itibaren daralan bir

²⁶³ Tac., *Agr.*, XXX. 2: “nullae ultra terrae...” (buradan ötede toprak yok...) XXX. 3: “nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus ac saxa...” (Daha ötede başka kavim yok, taş ve dalgalardan başka bir şey yok...)

²⁶⁴ Tac., *Agr.*, X. 3: “Et est ea facies citra Caledoniam.” (Kaledonya dışında adanın biçimi budur.)

²⁶⁵ Nicolet, C., 1994, op. cit., s.57.

²⁶⁶ Tac., *Agr.*, X. 2: “Ita quae priores nondum comperta eloquentia percoluere, rerum fide tradentur.” (Öncekilerin henüz bilmedikleri için, retorikle donattığı şeyler, gerçeğe bağlı kalınarak anlatılacak.)

kama şeklinde olduğunu öne sürüyordu.²⁶⁷ Tacitus'a göre, Agricola'nın valilik yaptığı dönemde adanın etrafı Romalılarca ilk defa dolaşmış ve burasının bir ada olduğu kesinleşmişti. Üstelik bu gezi sırasında Orkney Adaları keşfedilmiş ve Thule, uzaktan da olsa, görülmüştü.²⁶⁸ Tacitus, Agricola'dan öğrendiği bu ufak ayrıntıyı gözden kaçırmamıştı. Zira bu kitabın amacı, Tacitus'un daha en başta belirttiği gibi, kitabın kahramanını övmekti ve kitaptaki her şey gibi, coğrafi ayrıntılar da bu amaç doğrultusunda ayarlanmıştı ve kahramanın bir basamak daha yüceltmek adına Tacitus, klasik çağda örneklerine sıkça rastlanan bir uygulamaya sapsmıştı.

D'Alambert'e (1717–1783) göre klasik çağın bilginleri en az kendi yaşadığı günlerdeki kadar deneye dayalı ve akılcı yöntemlerle çalışıyordu; ancak üzerinde çalıştıkları şeye, d'Alambert ve kuşağı “gibi sırf felsefi bir merakla” değil, yararlanacak bir şey çıkartmak amacıyla ilgi duyuyorlardı.²⁶⁹ Her şeyin faydalanacak

²⁶⁷ Tac., *Agr.*, X. 4: “transgressis inmensum et enorme spatium procurrentium extremo iam litore terrarum velut in cuneum tenuatur.” (O tarafa geçilince en uzaktaki kıyılardan itibaren dışa doğru yayılan uçsuz bucaksız arazini kama biçiminde inceler.)

²⁶⁸ Tac., *Agr.*, X. 4: “Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque.” (O zaman Roma donanması bu en uzaktaki denizin kıyılarını ilk defa dolaştı ve Britanya'nın bir ada olduğunu onayladı; aynı zamanda da o vakte kadar bilinmeyen, Orkney dedikleri, adaları keşfettiler ve işgal ettiler.)

²⁶⁹ Diderot, D. & Alembert, J. R. de, 2005, *Ansiklopedi, Deneysel Maddesi* (der. ve çev.: S. Hilav), İstanbul (YKY).

bir yönünü bulan Romalılar coğrafyanın da pratik yaşamdaki yararını fark etmekte gecikmemişti. Büyük İskender'in seferleri sonrasında, Nicolet'in *imitatio Aleksandri* adını verdiği²⁷⁰ etkiyle, Romalılar coğrafyadan zaferlerini kamuoyuna daha iyi anlatmak, hatta göstermek amacıyla yararlanıyordu. İ.Ö. 174 yılında Ti. Sempronius Gracchus kazandığı zaferin onuruna Mater Matuta tapınağına, üzerinde savaş sahneleri bulunan bir harita (forma) yaptırmıştı.²⁷¹ İ.Ö. 72 yılında çıktığı doğu seferinde ölen Lucullus'un ardından gönderilen Pompeius, başarılarını yazması için yakın dostu olan tarihçi Theophanes'i de yanında götürmüştü. Rakibi Caesar ise bu işi kimseye bırakmadan, Galya savaşını kendi eliyle yazmıştı. Augustus'un dünya haritasının asıl amacı ise *orbis Romanus*'u yurttaşlarına gösterebilmektir. Britanya'nın bir ada olduğunun kesinleştirilmesi, Orkney adalarının keşfedilmesi gibi, Tacitus'un komik görünen (çünkü Britanya'nın ada olduğu ve Orkney Adaları'nın da var olduğu zaten biliniyordu) söylemlerinin altında bu amaç yatıyordu. Thule ise bunlar arasında özel bir öneme sahipti. Thule, bilinen dünyada Romalı askerin ya da tüccarın ulaşamadığı bir kaç yerden birisiydi; bu yüzden Roma edebiyatında ulaşılmazlığı simgeleyen bir metafor haline gelmişti.²⁷² Vergilius'un "ultima Thule" diye andığı,²⁷³ dünyanın sonu kabul ettiği yere en sonunda bir Romalı

²⁷⁰ Nicolet, C., 1994, op. cit., s.85.

²⁷¹ Livius, XLI. XXVIII. 10: "Sardiniae insulae forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta"

²⁷² Romm, J. S., 1992, *The Edges of the Earth in Ancient Thought*, Princeton, s.156-171.

²⁷³ Vergilius, *Georgica*, I. 30-31.

ulaşmıştı (?). Tacitus'un aslında coğrafya bilimine bir yenilik kazandırmak gibi bir derdi yoktu. Hatta okuyucunun (ve dinleyicinin) genel kültürünün dışında kalan coğrafi ayrıntılar, kahramanın başarısının yeterince anlaşılmasına neden olabiliirdi.

Sonuç olarak Tacitus, uzun ve detaylı araştırmalar gerektirecek bir tarih kitabı yazmıyordu. Yaşamını anlattığı insan ile ömrünün önemli bir bölümünde bir arada bulunmuştu. Ayrıca yazacağı yaşam öyküsünün kahramanını karalamayacak, çok sevdiği bir insanı yüceltecekti. Anlatımını renklendirecek bir takım unsurları, hem doğruluğuna güvendiği, hem de *eloquentissimus* olan bir yazarın kaleminden çıkan hemen her kitaptan bulabilirdi. Öyküsünün temelini oluşturacak malzemenin çoğu zaten elinin altındaydı.

5. GERMANIA

5.1. AMAÇ: TACITUS VE GERMANIA:

Tacitus'un, *Germania* kitabını yazmaktaki niyetinin açıklanması amacıyla pek çok fikir ortaya atılmasına karşın, bu konuda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu konudaki başlıca sorun Tacitus'un metin içinde, araya girerek, böyle bir eseri yazarken hedeflediği amacı okuyucuya anlatmamasıdır. Kitabın en önemli özelliklerinden biri de, klasik çağ edebiyatında hemen hemen standart bir unsur haline gelmiş olan *praefatio*'dan yoksun oluşudur. Bu dönemde yazılan tarih eserlerinde, genel olarak, önsöz kitabın konusunu açıklar, bu konunun önemini belirtir ve yazarın konu karşısındaki tavrını ortaya koyardı. Böylece okuyucu, kitabın içeriğiyle ilgili olarak bilgilendirilmiş olurdu. Önsöze özel bir önem veren Tacitus, bu geleneği diğer bütün eserlerinde izlemişti. *Agricola'nın Yaşamı* kitabına yazdığı önsözde erdem, despotluk, tarih ve siyasi özgürlük sorunlarının üzerinde durmuştu; böylece *Agricola'nın* yaşamı ve başarılarını anlatmaya başlamadan önce ele alacağı konuyu bir çerçeve içine yerleştirmişti. Buna karşın *Germania* kitabına ise doğruca konunun kendisiyle başlamıştı. Kitabın bir önsözden yoksun oluşunu, Roma tarihçiliğinde etnografik anlatımların bağımsız eserler olarak yayınlanması yerine, çoğunlukla tarih eserlerinde ortaya çıkan konu dışı öyküler olmasının ışığında değerlendiren bazı araştırmacılara göre, Tacitus bu kitabı ayrı bir eser olarak değil, *Historiae*'de ele alacağı konuya hazırlanırken topladığı bilgeleri derlediği bir kompozisyon olarak kaleme almıştı.²⁷⁴ Bu görüşe karşı çıkan araştırmacılar ise kitabın *Historiae* ile bir ilgisinin bulunmadığını savunuyorlardı. Bu araştırmacılar

²⁷⁴ Paratore, E., 1962, *Tacito*, Rome, s.205–28.

içinde yer alan Syme'a göre Germen kavimlerine yönelik olarak, her iki eserdeki bakış açıları arasında derin bir ayrım vardı.²⁷⁵

Tacitus, eserini iki bölüme ayırmıştı. Birinci bölümde²⁷⁶ bütün olarak Germen ulusunun genel geçer özelliklerini ele almış, bizzat araya girerek geçiş yaptığı ikincisinde²⁷⁷ de tek tek Germen kavimleri üzerinde durmuştu. Klasik dönem etnografya anlatımında oluşmuş kuralları izleyen Tacitus, birinci bölümü de bir kaç parçaya ayırarak, bu ulusun yaşadığı bölgenin sınırları (I), ırklarının kökenleri (II-IV) ve (IV-XXVII) gelenekleri üzerine bilgiler vermişti. Fakat bütün bu bilgileri sıralarken, türün alışagelmiş kurallarının dışına çıkarak, bir konu hakkındaki bütün bilgileri ilgili bölümde toplamak yerine, “bu bilgileri birbirine iliştirerek akıcı bir etki yaratıyordu.²⁷⁸” Bölgenin coğrafya ve iklim koşullarını (V. 1), tarım ve hayvancılık olanaklarına bağlıyor, buradan Germanya'da çıkan madenlere geçerek (V. 2) konuyu buradaki halkın alışveriş yöntemlerine getiriyordu (V. 3). Bir konuyu bütün ayrıntılarıyla anlatmak yerine, konuyla ilgili çeşitli bilgileri bütüne yayıyordu. Tacitus, Germen kavimlerine ayırdığı ikinci bölümde ise türün kurallarına daha sadık kalmıştı. Bir kavimle ilgili bilgiler bir diğeriyle ilgili olanları takip ediyordu. Bu kısım da iki parçaya ayrılmıştı: Birincisinde Ren Irmağı'nın (XXVIII), ikincisinde de Tuna Irmağı'nın (XLV) ötesinde yaşayan ve Suebler olarak anılan kavimler ele alınmıştı. Tacitus, kitabı kökeninden emin olmadığını belirttiği kavimler (XLVI) ile bitirmişti.

²⁷⁵ Syme, R., 1958, op. cit., s.174.

²⁷⁶ Tac., *Germ.*, I-XXVII.

²⁷⁷ Tac., *Germ.*, XXVII-XLVI.

²⁷⁸ Rives, J. B., 1999, op. cit., Oxford, s.49.

Bir önceki kitabı *Agricola'nın Yaşamı'nın* tersine, *Germania'nın* sınıflandırılması ve bir edebiyat türüne sokulması konusunda araştırmacılar arasında fazla tartışma yaşanmamıştı. Coğrafya ya da yerel tarih gibi bir takım öneriler ortaya ortaya atılmışsa da bu tanımlar kitabın içeriğiyle uyuşmuyordu; zira Tacitus, kitap içinde tarih ve coğrafyaya ilişkin çok az ayrıntı vermişti. Girişte Germanya'nın sınırlarını belirtmesinin ardından, Jutland Yarımadası (XXXV. 1), Elbe Irmağı (XLI. 2) gibi bir kaç belirli yere değinmesinin dışında bölge coğrafyası hakkında geniş bilgi vermemiş, kavimlerin sınırlarını bile, coğrafi tanımlarla değil, komşularıyla açıklamıştı. Benzer biçimde bir kaç istisna dışında tarihi konulara hiç girmemişti. Tacitus, Helvetius ve Boius (XXVIII. 2), Ubius (XXVIII. 4), Batavus (XXIX. 1) gibi kavimlerin kökenleri ve geçmişteki göçleri üzerine bilgi vermesine karşılık, yakın tarihlerde meydana gelen Batavusların isyanı (İ.S. 69), Domitianus'un Chattus kavmi üzerine çıktığı sefer (İ.S. 82–83) ya da Augustus döneminde yaşanmasına rağmen hemen herkesin çok iyi bildiği bir olay olan, Arminius'un liderliğinde Germen kavimlerinin başkaldırması (İ.S. 9) gibi Romalılar ile Germen kavimleri arasında yaşanan çatışmalara hiç değinmemişti. Fakat söz Cimbrus kavmine geldiğinde bütün bu savaşlar hakkında kısaca bilgi vermiş ve Germen kavimlerinin yarattığı tehlikelere dikkat çekmişti (XXXVII. 2–5). Bructerlerin, Roma birliklerinin şahitliğinde, diğer kavimlerle yaptığı savaşın haricinde başka bir tarihsel bilgi vermemesi bu kitabı, siyasi tarihe geniş yer ayıran türün diğer örnekleri arasında da ayrı bir yere koyuyordu.²⁷⁹

Eserin türü hakkındaki tartışmaların aksine, bir tarih kitabı yazma niyetinde olan Tacitus'un, tarihsel ayrıntılara fazla yer vermeyen böyle bir eseri yazma nedeni

²⁷⁹ Rives, J. B., 1999, op. cit., s.11-21.

üzerine pek çok fikir ortaya atılmıştır. Kendisi için yeni bir edebiyat türüne el atmaya hazırlanan Tacitus, kapsamlı tarih eserleri yazmasının arifesinde, büyük bir olasılıkla, yazı tekniğini bu türe uyarlamak ihtiyacı hissetmişti.²⁸⁰ Bu geçiş evresinde üslubunu, daha önce Sallustius'un da yaptığı gibi, ufak eserlerde sınamak ve yöntemini geliştirmek istiyordu.²⁸¹ Bir önceki kitabı *Agricola'nın Yaşamı*, yaşam öyküsü olma iddiası ile başlamıştı, fakat aynı çatı altında, alışılmadık biçimde, tarih, coğrafya ve etnografyayı buluşturan deneysel bir çalışma ortaya çıkmıştı. Aynı durum *Germania* için de geçerli olmuştu. İki ayrı kısma ayrılan eser, genellikle tarih kitaplarında görülen etnografya anlatımına özgü unsurlar ile, ilk örneğini Heketaios'un verdiği ve bir bölgede yaşayan halkların türlü özelliklerinin peş peşe sıralandığı *periplus* türüne özgü yapının bilinçli bir karışımıydı.

Bu kitabın yazılmasının bir diğer nedeni de, genel olarak, etnografik anlatımların, yazarın siyasi, ahlaki ve toplumsal görüşlerini gündeme getirebileceği bir zemin sağlamasıydı.²⁸² Yalnız klasik çağda değil tarihin her döneminde içinde yaşadığı toplumu, bir başka toplum üzerinden değerlendiren yazarlar tarafından bu yöntem sıklıkla kullanılmıştı. Tacitus ise bütün kitaplarında özgürlük ve toplumsal yozlaşma konuları üzerinde sıklıkla durmuştu. *Germania* ile özgürlük ve ahlak gibi tartışmayı sevdiği konulara değişik bir bakış açısı ile yaklaşıyordu. Mutlak bir özgürlüğe hiçbir zaman inanmayan ve özgürlükle imparatorluk arasında bir denge olması gerektiğini düşünen Tacitus, bu konuya da kitap içinde, Germen kavimlerinin

²⁸⁰ Syme, R., 1958, op. cit., s.128.

²⁸¹ Sallustius (İ.Ö. 86–35), kapsamlı tarih eseri *Historiae*'den önce *Iugurtha* ve *Catilina* isimli iki ufak kitap yayınlamıştı.

²⁸² Rives, J. B., 1999, op. cit., s.51; Syme, R., 1958, op. cit., s.126.

siyasi ve askeri kurumlarını anlatırken değinmişti: Orada krallar sınırsız güce sahip değildi ve ceza vermek yalnızca rahiplerin yetkisindeydi,²⁸³ fakat bölgenin merkezinden uzaklaştıkça kralların gücü artıyordu;²⁸⁴ bazı kavimlerin Germen

²⁸³ Tac., *Germ.*, VII. 1: “Nec regibus infinita aut libera potestas, et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Ceterum neque animadvertere neque vincere, ne verberare quidem nisi sacerdotibus permissum...” (Kralların sonsuz ya da sınırsız yetkileri yoktur; komutanlar otoritelerini kullanarak değil, askerlerine örnek olmalarıyla, atılgan, dikkat çekici, safların önünde savaştıkları takdirde, hayranlık uyandırarak ordunun başında bulunabilir. Öte yandan cezalandırmak ya da zincirlemek, hatta kırbaçlamak için bile rahiplerden başkasına izin verilmez.)

²⁸⁴ Tac., *Germ.*, XLIV. 1 ve 3: “Trans Lygios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem... Est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi.” (Lygiusların ötesinde kraliyetle yönetilen Gotonlar yaşar; öteki Germen kavimlerinden biraz daha sıkıdır, fakat yine de özgürlüğün çok uzağında değildir... Onların [Suionlar] nazarında zenginliğe değer verilir, bu nedenle tek bir adam ülkeyi yönetir; boyun eğecek olanların davetiyle değil yasal hakkıyla bu görevi aldığı için hiçbir sınırlama yoktur.); XLV. 6: “Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes uno differunt, quod femina dominatur; in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.” (Suionları Siton kavimleri izler. Geri kalan her şeyleri benzemekle beraber bir noktada ayrılırlar; onları bir kadın idare eder. Böylesine bir yönetimle yalnız özgürlüklerinden olmamışlar, aynı zamanda da köleliğin bile aşağı düzeyine düşmüşlerdir.)

kökenli olmadığının kanıtı, silah yapımında kullanabilecekleri demir madenine sahip olmalarına karşın, haraç ödemeye razı olmalarından anlaşılıyordu;²⁸⁵ özgür Germanyaya doğunun tiranlarından daha amansız bir düşmandı.²⁸⁶ Öte yandan özgürlüğe bu kadar değer vermesine karşın Tacitus, disiplin ve itaat gibi konuların da altına çiziyor, Germenlerin bu kavramlara fazla önem vermediğini örneklerle açıklıyordu. Bir toplantı yapacakları zaman: “Özgürlükten ileri gelen o bilindik kusurlarından dolayı, hamen ya da emir almış gibi toplanamazlar; fakat toplananların oyalanması yüzünden iki üç gün” kaybedilirdi.²⁸⁷ Savaşçı olmalarına rağmen disiplinsiz olmaları ve çalışmayı sevmemeleri yüzünden: “Kanla elde edebilecekleri

²⁸⁵ Tac., *Germ.*, XLIII. 1: “Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt: Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.” (Cotinusların Galya, Osusların Pannonia dilini konuşmaları Germen olmadıklarını kanıtlar; bunun yanında haraç ödemeye de katlanırlar. Haracın bir kısmı Sarmatlar, bir kısmı da Quaduslar tarafından, bu kavimlere, sanki yabancılar gibi, yüklenmiştir; Cotinuslar utanmalılar; zira demir madeni işletiyorlar.)

²⁸⁶ Tac., *Germ.*, XXXVII. 3: “... ne Parthi quidem saepius admonere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas.” (Parthlar bile bizi onlardan daha az tehdit etti. Doğrusu Germenlerin özgürlüğü, Arsacisler’in imparatorluğundan daha azılı bir düşmandır.)

²⁸⁷ Tac., *Germ.*, XI. 1: “Illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur.”

bir şeyi, alın teriyle kazanmayı tembellik, daha doğrusu uyuşukluk” sayıyorlardı.²⁸⁸ “Savaşa gitmedikleri zaman, fazla avcılık yapmaz, zamanlarının çoğunu aylıklıkla geçirir²⁸⁹” ve tembelliği tercih ederlerdi. Tacitus’a göre Germenler, mantık ve disiplinleri yerine duyguları tarafından yönetiliyorlardı. Böyle bir portre, azmi ve çalışkanlığı sayesinde hem tarlasının efendisi olan hem de düşmanlarla çarpışan, Romalı çiftçi-asker ideali ile tam bir tezat oluşturuyordu.²⁹⁰

Tacitus, içinde yaşadığı uygarlığın ahlaki yozlaşma üzerine düşüncelerini, bu eserine de yansıtmıştı. Bunlar arasında en keskin olanlardan biri de evlilik gelenekleri üzerine olandı; ona göre tıpkı kocaları gibi Germen kadınları da kendilerini savaşın dışında tutmuyordu: “Bu nedenle, gösteriler ve oyunların baştan çıkarıcılığı, ziyafetlerin tahrik edici etkileriyle ahlakları bozulmadan, evlerinde iffetli bir yaşam sürerler. Hem erkekler, hem de kadınlar gizli mektup diye bir şey” bilmezlerdi.²⁹¹ Ayrıca “orada kimse ayıp olan bir şeye gülüp geçmez, yozlaştırma ve yozlaşmadan ‘devir böyle’ diye” bahsedilmezdi.²⁹² Buna karşılık Tacitus,

²⁸⁸ Tac., *Germ.*, XIV. 3: “Pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.”

²⁸⁹ Tac., *Germ.*, XV. 1: “Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt...”

²⁹⁰ Rives, J. B., 1999, op. cit., s.63.

²⁹¹ Tac., *Germ.*, XIX. 1: “Ergo saepa pudicitia agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum iritationibus corruptae. Litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant.”

²⁹² Tac., *Germ.*, XIX . 3: “Nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.”

Germenleri, uygarlığın kötü etkileriyle kirlenmemiş, bütünüyle saf bir ulus, Romalıları ise ahlaksız olarak görmüyor ve onları “soylu barbarlar²⁹³” olarak Romalıların karşısına bir erdem timsali olarak dikmiyordu. Germenlerin özgür yaşamlarını övdüğü kadar içki, kumar ve tembellik gibi alışkanlıklarını yeriordu.²⁹⁴

Germania, sıradan bir etnografya kitabı olarak tasarlanmamıştı; daha çok belirli bir halk üzerine odaklanıyordu. Tacitus’un, Germen kavimlerine karşı duyduğu ilgi ve bu çalışma için Germenleri seçme nedeni hem Roma tarihi, hem de yaşadığı zamanla alakalıydı. Kuzey sınırlarının güvenliğinden hiç bir zaman emin olamayan Romalılar için Germenler her zaman korku kaynağı olmuştu; metnin tarihsel boyutunun birinci planında bu tehlike konu edilmişti. Tacitus, Roma’nın en kuvvetli düşmanının Germenler olduğunu vurgulamıştı;²⁹⁵ aynı zamanda bir zamanlar Roma topraklarında bulunan Elbe²⁹⁶ Irmağı’nın kaybedilmesinden duyduğu

²⁹³ Klasik çağ yazarları toplumda gördükleri bozuklukları vurgulamak için uzak diyarlarda yaşayan halkların erdemlerini sıklıkla yüceltirlerdi. “Herodotos ve sonrası Grek (ve ardından Roma) tarih ve coğrafya yazınında bu “soylu barbar” anlatısı ...giderek klişeleşmiş bir görünüm edinecektir.”; Özbudun, S., 2002, *Antik Grek ve Roma’nın “Etnografisi” ve Etnik-merkezciliği*, Argos Gemicileri, S.8-9, s.7.

²⁹⁴ Tac., *Germ.*, XXII-XXV.

²⁹⁵ Tac., *Germ.*, XXXVII. 3.

²⁹⁶ Elbe Irmağı, kaynağını Bohemya’dan almaktadır; klasik çağda bu ırmağın yeri konusunda farklı fikirler vardı. Tacitus’un burada ırmağın en büyük kollarından Saale’yi kastettiği kabul edilmektedir. Romalılar bu bölgeye Augustus döneminde üç defa (İ.Ö. 9,7 ve 2), Tiberius döneminde de (İ.S. 5) bir defa sefer düzenlemişler ama tam olarak hakimiyet altına alamamışlardı.

üzüntüyü ifade etmekten kendisini alamamıştı: “Elbe, Hermundurur topraklarında doğar; bir zamanlar tanıdığımız bildiğimiz bir ırmaktı, fakat şimdi yalnızca adını işitiyoruz.²⁹⁷” Öte yandan kitabın yazıldığı tarihlerde, imparator Nerva’nın evlat edindiği Traianus, Germanya’daki askeri birliklerin komutanlığını yapıyordu ve bu tarihlerde bölge huzursuzluk içindeydi. Ancak Tuna Irmağı’nın ötesinde de karışıklık vardı²⁹⁸ ve Traianus bir sene sonra o bölgeye bir hareket düzenleyecekti. Tacitus’un, bu dönemin siyasi koşullarından biraz etkilendiğini düşünen Syme’a göre “Tacitus, etnografya kitabını bir yıl sonra kaleme alacak olsaydı, Tuna Irmağı’nın öte tarafındaki halklar üzerine yazmayı, kendini zorlamasa bile, arzu edecekti.²⁹⁹” Ancak yine ona göre Tacitus, gelecekteki imparatorun akıl hocası rolünü oynamak istemiyordu ve dış siyaset gibi eline yüzüne bulaştırabileceği bir konuya girmeyecek kadar temkinliydi. Edebiyat yaşamında gündelik bir amaca hiçbir zaman yönelmemiş olan Tacitus, tıpkı bir önceki kitabında yaptığı gibi, satır aralarına yerleştirdiği siyasi eleştirilerini yakın geçmişe yöneltmişti.³⁰⁰ *Agricola’nın Yaşamı* kitabında Tacitus, Domitianus’un Germanya’da bir zafer kazanmamış olmasına rağmen kutlama töreni düzenlediğini, Agricola’nın Britanya’da kazandığı askeri başarılar karşısında kıskançlığa kapıldığını ve bu yüzden onu yok etmek istediğini söylemişti. *Germania*

²⁹⁷ *Germ.*, XLI. 2: “In Hermundurur Albis oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantum auditur.”

²⁹⁸ Domitianus döneminin başlarından bu yana Roma müttefiği olan Dacia kralı Dacebalbus Germen kavimleriyle savaşa girmiş ve Roma’dan yardım istemişti.

²⁹⁹ Syme, R., 1958, op. cit., s.48.

³⁰⁰ Rives, J. B., 1999, op. cit., s.52.

kitabında da Domitanus'un Germany'a da hiç başarılı olamadığı iddiasını sürdürüyordu:

“...temporibus triumphati magis quam victi sunt.³⁰¹”

“...yakın zamanlarda (Germenler) uğradıkları yenilgilerinden daha fazla sayıda zafer törenimize konu oldular.”

İ.Ö. 12 ve İ.S. 9 yıllarında Romalıların Germany'yı işgal etmek amacıyla yaptıkları girişimler, Augustus'un izlediği genişleme politikasının en belirgin noktasını oluşturuyordu. Augustus bu politikayla mirasını devraldığı Caesar'ın belirlediği Roma sınırlarını daha uzak noktalara taşımaya çalışıyordu. Onun emriyle girilen seferler dolayısıyla Germany'da kazanılan başarıların ardından senato, bu seferlerin komutanlığını yapan Drusus'a, ölümünden sonra da miras bırakabileceği 'Germanicus' ünvanını vermişti. Bu unvan Drusus'tan, ileride imparatorluk tahtına çıkacak olan bütün varisleri, torunu Caligula, oğlu Claudius ve kızı Agrippina'dan olan torunu Nero'ya geçmişti. Bu unvanın sembolik gücü, İ.S. 69 yılında Germany'daki lejyonların, Vitellius'u imparator ilan etmelerinin ardından, ona bu unvanı vermelerinden ve onun da kısa bir süre sonra bu unvanı imparatorluk statüsünün bir simgesi olarak, henüz bir bebek olan oğluna vermesinden belli oluyordu.³⁰² Törensel bir değere sahip olan 'Germanicus' unvanı imparatorların adına eklenen önemli bir sıfat olarak varlığını sürdürmesine karşın bir bütün olarak Germany, hiçbir zaman imparatorluğun bir parçası haline gelmemiştir.

Varus komutası altındaki lejyonların İ.S. 9 yılında Germenler tarafından yok edilmesi Germany'nın kaybedilmesine, ardından da Augustus'un izlediği genişleme

³⁰¹ Tac., *Germ.*, XXXVII. 5.

³⁰² Tacitus, *Hist.*, I. LXII, 2 ve II. LIX. 3.

siyasetinin sekteye uğramasına ve bu siyasetten vazgeçilmesine neden olmuştu. Augustus ölürken imparatorluğun sınırlarının muhafaza edilmesini vasiyet etmişti; onun ölümünün ardından imparatorluk makamına oturanlar bu vasiyeti büyük oranda uygulamışlardı. Onun varisleri arasında yalnızca Claudius, Britanya'nın fethiyle bu siyasetten sapmıştı. İ.S. 69 yılında yaşanan iç savaşın ardından imparatorluk makamını devralan Flavianuslar ise imparatorluğun sınırlarını genişletmekten çok ülkenin istikrarını korumakla ilgilenmişlerdi. Öte yandan imparatorlar arasında Caligula ve Domitianus Germanyayı fethetmeyi çok arzu etmişti. Özellikle Domitianus yaşamı boyunca, her ikisi de seçkin komutanlar olan babası Vespasianus ve ağabeyi Titus'un gölgesinde yaşamıştı. Domitianus imparator olmasının ardından ilk fırsatta Germanyada bir isyan çıkaran Chattus kavmine karşı sefer düzenlemiş (İ.S. 82–83) ve bu sefer dolayısıyla kazandığı başarıyı abartılı bir şekilde kutlamıştı; önce 'Germanicus' unvanını almış, ardından Germanyanın fethini bastırıldığı paraların üstüne işletmiş, ele geçirdiği topraklarda iki yeni eyalet kurmuş, hatta Eylül ayının adını 'Germanicus' olarak değiştirmişti.³⁰³ Domitianus'un bütün bu abartılı kutlamalarının altında daha önce hiçbir imparatorun yapamadığını yapıp Germenlere diz çöktürmüş olma iddiası yatıyordu. Yine de Domitianus'un kazandığı başarılar, alay konusu olmuştu. Öte yandan Tacitus'un *Germania* kitabını bitirmesinin ardından aşağı yukarı bir yıl kadar sonra Tuna boylarında alınan ufak bir zafer³⁰⁴ (İ.S. 97) Nerva ve Traianus'un da 'Germanicus' unvanını almalarını sağlamıştı.

³⁰³ Suetonius, *Domitianus*, XIII. 3.

³⁰⁴ Bu tarihlerde Sueb kavmi isyan etmişti.

Dolayısıyla içi fazla dolu olmamasına karşın bu unvanın gücü varlığını yeni dönemde de sürdürmüştü.³⁰⁵

İ.S. birinci yüzyıl boyunca Germenler, Roma yayılcılığının önüne çıkan en önemli engel olmuştu. Rives'a göre *Germania* kitabındaki bazı unsurlar Germenlerin neden Roma'nın en güçlü düşmanları olduğunu açıklamaya yönelikti.³⁰⁶ Coğrafi ve tarihi ayrıntılardan yoksun olan kitapta Tacitus, Germenlerin karakterleri, gelenekleri ve bunların ardın da tek tek kavimler üzerine odaklanıyordu. Bu amaçla etnografya ve *periplus* türlerine özgü anlatım biçimlerini iki ayrı kısmı alışmadık bir yapıda birleştirmişti. Tacitus, sonraki tarih eserlerinde, önemli insanların karakter tasvirlerinden, onların eylemlerini ve bu eylemlerin nedenlerini daha açık biçimde ortaya koyabilmek amacıyla yararlanacaktı. *Germania* kitabının birinci bölümünde Germen toplumunu genel özellikleriyle gösterebilmek için genel bir Germen karakteri betimlemişti. Bu bakımdan "Germen karakteri üzerine yapılan geniş tartışmanın Roma yayılcılığının önüne çıkan Germen direnişinin açıklaması olarak görebiliriz."³⁰⁷

Birinci kısımdaki genellemenin tersine ikinci kısımda, Tacitus, Germen kavimlerini ayrı ayrı incelemişti. Tacitus bu kısma girerken "tek tek kavimlerin gelenek ve dinsel törenlerinin birbirinden ne ölçüde farklı olduğunu"³⁰⁸ anlatacağını söylüyordu. Buna rağmen gösterdiği farklılıklar fazla derin değildi: Bir kavim

³⁰⁵Syme, R., 1958, op. cit., s.11.

³⁰⁶Rives, J. B., 1999, op. cit., s.55.

³⁰⁷Rives, J. B., 1999, op. cit., s.55.

³⁰⁸Tac., *Germ.*, XXVII. 2: "nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, ...expediam."

binicilikte diğerlerinden daha başarılıydı;³⁰⁹ bir kısım kavim diğerlerinden farklı olarak bir tanrıçaya tapıyordu;³¹⁰ bir başka kavmi bir kadın yönetiyordu. İkinci kısımdaki pek çok yerde Tacitus, anlattığı kavmi diğerlerinden ayrı kılan özellikler yerine daha çok Roma'yı ilgilendiren konular üzerinde durmuştu.³¹¹ Böylece Germen kavimleri arasındaki farkların, ortak özellikleriyle karşılaştırıldığında, önemsiz gibi gösteren bir etki yaratıyordu; ana hatlarıyla çizdiği Germen karakteri portresinin daha iyi anlaşılmasında yararlı olacak bilgileri bir katalog halinde okuyucusuna sunmuştu. Bu yüzden kitap Germanlerin tam ve gerçek özellikleri yerine, Romalıların ilgisini çeken özellikler üzerinde yoğunlaşıyordu.

³⁰⁹ Tac., *Germ.*, XXXII. 1: “Tencteri super solitum bellorum decus equestris disciplinae arte praecellunt.” (Tencter kavmi alışlagelmiş savaş şöhretinin de ötesinde binicilik sanatında diğerlerinden çok üstündü.)

³¹⁰ Tac., *Germ.*, XL. 2: “Nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt eamque intervenire rebus hominum, inveni populis arbitrantur.” ([Reudignus, Avio, Anglius, Varinus, Eudoses, Suardo ve Nuitho kavimlerinin] Ortak olarak Nerthus, yani Toprak Ana'ya tapmalarının dışında, tek tek belirgin bir özellikleri yoktur; onun insan işlerine karıştığına, kavimler arasında dolaştığına inanırlar.)

³¹¹ 33. bölümde Bructer kavmini anlatırken, onlar ve diğer Germen kavimleri arasındaki bir savaşın Roma için ne kadar yararlı olduğunu anlatmıştı; 34. kaptta Frisus kavimlerini anlatırken, konuyu bölge ırmaklarında dolaşan Roma gemilerine ve bölgede anlatılan mitolojik Herkül öykülerine getirmişti; 37. bölümde Cimbr kavmini anlatırken Roma ve Germanler arasındaki savaşlara saptmıştı.

Germania'nın, özünde, masum bir kitap olmadığını düşünen O'Gorman'a göre kitapta anlatılan "Germanya metin tarafından yaratılıyor, fakat yazar bu ülkeyi orada bir yerde gerçekten varmış gibi betimlemekle ilgileniyor. Metnin yüzeyinde Germanya, keşfedilecek, ziyaret edilecek ve nakledilecek bir ülke olarak zaten gerçek bir varlıkmiş gibi görünüyor. Ne var ki henüz işlenmemiş bir madde olan Germanya tasviri, ortaya çıktığı giriş bölümünden başlayarak, bir Roma mamulü olarak biçimlenecektir.³¹²" Çünkü Tacitus'un bu uzak topraklarda aradığı şey, Roma'da artık bulamadığı *virtus* (erdem), *libertas* (özgürlük) gibi değerlerdi. Buna karşın Tacitus'un yurttaşları bu ülkede, onun hiç değer vermediği bir takım taşların, madenlerin peşinde koşuyordu; oysa Germenler, Romalıların *luxuria*'sı (savurganlık) bu taşları meşhur edene kadar bunların bir değeri olabileceğini hiç akıllarına getirmemişlerdi, hatta bunlar için kendilerine para ödenince şaşırılmışlardı.³¹³ Germen karakterindeki takdire şayan bazı unsurların, uygarlığın

³¹² O'Gorman, E., 1993, *No Place Like Rome: Identity and Difference in the Germania of Tacitus*, Ramus, S.22, C.2, s.136.

³¹³ Tac., *Germ.*, XLV. 5: "Nec quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve; diu quin etiam inter cetera eiectiona maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. Ipsis in nullo usu: rude legitur, informe profertur, pretiumque mirantes accipiunt." (Barbar olduklarından, bu maddenin [kehribar] ne tür bir niteliğe sahip olduğunu ya da hangi nedenle var olduğunu sorgulamamış ya da öğrenmemişlerdir; doğrusu, savurganlığımız bunu meşhur edene kadar, uzun süre denizin diğer çöpleri arasında yattı. [Aestuslar] Bunları kendi aralarında kullanmaz:

kötü etkileri yüzünden yozlaşan Roma'nın eskiden sahip olduğu değerler olduğunu gören Tacitus, yeri geldiğinde sesinin tonunu değiştiriyor ve “cahillerin uygarlık dediği³¹⁴” şeye mümkün olan en ironik ifadelerle itiraz ediyordu: “Bu bir itirazdır, pax Romana'nın sağladığı avantajlar ve uygarlığı bir kenara fırlatıp atmak için değil, Roma toplumunu süprüntülerinden temizlemek adına yapılmış bir itiraz.³¹⁵” Tacitus, aslında “Germanya'ya fazla ilgi duymuyordu³¹⁶” ve onun bu ülkeye genel olarak bakışı çok netti:

“Quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relictam Germaniam peteret, informem terris, asperam caelo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit?”³¹⁷”

ham olarak toplar, biçim verilmemiş bir halde nakleder ve şaşırarak bunlar için bir ücret kabul ederler.)

³¹⁴ Tacitus, bir önceki kitabında da aynı yaklaşımı sergileyerek, uygarlığın maddi tarafının, özünün görülmesine nasıl engel olduğuna dikkat çekmişti; bkn. *Agr.*, XXI. 3: “Inde etiam habitus nostri honor et frequens toga; paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balinea et conviviorum elegantiam. Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.” (Ardından giyim tarzımız moda oldu ve toga sıklıkla giyilmeye başlandı; yavaş yavaş revak, hamam ve görkemli ziyafet sofraları gibi kusurlarımızın cazibesine kapıldılar. Cahiller arasında buna uygarlık deniyordu; oysa bu köleliklerinin bir parçasıydı.)

³¹⁵ Martin, R., 1989, op. cit., s.57.

³¹⁶ Syme, R., 1958, op. cit., s.126.

³¹⁷ Tac., *Germ.*, II. 2.

“Eğer kendi vatani değilse kim Asya, Afrika ve İtalya’yı bırakıp, korkunç ve bilinmeyen bir denizin tehlikelerinden başka, arazisi çirkin, havası haşin, yaşam tarzı ve görünümü iç karartıcı olan Germanya’ya gider?”

Tacitus yazdığı kitapla tek bir hedefe yönelmemişti; bu eser yazarının diğer kitaplarında sergilediği aynı edebi, ahlaki ve siyasi düşünceleri içinde barındırıyordu. Bu nedenle *Germania*, tıpkı Tacitus’un diğer kitapları gibi, ilk okunuşta kendini ele vermeyen, her okunuşta ayrı bir öykü sunabilen, çok katmanlı bir kitap olarak edebiyat tarihinde yerini almıştır. Ancak gücünü daha çok yorumlarından alan bir yazarın kaleminden çıkan bu kitaptan bilimsel bir doğruluk beklemek hatalı olacaktır. Bu kitapta beliren Germanya bir gerçeklik değil, Tacitus’un zihninde biçimlenmiş bir ülkeydi.³¹⁸ Tacitus, Germen karakterinde ve toplumunda göze çarpan saf özgürlüğü takdir ediyordu, ancak böyle ilkel ve işlenmemiş bir özgürlük düşüncesi ona fazla sıcak gelmiyordu. Kitap için kullandığı kaynakları da bu gözle değerlendirmişti. Bu kaynaklar ise uzun ve kanlı savaşların, aynı zamanda geniş çaplı ticari faaliyetlerin oluşturduğu bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştı.

5.2. SÜREÇ: TRAIANUS DÖNEMİNE KADAR (İ.Ö. 98) ROMA-GERMANYA İLİŞKİLERİ:

Romalıların, Germenlere özel olarak ilgi duymaya başlaması İ.Ö. ikinci yüzyılın sonlarına doğru Kimberlerin Galya’yı istila etmeleriyle başlamıştı. Soy ağaçları konusunda tam olarak fikir birliği olmayan, hatta Posidonios tarafından İ.Ö. 7. yüzyılda Anadolu’yu istila eden Kimmerler ile bir tutulan³¹⁹ bu göçebe kavim,

³¹⁸ Goodyear, F.R.D., 1982, op. cit., s. 148.

³¹⁹ (Kidd) F 272 (=Strabo, *Geo.*, VII. II. 2; Diodorus Siculus, V. XXXII. 4; Plutarkhos, *Marius*, XI. 5–7).

kendilerine yeni bir yurt bulmak amacıyla kuzeyden İtalya'ya inmişti. Germenlerin Akdeniz havzasının uzağında yaşamalarından ve bu nedenle iki halk arasındaki ilişkilerin sınırlı kalmasından dolayı eski çağda Yunan yazarlarının ezici çoğunluğu, Germenleri ayrı bir ulus olarak görmedi; onlara göre 'Germanoi' ve 'Keltoi' arasında büyük bir ayırım yoktu ve Germenler aslında Kelt kavimlerinden birisiydi. Oysa kuzeyde durum onların yansıttığından daha farklıydı. Gözden ırak olsa da kuzeyde bir dizi değişim yaşanmış ve yavaş yavaş bir uygarlık ortaya çıkmıştı. Özellikle bölgede İ.Ö. sekizinci yüzyıl civarında demir madeninin de çıkarılmasıyla beraber,³²⁰ kuzeyden güneye uzanan ticaret yolları³²¹ üzerindeki Bohemya, Bavyera ve Avusturya, bu uygarlığın merkezi olmuştu. İ.Ö. beşinci yüzyıl ise Germen dilinin doğuşuna da tanık olmuştu. Bu bağlamda Germen dilinin etrafta konuşulan diğer dillerden ayrılıp ortaya çıkmaya başladığı İ.Ö. beşinci asırdan itibaren, Germanya'yı bir ülke olmasa da, en azından birbirleriyle ortak dil aracılığıyla anlaşılabilen bir halkın yaşadığı coğrafya olarak tanımlamak doğru olacaktır.³²²

³²⁰ Ortadoğu civarında İ.Ö. 3000 yıllarında başlayan Tunç Devri, İ.Ö. 2300 yıllarında Avrupa'ya ulaşmış, Germanya çevresinde İ.Ö. 1500 yıllarında ortaya çıkmıştı. Tunç teknolojisi için gerekli olan kalay ve bakır dışardan alınıyordu. Germanya'da demirin kullanılması ise ilk defa İ.Ö. sekizinci yüzyılda Bohemya'da (Hallstatt kültürü) gerçekleşmiş, kuzeye doğru yayılması ise İ.Ö. beşinci yüzyılı bulmuştu.

³²¹ Eski devirlerde özellikle kehribar ticareti çok gelişmişti; kuzeyden güneye büyük miktarlarda kehribar ihraç ediliyordu. Girit'te bulunan ve İ.Ö. 1500 yıllarına tarihlenen kehribardan yapılmış eşyalar bu ticaret etkinliğinin tarihi ve boyutları hakkında bir fikir vermektedir.

³²² Rives, J.B., 1999, op cit., s.3-8.

Ancak Germen kavimlerinin hepsi Bohemya civarında oturanlar kadar mutlu değildi. Özellikle anayurtları Jutland Yarımadası olan iki kavim, Kimber ve Tötonlar, kuzeyli kavimlerin baskısı, hızla artan nüfusa toprağın yetmemesi gibi nedenlerle kendilerine, daha mutlu yaşayacakları yeni bir yurt bulmak için, İ.Ö. ikinci yüzyıldan başlayarak çeşitli göç girişimlerinde bulunmuşlardı.³²³ Bu iki kavimden Kimberler İ.Ö. 120 civarında güneye doğru harekete geçti.³²⁴ Aynı zamanda ev olarak kullandıkları at arabalarıyla yola koyulan bu kavim Elbe Irmağı'nı izleyerek güneye ilerlemiş, yerleşmeye çalıştıkları Bohemya ve Güney Tuna'dan (Belgrad civarı) kovulmuş, dolaşmakla geçen yılların sonunda Carinthia'ya ulaşmış ve burada da ilk defa Roma imparatorluğuyla karşılaşmışlardı. Bölgede yaşayan Tauriscus kavminin yardım isteği üzerine yollanan, Cn. Carbo komutanlığındaki bir Roma ordusu Kimber kavmine karşı yapılan savaşta yenildi (İ.Ö. 113). Bu tarihten sonra on yılı aşkın süre hem Kelt, hem Germen kökenli pek çok unsurun da katılımıyla Kimberler yollarına devam ederek, halkçılar ve soylular arasında bir iç savaşa sürüklenmekte olan Roma etrafında dolaşacak, Galya'ya girecek (İ.Ö. 110) ve üzerlerine gönderilen orduları, sırasıyla İ.Ö. 109 yılında Rhone vadisinde, İ.Ö. 107 yılında Garonne vadisinde, İ.Ö. 105 yılı Ekim'inde Arausio (bugünkü Orange) yakınlarında yapılan savaşlarda yenecekti. Son yenilgi Roma'daki durumun da bir yansımasıydı: Senatonun atadığı, biri soylulardan (Q. Servilius Carbo), diğeri halkçı cepheden (Mellius Maksimus) iki komutan, ortak çalışmalarını gerekirken, birbirlerine girince

³²³ Klasik çağda yaygın olan görüşe göre bu kavimler, denizin yurtlarını işgal etmesi sonucu harekete geçmişlerdi; bkn. Strabo, *Geo.*, VII. 293.

³²⁴ Last, H., 1971, *The Wars of the Age of Marius*, Cook, S.A. et al. (ed.) içinde [CAH IX], s. 141.

ordunun neredeyse tamamı yok olmuştu. Her iki komutanın da hayatta kalmasına karşın bu ağır yenilgi sonucunda bütün Galya, hatta İtalya, Kimber tehlikesine karşı savunmasız kalmıştı.

Bu durum karşısında gerekli önlemleri almak soyluların önderlerinden, İ.Ö. 105 yılı konsülü P. Rutilius Rufus'a,³²⁵ ordunun komutanlığını üstlenmek de halkçıların lideri Marius'a düşmüştü. Kimberlerin İspanya'ya sapmaları, Romalılara hazırlık yapmak için gerekli zamanı sağlamıştı. Beklenen düşman İ.Ö. 103 yılı sonlarına doğru ortaya çıktı; Kimberler yeniden batıya dönüp, Alp Dağları'nın eteklerinde Tötonlar ile birleşmiş, ancak buradan kuzeye dönmüş, ancak Belgalar onları püskürtünce³²⁶ bu grup yönünü yeniden güneye çevirmişti. Artık ayrı kollardan İtalya üzerine yürüyorlardı. Marius komutanlığındaki Roma ordusu, askerlerinin sayıca az olmasına rağmen,³²⁷ önce Arc Vadisi'nde yapılan savaşta (İ.S. 102/1) Tötonları, ardından Vercellae yakınlarında yapılan savaşta (İ.S. 101) Kimberleri yenmeyi başardı.³²⁸ Romalıların, sonraları sık sık karşı karşıya geleceği Germanler üzerine edindikleri ilk izlenim bu savaşlar sonucunda elde edilmişti. Gittikleri her yerden kovularak çaresizce Alpler'i geçmeye çalışan, bu arada beş Roma ordusunu yok eden ve Kuzey'de gelişen her harekette Hannibal'i hatırlayan

³²⁵ V. Maksimus'a göre bu önlemler arasında gladyatör eğitmenlerini, acemi askerlere kılıç kullanma eğitimi vermekle görevlendirmek de bulunuyordu; bkn. V. Maksimus, II. III. 2.

³²⁶ Caesar, B. G., II. IV. 2.

³²⁷ Plutarkhos'a göre otuz iki bin; bkn. Plutarkhos, *Marius*, XV. 4.

³²⁸ Savaş sonunda altmış beş bin Kimber öldürülmüş, kalanlar da, Tötonlar gibi, esir alınmıştı; bkn. Florus, I. XXXVIII. 14.

Romalıları uzun süre kaygılandıran Kimber ve Tötonlar, gerek yarattıkları korkuyla, gerekse halkçılıkların önderi Marius'un onlara karşı kazandığı zaferle hatırlanacaklardı.

Romalılar ve Germenler arasındaki bir sonraki önemli çatışma ise yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Iulius Caesar'ın Gallia Cisalpina valiliği sırasında yaşandı. Bu tarihlerde Germen kavimleri Ren Irmağı'nın öte yakasına akın akın göç ediyorlardı; Caesar, buradaki askeri faaliyetleriyle, tarihin en büyük göç hareketlerinden birine engel olacaktı. Caesar önce, başta Helvetiuslar olmak üzere, çeşitli kavimlerden üç yüz elli bini aşkın Germeni³²⁹ istila ettikleri Gabya'dan çıkarttı. Ancak Germenlerin hepsi Helvetiuslar gibi toplu halde göç etmiyordu; bazıları da azar azar Galya'ya geçip kuzeyde hızla güçlenen Ariovistus komutası altında birleşiyordu. İ.Ö. 58 yılında bunların sayısı yüz yirmi bini olmuştu. Galyalılar bir yandan Helvetiuslara karşı kazandığı zaferden dolayı Caesar'ı tebrik ederken, bir yandan da Ariovistus'u şikayet ediyordu. İ.Ö. 58 yılı, Eylül ayında yapılan savaşta yenilen Germen ordusunun tamamına yakını yok edildi; zorlukla kurtulabilen Ariovistus ise bir süre sonra öldü. Romalılar bu zaferle Galya'da güçlü bir Germen devletinin kurulmasını önlemişti. Ancak Caesar, ordunun geri çekilmesiyle beraber, Germen akınlarının yeniden başlayacağını düşünüyordu. Bunun engellenmesi için Ren Irmağı kıyılarında güçlü bir hat oluşturulması gerekiyordu; bu hattın oluşturulması için de Galya, Roma topraklarına katılmalıydı. Nitekim Caesar Galya'nın fethiyle uğraşırken önceki iki göç hareketinden, daha büyük bir dalga aniden sınırdan belirmişti; yaklaşık yarım milyon³³⁰ Usipus ve Tencter Ren Irmağı'nı aşmıştı. Önderleri aracılığıyla Caesar'dan toprak istiyorlardı; fakat Caesar reddediyor, buna karşın onlara Ren Irmağı'nın

³²⁹ Caesar, *B. G.*, I. XXIX.

³³⁰ Caesar'a göre dört yüz otuz bin; bkn. Caesar, *B. G.*, IV. XV. 3.

doğusunda toprak vaat ediyordu; ancak onlar da geri dönmeye yanaşmıyordu. Sonunda Caesar, toplantı yapmak için gelen Germen önderlerini tutukladı ve orduyu Germenlerin üzerine sevk etti. Germenlerin çoğu öldürüldü, kaçabilenler ise Ren'de boğuldu (İ.Ö. 55). Bu katliamın ardından Caesar, Ren'in doğu yakasına geçip Roma ordusunun gücünü göstermeyi ve yeni göç hareketlerine engel olmayı tasarlamıştı. Roma ordusu Ren Irmağı üzerine yapılan köprülerle iki defa Germany'a girdiyse de (İ.Ö. 55 ve 53), Germenlerin savaştan kaçınması nedeniyle, amaçlarına ulaşmadan geri döndüler. Öte yandan Caesar yazdıklarıyla, tıpkı Britanya konusunda olduğu gibi, Germany ve Germenler konusunda da kendisinden sonraki yazarların görüşlerini biçimlendirecekti.

Caesar'ın Galya'da yaptığı savaşların ardından Roma'daki iç savaş yüzünden yaklaşık otuz yıl boyunca Romalılar ve Germen kavimleri arasında önemli bir çatışma yaşanmadı. Bu dönemdeki en önemli olay Augustus'un komutanlarından M. Agrippa'nın Ren Irmağı'nın batı yakasında, Roma müttefiki Ubius kavmi³³¹ için bir koloni (Köln) kurması oldu³³² (İ.Ö. 38/39). İ.Ö. 17 yılında Sugambrus, Usipus ve Tencter kavimlerinden oluşan bir Germen ordusu Ren Irmağı'nı geçerek M. Lollius komutasındaki Roma güçlerini yenilgiye uğrattı.³³³ Bu yenilgi Romalıların Germany'yı işgal etme tasarılarının da başlangıcı olmuştu. Augustus, Elbe ve Ren

³³¹ Ubiuslar, Galya savaşı sırasında Caesar'a elçiler göndererek Roma müttefiki olmuşlardı; bkn. Caesar, *B. G.*, IV. XVI.

³³² Bu kent Caesar'ın İ.Ö. 53 yılında kılıçtan geçirttiği Ebuvo kavminin boşalttığı bölgede kurulmuştu; bkn. Tacitus, *Ann.*, XII. XXVII. 1; Strabo, *Geografika*, IV. III.

4.

³³³ Dio Cassius, *H. R.*, LIV. XX. 4–6.

Irmakları arasında kalan bölgeyi ele geçirip güçlü bir sınır hattı oluşturmayı ve böylece Roma'nın güvenliğini sağlamayı amaçlıyordu. Tiberius ve kardeşi Drusus'un İ.Ö. 16 ve 15 yıllarında düzenledikleri hareketlerle Alplerde yaşayan kavimleri boyunduruk altına almaları ve imparatorluk sınırlarını Tuna Irmağı'nın yukarı kısımlarına kadar taşımaları, Augustus'a Germanyaya yönelik bir hareket düzenlemesi için imkan vermişti. Hazırlıkların ardından İ.Ö. 12 yılında Drusus komutası altında Germanya seferi başladı; dört yıl boyunca devam eden seferin sonunda Roma orduları Elbe Irmağı'na ulaşmıştı (İ.Ö. 9); ancak Drusus sefer dönüşü yolda hayatını kaybetti.

Bu olayın ardından yaklaşık on beş yıl kadar Roma orduları Ren Irmağı'nın ötesindeki varlıklarını sürdürmüştü.³³⁴ İ.Ö. 6 ve 1 yılları arasında ilk defa bir Romalı komutan, L. Domitius Ahenobarbus Elbe Irmağı'nın ötesine geçerek hareket düzenledi.³³⁵ İ.Ö. 4 ve 6 yılları arasında Tiberius komutanlığındaki Roma güçleri yeniden Elbe Irmağı'nın kıyılarına ulaştı ve Kuzey Denizi'nden inen Roma donanmasıyla buluştu. Romalıların Ren ve Elbe Irmakları arasında kalan bölgede sağladıkları başarı ve elde ettikleri toprağın sınırı belirsiz olmakla beraber taraflar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Her yıl düzenlenen seferlerin dışında Romalılar Ren Irmağı'nın öte yakasında, özellikle Lippe Vadisi'nde karakol ve kaleler de inşa etmişlerdi.³³⁶ Aynı zamanda Ahenobarbus'un seferinin de gösterdiği gibi, daha uzak bölgelere seferler ve keşif gezileri de düzenlemişlerdi. Bilinen

³³⁴ Bu hareketler yıllıktı; her sene baharda Ren Irmağı'nın ötesine geçen lejyonlar kışın yaklaşmasıyla beraber geri dönüyordu.

³³⁵ Dio Cassius, *H. R.*, LV. Xa. 2–3.

³³⁶ Rives, J.B., 1999, op cit., s.28.

seferler arasında en ünlüsü İ.Ö. 12 ile 9 yılları arasında, büyük bir olasılıkla Drusus Germanicus'un komutanlığında çıkılan,³³⁷ Kuzey Denizi'ne düzenlenen keşif gezisi olmuştu; bu deniz seferinde Romalılar Jutland Yarımadası'nın etrafını dolaşmışlardı.³³⁸ İşgal edilen bölgelerde Romalılar geleneksel politikalarını izleyip yerel soyluları kendi taraflarına çekmeye gayret ediyorlardı; bu soylulardan bazıları Roma ordusunda görev yapıyor, bazıları da Roma yurttaşlığına alınıyordu. Nitekim Cheruscus kavminin önderi olan Segimerus'un oğullarından birisi bir Latin ismi alarak adını Flavus olarak değiştirmiş ve Roma ordusunda görev almıştı; sonradan Romalıların canını çok yakacak olan diğer oğlu Arminius ise yurttaş olmanın yanında atlı sınıfına da kabul edilmişti.³³⁹

İ.S. 6 yılında Augustus, Germany'a da ele geçirilen bölgelerde güvenliğin yeterince sağlandığını ve ordunun Germany'daki ilerleyişine devam etmesi için uygun bir dönemde bulduklarını düşünüyordu; bu amaçla Tiberius'u Germany'daki lejyonların komutanlığına atadı. Tiberius, Bohemya'da yaşayan ve kralları Maroboduus önderliğinde giderek güçlenen Marcomannus kavmi³⁴⁰ üzerine bir sefer düzenlemek üzere hazırlıklara başladı; ancak tam bu dönemde Pannonia ve Dalmaçya'da ciddi isyanlar çıkınca Germany'ya düzenlenecek olan seferden vazgeçildi ve Tiberius bu isyanları bastırmakla görevlendirildi. Ondan boşalan yere

³³⁷ Klasik kaynaklarda bu seferin komutanlığı için kesin bir isim bulunmamaktadır; ayrıntılı görüş ve literatür için bkn. Nicolet, C., 1994, op. cit., s.91n.

³³⁸ Augustus, *R.G.*, XXVI. 4.

³³⁹ Tac., *Ann.*, II. IX. 1; Velleius Paterculus, II. CXVII. 2.

³⁴⁰ Daha önceleri Main Vadisi'nde oturan bu kavim Drusus'un seferleri sonucunda, İ.S. 9 yılında bu toprakları terk ederek Bohemya'ya taşınmıştı.

ise P. Quinctilius Varus atandı; Varus, harekatlara devam etmek yerine, o döneme kadar ele geçirilen bölgelerde bir eyalet kurmaya çaba gösteriyordu. Ancak Romalılar Germanyadaki durumu yanlış değerlendirmişlerdi; Germen kavimleri bölgelerindeki Roma varlığını benimsememişlerdi. İ.S. 9 yılında Osnabrück (Avusturya) yakınlarında Arminius liderliğinde bir Germen ordusu, ani bir baskınla üç Roma lejyonunu yok etti.³⁴¹ Pannonia'da çıkan isyanın hemen arkasından gerçekleşen bu baskın, Augustus döneminde Romalıların uğradığı en büyük bozgun oldu. Sonraki iki sene boyunca Tiberius, Germanyadaki durumu düzeltmekle uğraştı. Augustus ölümünden kısa bir süre önce Drusus'un oğlu Germanicus'u Ren kıyılarındaki lejyonların komutanlığına atadı. İ.S. 14 ve 16 yılları arasında düzenlediği seferlerde³⁴² Germanicus babasının işgal ettiği bölgeleri yeniden ele geçirmek istediysede, İ.S. 14 yılında imparator olan Tiberius, var olan sınırların korunmasına öncelik verdi.

Augustus döneminde düzenlenen büyük harekatlar fazla etkili olamamıştı; Augustus döneminin sonunda, tıpkı başında olduğu gibi, Caesar'ın yaklaşık yetmiş yıl önce Ren Irmağı kıyılarında oluşturduğu hat, Germanya sınırı olarak varlığını sürdürdü. Buna karşın Roma'nın, Ren Irmağı'nın öte yakasındaki etkisi, çeşitli kavimlerle kurduğu müttefiklik bağları dolayısıyla arttı. Varus komutasındaki lejyonların uğradığı bozgun sonrası bile bazı kavimler Roma müttefiki olmaya devam etti. Tiberius döneminde Roma'nın Germanya üzerinde doğrudan bir kontrolü olmasa da dolaylı yollardan etkili oluyordu. Tiberius'un oğlu Drusus, Arminius komutası altında birleşen Germen kavimlerinin, Maroboduus önderliğindeki

³⁴¹ Velleius Paterculus, II. CXVII-CXX.

³⁴² Tac., *Ann.*, I. LV. XXVIII ve II. V. XXVI.

Marcomannus kavmine karşı giriştiği savaşa destek vermişti. Savaşta yenilen ve krallığı zayıflayan Maroboduus, çok geçmeden Catualda'nın düzenlediği bir darbeye kendi topraklarından kovuldu. Yurttaşlarının ihanetiyle zor durumda kalan Maroboduus, Tiberius'a başvurdu ve ondan yardım istedi. Tiberius eski düşmanı Maroboduus'un, ölümüne kadar (İ.S. 37) ikamet edeceği, Ravenna'ya (İtalya) sığınmasına izin verdi ve bu durumdan sonuna kadar yararlanarak, makamını geri alması için ona destek olma tehdidini, kralın eski yurttaşlarının iyi niyetini sağlama bağlamak için kullandı³⁴³. Maroboduus'un yerini alan Catualda da bir süre sonra bir darbeye uzaklaştırıldı ve Romalılara sığındı; Tiberius onu Forum İulii (Fréjus) kentine yerleştirdi. Arminius ise, kazandığı başarılarla karşın, aynı yıl içinde, Romalıların da haberdar oldukları anlaşılan bir suikastla, diğer kavimlerin liderleri tarafından öldürüldü.³⁴⁴

Tiberius döneminde izlenen Germanyaya siyaseti bu türden manevralar üzerine kurulmuştu. Bu dönemde Romalılar yalnız iç çekişmelere müdahale etmemişlerdi; bazı krallar da Roma imparatoru tarafından atanmıştı. İ.S. 19 yılındaki çekişmelerin ardından, Tiberius Quadus kavminden Vannius'u Maroboduus ve Catualda'nın askerlerinin yerleştirildiği Danuvium (Kuzey Tuna) bölgesinin krallığına atadı.³⁴⁵ Vannius, yeğenlerinin düzenlediği bir darbeye yönetimden uzaklaştırılıp sürgüne gönderilinceye kadar bu krallığı yönetti ve Romalılara önemli hizmetlerde

³⁴³ Tac., *Ann.*, II. XLII–XLIII.

³⁴⁴ Tacitus'a göre Arminius'un düşmanları, onu ortadan kaldırmak için, Romalılardan zehir istemişlerdi; ama Romalılar bu isteği geri çevirmişti; *Ann.*, II. LXXXVIII.

³⁴⁵ Tac., *Ann.*, II. XLII. 6.

bulundu.³⁴⁶ Cheruscus kavminin ileri gelenleri de İ.S. 47 yılında imparatora başvurarak, iç çekişmeler yüzünden bütün önemli adamlarını yitirdikleri için, kendilerine bir kral atmasını rica ettiler;³⁴⁷ imparator Claudius, Roma'da büyümüş olan genç bir Germen soylusu olan, Arminius'un kardeşi Flavus'un oğlu Italicus'u krallığa atadı. Bu türden müdahaleler tek yönlü değildi, Germenler de Roma'da yaşanan iç çekişmelerde taraflara destek veriyordu. İ.S. 69 yılında yaşanan iç savaşta Tuna civarında oturan kavimlerden iki tanesinin kralı, Sido ve Italicus, Vespasianus'u desteklemişlerdi.³⁴⁸ Bu şekilde gelişen olaylar neticesinde Romalılar sınır bölgelerinde oturan Germen kavimleriyle çok yakın ilişkiler kurmuşlardı.

İlişkilerin gelişmesine karşın Germany'a'yı işgal etme düşüncesi, Romalıların zihnindeki varlığını sürdürüyordu. Drusus'un torunu ve Germanicus'un oğlu Caligula'nın İ.S. 39 yılında Germany'a düzenlediği sefer sonuçsuz kalmıştı. İ.S. 47 yılında Cn. Domitius Corbulo'nun Frisuslar ve Chaucuslar üzerine düzenlediği başarılı hareket Germany'nın işgalini yeniden gündeme getirdiyse de, Claudius'un gerek Britanya seferine odaklanması,³⁴⁹ gerekse Germany'da bulunan büyük ve güçlü bir ordunun içerde yaratacağı sıkıntılardan çekinmesi³⁵⁰ nedeniyle ordu Ren Irmağı'na geri çekildi³⁵¹ ve Claudius buradan aldığı üç lejyonu Britanya seferinin

³⁴⁶ Tac., *Ann.*, XII. XXIX–XXX.

³⁴⁷ Tac., *Ann.*, XI. XVI–XVII.

³⁴⁸ Tac., *Hist.*, III. V. 1 ve XXI. 2.

³⁴⁹ Rives, J.B., 1999, op cit., s.30.

³⁵⁰ Syme, R. & Colingwood, R. G., 1971, *The Northern Frontiers from Tiberius to Nero*, Cook, S.A. et al. (ed.) içinde [CAH X], s.789.

³⁵¹ Tac., *Ann.*, XI. XVIII–XX.

komutanı A. Plautius'un emrine verdi. Yetmişli yılların ilk yarısında Vespasianus Ren Irmağı'nın doğu yakasında, Main bölgesinin kuzeyindeki eski kaleleri onartarak bölgedeki Roma varlığını yeniden etkinleştirdi; ayrıca Neckar Irmağı'nın kuzeyinde yeni kaleler ve Kara Orman'ın içinden geçen bir yol yaptırdı.

Bu hazırlıkları yaşama geçirmek ise Domitianus'a nasip oldu. Domitianus, imparator olmasını izleyen günlerde Ren kıyılarındaki Roma lejyonlarına saldıran Chattus kavmi üzerine İ.S. 82 yılı sonlarında başlayan ve 83 yılında sonuçlanan bir sefere çıkmıştı. Domitianus, bu sefer sırasında vur kaç taktiğiyle savaşan Chattuslar ile mücadele edebilmek için ormanların içinden geçen yollar yaptırdı. İ.S. 83 yılının sonlarına doğru Roma'ya dönerek, zaferini görkemli bir törenle kutladı ve 'Germanicus' unvanını aldı. İ.S. 89 yılında ise Tuna sınırlarında Marcomannus ve Quadus kavimleri üzerine bir sefer düzenledi. Bu tarihten sonra yaklaşık bir asır boyunca bu bölge, Ren kıyılarında fazla sorun çıkmamasına karşın, imparatorluğun en sorunlu sınır bölgesi olacaktı. Nitekim Domitianus döneminde Ren lejyonlarının sayısı sekizden altıya indirildi ve bu iki lejyon Tuna sınırlarına kaydırıldı. Nerva döneminde düzenlenen ilk sefer de bu bölgeye olmuştu. Traianus dönemine değin Romalılar, ucundan kıyısından biraz toprak ele geçirmiş olmakla beraber, Germanya'nın fethine yönelik bütün girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Aslında bu başarısızlığın temelinde askeri değil uygarlıkla ilgili sorunlar yatıyordu. Romalılar kuzeyde ele geçirdikleri Galya ve Britanya'da nispeten gelişmiş bir uygarlıkla karşılaşmışlardı; kendilerinden önce yapılmış yollar ve köprüler sayesinde hızlı ilerleme imkanı bulabilmiş ve ikmal yapabilecekleri kasabalar ve geniş tarım alanları sayesinde de erzak sıkıntısı çekmemişlerdi; ayrıca mallarını koruma düşüncesi bölgede yaşayan kavimleri Romalıların karşısına çıkartmıştı. Ancak Germanya'da

bütün bunlar söz konusu değildi; Romalılar ilerleyebilmek için kendi yollarını yapmak ve erzaklarını yanlarında taşımak zorunda kalmışlardı; bu denklemlerle ülkeyi bütünüyle işgal edebilecek kadar hızlı hareket edememişlerdi.³⁵²

Siyasi ve askeri ilişkilerin yanında iki taraf arasında ekonomik ilişkiler de bir hayli gelişmişti. Akdeniz havzasının kentler etrafında gelişen uygarlıkları ile Orta ve Kuzey Avrupa'nın kavimlere dayalı uygarlıkları arasında tarihin erken devirlerinden bu yana ticaret yapılıyordu.³⁵³ Roma İmparatorluğu'nun yayılmasını izleyen dönemlerde Romalılar giderek daha uzak mesafelerle ticaret yapmaya başlamışlardı. Caesar'a göre Ren Irmağı'nın öte yakasında yağmacılık yapan Suebler, yağma ettikleri malları yabancı tüccarlarla takas ederek elden çıkarıyorlardı.³⁵⁴ İ.S. yirmili yıllara gelindiğinde ise Romalı tüccarlar Ren Irmağı civarında yaşayan Germen kavimleriyle giderek daha yoğun biçimde ticaret yapmaya başlamışlar³⁵⁵ ve bu süreçte Germen kavimleri, Tacitus'un aslında eleştiri okunu Roma'ya çevirerek belirttiği gibi, ticarete para kullanmayı Romalılardan öğrenmişlerdi.³⁵⁶ Tacitus'un bu iğneleyici sözlerinden de fark edilebileceği üzere, klasik çağın, "halkın ne

³⁵² Syme, R. & Colingwood, R. G., 1971, op. cit., Cook, S.A. et al. (ed.) içinde[*CAH X*], s.361.

³⁵³ Rives, J.B., 1999, op cit., s.31.

³⁵⁴ Caesar, *B.G.*, IV. II. 1 ve 6.

³⁵⁵ Dio Cassius, *H.R.*, LIII. XXVI. 4

³⁵⁶ Tac., *Ger.*, XV, : "iam et pecuniam accipere docuimus." (Son zamanlarda para almayı da biz öğrettik.,)

düşündüğünü, ne hissettiğini ve nelere katlandığını³⁵⁷, göz ardı eden tarih yazım geleneği içinde yetişen Romalı yazarlar, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin detaylarına fazla ilgi göstermiyordu; buna karşın arkeolojik veriler Roma ve Germen kavimleri arasındaki ticari ilişkilerin boyutunu ortaya koymaktadır. Roma'dan Kuzey Avrupa'ya, başta tunç kap kacak olmak üzere işlenmiş mamuller ve büyük miktarlarda şarap ihraç edilirken, kuzeyden Roma'ya kürk, değerli taşlar (özellikle kehribar³⁵⁸) ve sanayi ürünleri yapımı için gerekli olan hammaddeler gönderiliyordu.³⁵⁹ Roma malları, katırların sırtında Kıta Avrupa'sının en ücra köşelerine, hatta gemilerle Norveç Fiyortları'na kadar,³⁶⁰ eğer Germen korsanlarının elinden kurtulursa,³⁶¹ ulaştırılıyordu. Önceleri sınırlara yakın bölgelerde el değiştiren malları daha etkin dağıtabilmek ya da daha ucuza alabilmek için Romalılar, İ.S. birinci yüzyılın ortalarından itibaren giderek daha uzak mesafelere gitmeye

³⁵⁷ Smith, P., 2001, *Rönesans ve Reform Çağı* (çev.: S. Çağlayan), İstanbul (TİB Kültür), s. 134.

³⁵⁸ Aslında fosilleşmiş reçine olan kehribar yumuşak yapısı ve kolay şekil alması yüzünden özellikle süs eşyaları yapımında kullanılıyordu. Klasik çağda, tıpkı günümüzde olduğu gibi, Avrupa'da kehribarın çıkarıldığı en önemli bölge Baltık kıyılarıydı.

³⁵⁹ Eckholm, G., 1971, *The Peoples of Northern Europe*, Cook, S.A. et al. (ed.) içinde [CAH X], s.71-72.

³⁶⁰ Dobson, D.B., 1936, *Roman Influence in the North, Greece & Rome*, S.14, C.5, s.73-89.

³⁶¹ Brogan, O., 1936, *Trade between Roman Empire and the Free Germans*, The Journal of Roman Studies, C.2, s.195-122.

başlamışlardı. Nitekim Germen tüccarlar tarafından Pannonia'ya getirilip, Romalı tüccarlara pazarlanan kehribar için Romalılar, Nero döneminde, malı kaynağından alma yoluna gitmişlerdi: Plinius'un anlattığı bir öyküye göre, oyunların düzenlenmesinden sorumlu olan yetkilinin isteği üzerine, atlı sınıfından bir Romalı tüccar, Avrupa'da kehribarın çıkarıldığı en önemli bölge olan Baltık kıyılarına gidip büyük miktarlarda kehribar getirmişti.³⁶²

Roma ve Germen kavimleri arasında yaşanan en buhranlı zamanlarda bile ticaret canlılığını koruyordu; nitekim pek çok Romalı tüccar, Tiberius döneminde Roma'yı çok uğraştıran Moroboduus'un önderliğini yaptığı Marcomannusların başkentine kalıcı olarak yerleşmişti.³⁶³ Germanya'da para geç kullanıma girmesine rağmen kısa zamanda Roma'ya yakın bölgelerde yaygınlık kazanmıştı. Özellikle İ.S. 63 yılında Nero'nun paranın değerini düşürmesinden önce basılan sikkeler revaçtaydı; bu sikkeler Trainus toplatıncaya kadar (İ.S. 107) Germanya'da dolaşımda kaldı. Bunun yanında Germenler, bir kaç yüzyıl içinde, teknik beceride kaydettikleri ilerlemeyi sergileyebilecekleri altın süs eşyaları imali için imparatorluktan büyük miktarlarda altın ithal edeceklerdi. Ren sınırlarının iki yüz kilometre kadar uzağında yaşayan üst seviye bazı Germenler, Roma yapımı pahalı eşyalar, özellikle de içki ve sofrta takımları ile beraber gömülmüşlerdi.³⁶⁴ Tacitus'un yaşadığı çağda ticaret, *Germania*'da anlatılandan daha canlı ve organizeydi; ayrıca Tacitus'un ideolojik yaklaşımının aksine, Germenler ve diğer Kuzey Avrupa kavimleri, değerli taş ve

³⁶² Plinius Maior, *N.H.*, XXXVII. 44–6.

³⁶³ Tac., *Ann.*, II. LXII. 3.

³⁶⁴ Rives, J.B., 1999, *op cit.*, s.32.

madenlere karşı kayıtsız değildi ve para hırsı, her toplumda olduğu gibi, Germenler arasında da görülüyordu.

Bu ticari mal ve para hareketlerinin bir sonucu olarak Roma'ya özgü kültürel değerler de Germen kavimleri tarafından benimseniyordu. Romalıların Alp dağlarını aşip Kuzey Avrupa'yla yoğun temasa geçtiği dönemde, kuzeyde Roma kültürüyle baş edebilecek bir uygarlık bulunmuyordu; özellikle bu dönemde Germen dilinde gelecek zaman kipi bile bulunmuyordu.³⁶⁵ Klasik çağın en iyi mühendisleri olan Romalıların demir teknolojisi kullanarak ürettiği aletler, yer yer henüz tunç çağı öncesi aletlerin kullanıldığı Kuzey Avrupa'nın tarım ve askerlik kültüründe köklü değişimlere neden olmuştu. Ayrıca Roma kültürünün edebiyat, sanat vb. gibi soyut kısmından hiç haberdar olmamalarına karşın Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan halklar, ithal ettikleri süs eşyası ve sofrta takımları gibi Roma ürünleriyle beraber Roma tarzını yansıtan bir beğeni geliştirmişlerdi. Aldıkları altın ve demir eşya gibi malların yanında bunların yapımında kullanılan teknik bilgi de kuzeye doğru yayılıyordu. Bu nedenle İskandinav arkeologlar, özellikle İ.S. birinci yüzyıl civarını Roma Demir Çağı olarak adlandırmaktadır.³⁶⁶

Bütün bu kültürel değişimler, her zaman doğrudan doğruya Romalılar tarafından kuzeye taşınan bir takım eşyalar nedeniyle ortaya çıkmamıştı; bazı durumlarda da kuzeyliler bunları Roma'dan alıp götürmüştü. Hemen her milletten insanları barındıran kozmopolit Roma'nın Germanya'dan ve diğer kuzey memleketlerinden gelen pek çok misafiri oluyordu. Öncelikle kuzeyden gelen pek

³⁶⁵ Momigliano, A., 1966, *Time in Ancient Historiography*, History and Theory, S. 6, s. 5.

³⁶⁶ Eckholm, G., 1971, op. cit., s.73.

çok elçi ve yetkili, diplomatik ilişkiler çerçevesinde, Roma'yı ziyaret ediyordu; bunlar arasında en önemlisi, Domitianus döneminde Semnoların kralının Roma'ya bir ziyarette bulunması olmuştu.³⁶⁷ Arminius, Flavus, Maroboduus, Catualda gibi diğer üst düzey Germenlerin çoğu ise başka nedenlerle, rehine, tutsak ya da sürgün sıfatıyla imparatorluk topraklarında zorunlu olarak ikamet etmişti. Bazı Germenler ise paralı asker olarak Romalılara hizmet ediyordu. Caesar, Galya savaşının son yılında (İ.S. 52) dört yüz civarı Germen süvariye orduda görev vermişti;³⁶⁸ ardından iç savaşta da bu süvarileri kullanmaya devam etmişti.³⁶⁹ Caesar'ın iç savaştaki rakibi Pompeius'un ordusunda da, (Galya savaşında Caesar'ın emri altında çalışan ama iç savaşta Pompeius yandaşları arasına katılan Labienus'un etkisiyle) Germen savaşçılar yer almıştı.³⁷⁰ Germen askerlerden oluşan birlikler Roma ordusunun bir parçası olmaktan çok para aldıkları komutanın emirlerini dinliyorlardı. Cesaret ve göreve bağlılıklarıyla ün kazanan Germen askerlerin değerleri, yalnız Romalı değil, diğer ülkelerin önderleri tarafından da anlaşılmıştı; İsrail kralı Herod, yakın korumalarını Germen askerlerden seçmişti.³⁷¹

İç savaş sonrası Roma'da Germen askerlerden iki biçimde yararlanılmıştı. Augustus, Caesar'ın yolundan giderek, koruma birliğini Germen süvarilerinden oluşturmuştu; ancak bu askerleri İ.S. 9 yılında Varus komutanlığındaki Roma

³⁶⁷ Dio Cassius, *H. R.*, LXVII. V. 3.

³⁶⁸ Caesar, *B.G.*, VII. XIII. 1; VII. LXV. 4 ve LXX. 2-4.

³⁶⁹ Caesar, *B.C.*, I. LXXXIII; *Bellum Alex.*, XXIX. 4.

³⁷⁰ Caesar, *B. C.*, III. LII. 2.

³⁷¹ Iosephus, *B. I.*, I. 672; *A. I.*, XVII. 198.

ordusunun Germany'a da uğradığı bozgunun ardından hizmetinden çıkarmıştı.³⁷² Tiberius ise onları yeniden göreve aldı; Galba İ.S. 68 yılında işlerine son verinceye kadar, Germen askerler, imparatorun koruması olarak görevlerine devam ettiler.³⁷³ Ancak kırk yıl sonra, Ren sınırlarında uzun süre komutanlık yapan Traianus, yakın koruma birliğini (*equites singulares Augusti*) oluşturan süvarilerden çoğunu yine Germenler arasından seçti.³⁷⁴

Germen askerlerden bazıları da, Roma ordusunda yardımcı kuvvet adı altında görev yapıyordu. Başlarda Germen askerler, Arminius'un önderliğini yaptığı Cheruscular gibi, komutanlığını yerel önderlerin yaptığı, askerlerin kavimlerine göre ayrıldığı birlikler olarak organize oluyorlardı.³⁷⁵ İ.S. 9 yılındaki bozgunun sonrasında bile Germen askerler, özellikle Ren Irmağı'nın batı kıyısına düşen imparatorluk topraklarında yaşayan kavimler, orduda yardımcı kuvvet olarak görev almaya devam etti; öte yandan Ren Irmağı'nın doğu kıyısında yaşamakla beraber, özellikle Batavius, Frisius ve Chaucus kavimleri gibi Roma'ya bağlılığını koruyan müttefiklerden asker alımı sürdü. İ.S. birinci yüzyılın ortalarından itibaren, Romalılar yeniden Germen kavimlerinden, hatta Usipus kavmi gibi eski düşmanlarından bile asker toplamaya başladı. Germany'dan toplanan askerler özellikle Britanya ve Tuna sınırlarında görev yapıyorlardı. Kavimlere dayalı birlik düzeni ise yerin zamanla

³⁷² Dio Cassius, *H. R.*, LV. XXIV. 7; Suetonius, *Augustus*, II. 1.

³⁷³ Tac., *Ann.*, I. XXIV. 2; Suetonius, *Galba*, XII. 2.

³⁷⁴ Bu askerler genellikle Ubius ve Batavus kavimlerindendi; bkn. Rives, J.B., 1999, *op. cit.*, s.238-240.

³⁷⁵ Tac., *Ann.*, II. X. 3.

profesyonel askerliğe bıraktı. Ayrıca Romalı tüccarların Almanya'ya yerleşmeleri gibi, kuşkusuz bazı Alman tüccarlar da Roma'ya yerleşmişlerdi.

Bir de tüccar olmamalarına karşın ticaret yüzünden Roma'da bulunan Almanlar vardı; tarih kitaplarında izlerine fazla rastlanmasa da bir sürü Alman köle imparatorluk sınırları içinde alınıp satılıyor ve efendilerine hizmet ediyordu. Bunların bir kısmı savaşlarda ele geçirilmiş tutsaklardı;³⁷⁶ örneğin Germanicus İ.S. 17 yılında Almanya'da kazandığı zaferle beraber, yanında Usipus, Bructer, Cheruscus, Chattuslardan pek çok savaş esirini Roma'ya götürmüştü. Ancak Alman kölelerin çok daha fazlası köle ticareti sonucunda imparatorluğa geliyordu. Bu ticaret kendiliğinden ve hızla gelişmişti. Kuzey Avrupa'da kavimler arasında çıkan savaşlar sonucunda esir düşen, ama karşılığında fidye ödenmediği için özgürlüklerine kavuşamayan ve esir düştükleri halka da ekonomik olarak yük olan insanlar, Roma'nın köle talebi doğrultusunda, köle pazarlarında satılıp paraya çevriliyordu. Büyük bir olasılıkla Roma'ya yönelik devasa boyutlardaki köle ticareti bazı kavimleri, düzenli olarak akınlar düzenleyip esir toplamaya da teşvik ediyordu.³⁷⁷ Bu şekilde Avrupa'nın en uzak köşelerinden bile Roma'ya köle getiriliyordu.

Tacitus'un yaşadığı dönemde Romalılar kuzey halklarıyla bir asrı aşkın süredir çok çeşitli alanlarda yakın ilişkiler geliştirmişlerdi. Almanlar ağırlıklı olarak Roma topraklarının dışında yaşamalarına rağmen, Roma dünyası içinde önemli bir ağırlığa sahipti. Askeri, ticari ve diplomatik temaslar sonucunda pek çok Romalı, Ren sınırların ötesindeki bölgeler ve kavimler üzerine deneyim sahibi olmuştu; bunun yanında sayısız Alman köle ve asker onlarla bir arada yaşamıştı. Baltık

³⁷⁶ Strabo, *Geo.*, VII. 1. 4; Iosephus, *B.I.*, II. 376-7; Florus, II. XXX. 25.

³⁷⁷ Rives, J.B., 1999, *op. cit.*, s.33.

kıyıları gibi çok uzak bölgelerde yaşayanlarla bazı temaslar gerçekleştirildiyse de kuşkusuz çoğunlukla sınırlara yakın bölgelerde yaşayan Germenler, Romalıların zihinlerindeki Germen portresini oluşturmuştu.

5.3. ESERİN YAZIMINDA KULLANILAN KAYNAKLAR:

Germenlerin ayrı bir halk olduğunu ilk kabul eden Romalılar olmuştur. Ama onlardan ilk defa bahseden Yunan yazarlarıydı. Pytheas, Britanya'dan sonra karşıya geçmiş, Jutland Yarımadası'na kadar Kuzey Denizi kıyılarını dolaşmış, Kimber ve Tötonların adını ilk defa anmıştı. Bu gezinin hedefi kehribardı. Çünkü eski çağda kuzeyin bir başka önemli ticari malı olan kehribar bu kıyılardan getiriliyordu. Onun gözlemleri, Roma askerleri bu bölgeye ulaşınca kadar yine en temel kaynak olarak kullanılmış, Eratosthenes gibi sonraki dönemlerde yaşayan bilginler, eserlerini yazarken onun sağladığı bilgilere dayanmışlardı. Ancak en sağlıklı ve doğru bilgiler Romalıların bölgeye gitmesinden sonra toplanabildi.

Kimber ve Tötonlar ise Romalılar Germanyaya'ya henüz gelmeden onlarla tanışmıştı. Marius bu barbarların İtalya'yı istila etmesini önlemiş, onlar üzerinden kazandığı zaferler yıllarca konuşulmuştu. Bu savaşlar sonucunda pek çok Germen köleye sahip olar Romalılar yavaş yavaş Kelt ve Germenler arasında bir ayırım gözetmeye başlamıştı. Bu savaşların galibi Marius, yaklaşık çeyrek asır sonra (İ.S. 88) rakibi Sulla'dan kaçarken, küçük bir kasabaya sığınmış, kasaba sakinleri ise onu öldürmesi için bir köle yollamışlardı; fakat köle ondan korkup kaçmıştı. Livius'a göre bu köle Keltti.³⁷⁸ Tiberius döneminde yazan Velleius Paterculus, bu kölenin Marius'un Kimberlere karşı kazandığı savaş sonrasında elde edilmiş bir 'Germanus'

³⁷⁸ Livus (*per.*), LXXVII (=App., B.C., I. LXI).

olduğunu söylemişti.³⁷⁹ Onunla aynı dönemde yazan Valerius Maksimus ise onun Kimber olarak tanımlamıştı.³⁸⁰ Plutarkhos'a göre ortada iki ayrı görüş vardı; bazıları kölenin Germen olduğunu savunurken, bazıları Kelt olduğunu öne sürüyordu.³⁸¹ Bu farklı görüşlerden de anlaşıldığı gibi İ.Ö. birinci yüzyılın ilk yarısında Romalılar Kimberler aracılığıyla Germenleri, Keltlerden ayrı bir halk olarak görmeye başlamışlardı.

“Germen” kelimesinin tespit edilen ilk ortaya çıkışı da bu döneme rastlamıştı. Yunan yazarı Posidonius, yetmişli yıllarda yayınladığı *Historiae*'de bu halkı ‘Germanoi’ olarak tanımlamıştı. Günümüze ulaşmayan bu eser İ.Ö. 146–80 yılı olaylarını kapsıyor ve elli iki kitaptan oluşuyordu. İspanya, Galya ve Güney Britanya'yı dolaşmış olan Posidonius, bu kitapta dış olaylara da geniş yer ayırarak, Romalıların, bir şekilde ilişkiye geçtiği halklar üzerine bilgiler vermişti. Keltleri anlattığı yirmi üçüncü kitapta Posidonius, kendisinden bir asır kadar önce yazan Athenaios'un ‘Germanoi’ sözcüğünü ilk defa kullandığını belirtmişti; otuzuncu kitabında ise Germenlerin öğle yemeğinde kızarmış et, süt ve saf şarap yiyip içtiklerini anlatmıştı.³⁸² Ancak Germenleri ayrı bir halk olarak görmüyor, onları Kimmerler ile bir tutuyordu.

Bir başka Yunan yazarı Strabo, bu halk için Germen kelimesini kullanmakla beraber, Germenleri Keltlerin, Roma yönetimi altında yaşamalarından önceki

³⁷⁹ V. Paterculius, II. XXIX. 3.

³⁸⁰ V. Max. , II. X. 6.

³⁸¹ Plutarkos, *Marius*, XXIX. 1–2.

³⁸² (Edelstein-Kidd) F 73.

durumlarına benzetiyor, Keltler ile aralarında fazla farkın olmadığını savunuyordu.³⁸³ Ona göre öz olarak birbirine benzeyen bu iki halk, Ren Irmağı'yla bölünmüş olsa da aynı coğrafyada yaşıyordu. Ayrıca bir başka yerde Germenlerin daha iri ve daha sarı saçlı olmalarından başka iki halk arasında, anatomik açıdan hiçbir farkın olmadığını da belirtmişti; Romalılar, onları gerçek Kelt kabul ettiği için, Latince'de “gerçek, orijinal” anlamına gelen ‘germanus’ sıfatıyla betimlemişti.³⁸⁴ Diğer Yunan yazarları ise Germenleri göz ardı ederek kuzeyi Kelt ve İskitlerin yaşadığı bir coğrafya olarak betimlemeye devam etti. İ.Ö. elli ve kırklarda yazan Diodorus Siculus ve Augustus dönemi yazarı Halikarnaslı Dionysius'a göre Germanya, Galya'ya (Keltikê) dahil bir bölgeydi.³⁸⁵ Şair Crinagoras Germanicus'un İ.Ö. 14–16 yıllarında Germanya'ya düzenlediği seferlerde Keltler ile savaştığı görüşündeydi.³⁸⁶ İ.Ö. birinci yüzyılın sonlarında yazan Yahudi tarihçi Iosephus, Caligula'nın, koruma birliğindeki Germen askerlerin Kelt olduğunu söylemişti.³⁸⁷ İkinci yüzyıl yazarı Arrianos, Germen kavimlerinden Marcomannus ve Quadusları, Kelt olarak sınıflandırmıştı.³⁸⁸ Üçüncü yüzyılda yaşayan Dio ise Germen kavimleri için “vahşi Kelt” tanımını kullanıyordu. Posidonius gibi yazarların oluşturduğu edebiyat geleneğinden beslenen (başta onun eserlerini kaynak olarak kullanan Diodorus Siculus olmak üzere) bütün bu yazarlar

³⁸³ Strabo, IV. IV. 2.

³⁸⁴ Strabo, VII. I. 2.

³⁸⁵ Diodorus Siculus, V. XXXII. 1; Dionysius Halicarnassus, *Ant. Rom.*, XIV. I. 2.

³⁸⁶ *Anth. Pal.*, IX. 283.

³⁸⁷ Iosephus, *A.I.*, XIX. 119.

³⁸⁸ Arrianos, *Anab.*, I. III. 1.

Germenleri ayrı bir halk olarak görmediğine göre Posidonius da, büyük bir olasılıkla, onları Kelt olarak sınıflandırmıştı.

Germenleri ayrı bir ulus olarak değerlendirmeye başlayan Romalılar önceleri onları, tıpkı Yunan yazarları gibi, Galya ile ilişkilendiriyordu. Bölgede kapsamlı bir gezi yapan Posidonius'un anlattıkları, büyük bir olasılıkla bunda etkili olmuş, ondan yirmi ya da otuz yıl sonra yazan Caesar da ona³⁸⁹ ve yerel kaynaklarına dayanarak Galya'nın kuzeydoğusunda yaşayan kavimleri Germen olarak kayıtlarına geçirmişti.³⁹⁰ Benzer bir biçimde Tacitus da "Germen" adının İlk olarak Ren Irmağı'nı geçip Galya'ya yerleşen Tungr kavmi için kullanıldığını söylemişti.³⁹¹ Onun tanımlaması bölgedeki kavimleri Germen olarak tanımlayan Caesar'ınki ile uyuyordu. Büyük bir olasılıkla Romalılar, Posidonius'un etkisiyle yetmişli yıllarda Germenlerin, Kuzey Galya'nın uzak bölgelerinde yaşayan bir halk olduğunu düşünüyordu.

Bu tarihlerden itibaren yaklaşık yirmi yıllık bir süreçte "Germen" adı Roma'da yaygınlık kazandı. Sonraki yazarlar yetmişli yılların sonuna doğru çıkan, Spartacus'un başını çektiği köle ayaklanmasını anlatırken Kelt ve Germenleri ayrı halklar olarak değerlendirmişlerdi.³⁹² Bu yazarlar olayların aktarımında değişiklik

³⁸⁹ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.23; Posidonius'un, Caesar tarafından kaynak olarak kullanımı üzerine aksi bir görüş için bkn. Syme, R., 1991, *Military Geography at Rome*, Roman Papers VI, s.376.

³⁹⁰ Caesar, *B.G.*, II. IV. 10 ve VI. XXXII. 1.

³⁹¹ Tac., *Germ.*, II. 3

³⁹² (McGushin) Sall., *Hist.*, F 3. 64D; Livius (*per.*) XCVII; Plutarkhos, *Crassus*, IX. 7; Orosius, IV. XXX. 6.

göstermekle beraber, hepsi “Germen” adını anıyordu ve bu isim de daha eski yazarlara, hatta belki de olayın gerçekleştiği zamana kadar gidiyordu.³⁹³ Yirmi yıl kadar sonra senato Caesar’a Ariovistus ve ordusuna karşı savaşması için yetki verdi. Caesar, onları Germen olarak tanımlamıştı. Dolayısıyla ellili yıllarda Roma’da, Germenlerin ayrı bir ulus olarak görülmesi gitgide kemikleşmiş bir hal alıyordu.

Bu süreç içinde en büyük katkıyı Caesar yapmış, Galya Savaşı’nda Germenlerin, Keltlerden belirgin çizgilerle ayrılığını ortaya koymuştu. Caesar’ın anlatımında iki unsur öne çıkıyordu: Ren Irmağı, batısında yaşayan Keltler ve doğusunda yaşayan Germenler arasında doğal bir sınır oluşturuyordu ve yabancı Germenler, Keltlere hemen hiç benzemiyordu. Ren Irmağı’nın bir sınır olarak önemi daha ilk paragrafta vurgulanmış, daha sonra kalıplaşmış bir ifade olarak bir kaç kez daha tekrar edilmişti.³⁹⁴ Caesar, daha sonra kuzeye çıktıkça Galya’nın kuzeyinde de Germen kavimlerinin yaşadığını öğrenmesine karşın Ren Irmağı’ndan iki halkı ayıran bir sınır olduğunu söylemeyi sürdürmüştü.

Caesar, kitabın daha ilk bölümünden başlayarak Germenlerin vahşiliğini ve Galyalıları üzerinde yarattıkları dehşeti öne çıkartmıştı.³⁹⁵ Germen etnografyasına ayırdığı bölümlerde de bu halkın özelliklerini ayrıntılı biçimde betimlemişti. Bunların ilkinde Sueblerin, bütün Germen kavimleri arasında en büyük ve en savaşçı kavim olduğunu belirtmişti. Germenleri genel olarak ele aldığı ikincisinde ise yine Germenlerin vahşiliği üzerinde durmuştu. Aslında Caesar, ne zaman Ren Irmağı’nın doğusuna geçse, Suebler geri çekilmiş ve Caesar onlarla doğrudan

³⁹³ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.24.

³⁹⁴ Caesar, *B.G.*, I. I. 3; I. II. 3, XXVII. 4 ve XXVIII. 4.

³⁹⁵ Caesar, *B.G.*, I. 31–32 ve 39.

karşılaşmamıştı.³⁹⁶ Bu yüzden anlattıkları kişisel gözlemleri değil, tüccar vs. kaynaklardan topladığı ikinci el bilgilerdi. Cesar'a göre Suebler vahşi ve savaşçıydı, her sene savaşa çıkıyor ve sınırları dışında kalan bölgelerde kimsenin barınmasına izin vermiyorlardı; çok güçlü insanlardı, iriydiler ve ufak bir posttan başka bir şey giymiyorlardı; ne görev duyguları ne disiplinleri vardı; onları yumuşatabilecek malların ithaline izin vermiyorlardı; bolca süt içip et yiyorlardı ve tarlalar kimsenin özel malı değildi.³⁹⁷ Germanlerin genel olarak anlatıldığı bölümlerde de çok farklı bir anlatım yoktu.³⁹⁸ Germanlerin yine tarlaları yoktu, yine et yiyip süt içiyorlardı, yine sınırları dışında kalan bölgelerde kimseyi yaşatmamakla gurur duyuyorlardı, yine yarı çıplak dolaşıyorlardı. Bu bölümde Caesar, Suebleri temel alarak bütün Germanleri betimlemiş, ay, güneş, ateş gibi doğal nesnelere tapmaları gibi bazı yeni bilgileri de eklemişti.

Doğrudan gözleme dayanmadığı için Caesar'ın anlattıklarında doğru olmayan unsurlar da vardı.³⁹⁹ Öte yandan verdiği bilgilerin doğruluk oranı ne olursa olsun Caesar, Germanlere karşı taraflı bir tavır içindeydi. Öncelikle fazla gözlem yapma olanağı bulamadığı için kültür üzerine söylediklerinin çoğunu daha önce kuzey halklarından Keltleri savaşçı, İskitleri ise göçebe olarak betimleyen edebiyat geleneğinden almış ve German etnografisine ayırdığı bölümü bunlarla biçimlendirmişti.

³⁹⁶ Caesar, *B.G.*, IV.19 ve VI. 10.

³⁹⁷ Caesar, *B.G.*, IV. I. 3–III. 4.

³⁹⁸ Caesar, *B.G.*, IV. XXI-XXIII.

³⁹⁹ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.145 ve 156-159.

Caesar'ın politik hedefleri vardı. İlk olarak Ariovistus'a karşı davranışlarını haklı gösterme çabası içine girmişti. Çünkü savaşmalarından bir sene önce, kendi tavsiyesi sonucu Ariovistus, senato tarafından müttefik kabul edilmişti. Fakat bir sene sonra Caesar, Ariovistus'a karşı savaşa girmesinin gerekçesini Germenlerin Galya'yı istila etmesine bağlıyor ve Kimberler ile Tötonların yarattığı tehdidi hatırlatıyordu.⁴⁰⁰ Bu yüzden iki halk arasındaki ayrımı keskin çizgilerle belirtmek zorundaydı. Aynı zamanda böyle bir tasvir kendisini halkçuların efsanevi lideri Marius'un halefi gibi göstermesini de sağlıyordu: Caesar, tıpkı yaklaşık yarım asır önce ülkesini Kimber ve Töton tehdidinden kurtaran Marius gibi ülkesini kuzeyden gelen barbarların istilasından koruyordu. Buna ek olarak Galya'yı da Roma topraklarına katıyordu. Bu fetih hareketi için Ren Irmağı doğal bir sınır hattı kabul edilmesi, askeri açıdan yararlı olacaktı. Galya'nın fethiyle beraber iki coğrafyayı ayırmasına karşın kültürel bir sınır bile olmayan bu akarsu, artık Roma İmparatorluğu ile Germen kavimlerini birbirinden ayıran sınır olmuştu. Ren'in Galya ve Germanyayı ayırdığını sürekli vurgulamakla Caesar, bütün Galya'yı ele geçirdiğini daha rahat anlatabiliyordu. Öte yandan Germenlerin, Keltlerden çok daha ilkel ve vahşi olduğunu belirterek, onların yarattığı tehdidin altını çizmişti. Caesar'ın çizdiği Germen portresi ihtiyaç ve ideolojiyle biçimlenmişti.⁴⁰¹ Sonuç olarak Galya'da yaptığı savaşlar sonucunda Caesar, hem Romalının kafasındaki Germen kavramının, hem de Germanya diye yeni bir ülkenin temelini atmıştı.

Sonraki tarihlerde Germenler hakkında çok daha fazla bilgi edinilmesine karşın Romalı yazarlar konuya hep onun penceresinden baktı. Bir buçuk asır sonra

⁴⁰⁰ Caesar, *B.G.*, I. XXXIII. 3–4.

⁴⁰¹ Rives, J. B., 1998, *op. cit.*, s.27.

Tacitus, Caesar'ın bu konuda 'summus auctorum' (en büyük otorite) olduğunu belirtiyordu.⁴⁰² Tacitus öncesinde Germenler üzerine bir etnografya kitabının yazılmış olduğuna dair bir kanıt olmamasına karşın, Germenler ile yapılan savaşlar hakkında çeşitli kitaplar yazılmıştı. Bu konuya ilk el atan tarihçilerden Livius, Caesar'ın, Galya'da yaptığı savaşları, eserinin yüz dört ve yüz sekizinci kitapları arasında anlatmıştı. Günümüze yalnızca sonraki çağlarda çıkartılan özetleri kalan bu kitaplardan yüz dördüncüsü şu ifadeyle başlıyordu: "Birinci bölüm Germenlerin memleketini ve geleneklerini kapsamaktadır."⁴⁰³ Eseri *Ab Urbe Condita*'yı İ.S. 9 yılında Roma'ya dönerken ölen Drusus cenaze töreniyle bitiren Livius, onun İ.S. 12–9 yılları arasındaki Germanya seferini de yüz otuz dokuz ve yüz kırk ikinci kitapları arasında anlatmıştı.

Augustus döneminde yazan Livius'u diğer yazarlar izledi. Tiberius komutası altında Germanya'da görev yapan Velleius Paterculus İ.S. 30 yılında iki kitaplık bir Roma tarihi yazmıştı. Drusus'un seferlerini kısaca anlatmasına⁴⁰⁴ karşın, Tiberius İ.S. 4–6 yılları arasında Germanya'da yaptığı savaşları, İ.S. 9 yılında Varus komutasındaki lejyonların uğradığı bozgunu ve yine Tiberius'un İ.S. 10–11 yılları arasındaki seferlerini ayrıntılı olarak anlatmıştı.⁴⁰⁵ Germeleri yakından tanımış olmasına karşın Paterculus, vahşilikleri dışında haklarında hemen hiçbir şey anlatmamıştı. Eseri günümüze kalmış olmasına karşın yaşadığı çağda hiçbir yazar Paterculus'un adını anmamıştı. Buna karşın yaşadığı çağın yazarları üzerinde ondan

⁴⁰² Tac., *Germ.*, XXVIII. 1.

⁴⁰³ Livius (*per.*), CIV: "Prima pars libri situm Germaniae moresque continet."

⁴⁰⁴ V. Paterculus, II. XCVII.

⁴⁰⁵ V. Paterculus, II. CV–CIX; II. CXVII–CXIX; II. CXX–CXXI.

çok daha etkili olan, Quintilianus'un erken imparatorluk döneminin en büyük iki tarihçisinden biri saydığı⁴⁰⁶ Aufidius Bassus'un eserleri ise kaybolup gitmiştir. Aufidius, Casar'dan Tiberius dönemine kadar meydana gelen olayları ele aldığı bir tarih eserinin yanında, *Bellum Germanicum* isimli bir kitap daha yazmıştı. İçeriği tam olarak bilinmekle beraber, bu eser büyük bir olasılıkla Tiberius'un İ.S. 4 yılında başladığı sefer ile Germanicus'un İ.S. 17 yılındaki zaferine kadar Roma ve Germen kavimleri arasında meydana gelen savaşları kapsıyordu.⁴⁰⁷

Bu konuda en önemli eseri ise yaşlı Plinius'un yazdığı *Bella Germaniae* idi. İ.S. 23 (/24) yılında doğan Plinius, İ.S. 46'dan 58'e kadar Ren lejyonlarında görev yaptı. Büyük bir olasılıkla İ.S. 47 yılında (başka bir eserinde haklarında bizzat tanık olduğu gözlemini anlatacağı⁴⁰⁸) Chaucuslara karşı düzenlenen sefer sırasında D. Corbulo komutasındaki orduda yer aldı. Plinius, daha sonra Yakarı Germanya'da (sonraları yaşamını yazacağı⁴⁰⁹) P. Pomponius Secundus komutası altında çalıştı. En son olarak bir süre aşağı Germanya'da bulunduktan sonra İtalya'ya döndü.⁴¹⁰ Büyük bir olasılıkla *Bella Germaniae*'yi yazmaya bu dönemde başladı. Yeğenine göre bu eser yirmi kitaptan oluşuyor, Germenler ile yapılan bütün savaşları kapsıyordu;⁴¹¹ Yine yeğenine göre Drusus, Plinius'un rüyasına girerek, ondan kendisinin unutulmasına izin vermemesini istemişti. Genç Plinius'un mektubunun dışında esere

⁴⁰⁶ Quint., *Inst. Or.*, X. I. 103.

⁴⁰⁷ Syme, R., 1958, op. cit., s.274–6 ve 697–700.

⁴⁰⁸ Plinius Maior, *N.H.*, XVI. II–VI.

⁴⁰⁹ Plinius Minor, *Ep.*, III. V. 3.

⁴¹⁰ Syme, R., 1958, op. cit., s.60-61.

⁴¹¹ Plinius Minor, *Ep.*, III. IV. 4.

yapılan iki atıftan birinin sahibi Suetonius, Caligula'nın yaşamöyküsünü yazarken, imparatorun doğum yeri konusunda bu kitaptan yararlanmıştı;⁴¹² ona göre imparator Trever kavminin topraklarında Confluentes'in (Koblenz) yukarısındaki Ambitarvium köyünde doğmuş, doğumu onuruna da oradaki sunağa bir yazıt kazınmıştı. Tacitus ise İ.S. 15 yılındaki seferler için ona başvurmuştu; Ren Irmağı kıyısındaki ordugahta, Roma birliklerinin bozguna uğradığına ve Germanlerin Galya üzerine yürüdüğüne dair bir dedikodu dolaşıyordu; bu dedikodu yüzünden paniğe kapılan Romalılar Ren Irmağı üzerindeki köprüyü yıkmıştı; ancak Agrippina, yıkılan köprünün başında durup kocası Germanicus'un dönüşünü beklemişti:

“tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetit apud principium ponti laudes et grates reversis legionibus habentem.⁴¹³”

“German Savaşları'nın yazarı C. Plinius, (Agrippina'nın) geri gelen lejyonlara teşekkür edip övgüler dizerek köprünün başında durduğunu anlatır.”

Drusus ve Germanicus'un komutanlığında çıkılan seferleri kapsayan bu kitap ve büyük bir olasılıkla Kimberler ile yapılan savaşlara kadar gidiyordu. Kesin olmamakla beraber kitabı İtalya'ya döndüğü tarihlerde de sonlandırmıştı.⁴¹⁴ Tacitus *Annales*'te, Plinius'un Ren kıyılarında bulunduğu dönemde gerçekleşen hareketleri da anlatmıştı.⁴¹⁵ *Bella Germaniae*'den mi yoksa *Historiae*'den mi geldiği belli

⁴¹² Suetonius, *Caligula*, VII. 1–2.

⁴¹³ Tac., *Ann.*, I. LXIX. 2

⁴¹⁴ Syme, R., 1958, op. cit., s.288-289.

⁴¹⁵ Tac., *Ann.*, (İ.S. 47 yılında Corbulo komutanlığında Chaucuslara karşı) XI. XVIII–XX; (İ.S. 50 yılında P. Secundus komutanlığında Chattuslara karşı) XII. XXVII–XXVIII; (İ.S. 58 yılında Frisius ve Ampsivaruslara karşı) XIII. LIII–LVII.

olmamakla beraber bu hareketlerle ilgili bilgilerin kaynağı büyük bir olasılıkla Plinius'tu.

Plinius, eserin önsözünde, muhtemelen, Drusus'u gördüğü rüyayı anlatmış ve Germanya'nın işgalinin Roma için henüz başarıya ulaştırılamamış bir iş olduğunu dikkati çekmişti.⁴¹⁶ Plinius, yalnız politikayla değil, edebiyat ve bilime de ilgi duyuyordu. Yeğenine göre yaşlı Plinius çok titiz çalışan bir tarihçiydi⁴¹⁷ ve bu özelliğini dönemin ansiklopedisi olan *Naturalis Historia*'da da ortaya koymuştu. Gaius'un doğumunda ortaya koyduğu gibi güçlü bir hafızası ve keskin bir gözlem yeteneği vardı. Main Irmağı'nda tuhaf bir balık tutma yöntemi görmüş, kazın o dönemde kullanılan Germen dilindeki karşılığını (*gantae*) öğrenmişti.⁴¹⁸ *Bella Germaniae* bir tarih kitabı olmasına karşın Plinius, Germen etnografisi ve Germanya coğrafyası üzerine de mutlaka pek çok şey anlatmıştı.

Caesar, Aufidius ve Plinius, Germenler üzerine en önemli ve yaygın kaynaklardı. Ancak Paterculus'un eserinden de anlaşılacağı gibi isimleri bile günümüze ulaşmayan bir sürü yazar da, kuşkusuz, konuya eserlerinde bir şekilde değinmişti. Ayrıca Avrupa'nın kuzeyiyle gelişen ve çeşitlenen ilişkiler sonucunda Roma kültüründe Germenler'e yönelik bir takım yargılar oluşmuştu ve herkes onlar hakkında bir şeyler biliyordu: Saçları sarı, gözleri mavi ve bedenleri iriydi; vahşi ve saldırgandı. Roma şairleri Germenler'den söz ettiklerinde 'ferus' (vahşi) sıfatını

⁴¹⁶ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.37.

⁴¹⁷ Plinius Minor, *Ep.*, IV. VIII. 5.

⁴¹⁸ Plinius Maior, *N.H.*, IX. 45; X. 53.

kullanıyordu.⁴¹⁹ Germenlerin böyle bilinmesinden yararlanan Seneca, öfke (ira) kavramını açıklarken, onları canlı örnek olarak sunuyordu.⁴²⁰ Bu tür yargılar toplumun katmanında yaygın olarak bulunuyordu. Öte yandan Germanya coğrafyası gibi her yerde bulunamayacak bir takım bilgileri içeren kitaplar da vardı.

Özellikle İ.Ö. birinci yüzyılın sonlarından itibaren Germanya ile ilgili daha doğru bilgilerin toplanması, coğrafya eserlerinde de kendini belli ediyordu. Günümüze kalan en uzun ve ayrıntılı coğrafya kitabının yazarı Strabo, eserini İ.S. 9 ile 5 yılları arasında yazmış, Germanicus'un 17 yılında zaferle sona eren Germanya seferini anlattığı bölüm⁴²¹ gibi bir takım yerleri sonraki tarihlerde elden geçirmişti. Çoğunlukla genel kabul görmüş eserleri kaynak olarak kullanan Strabo, yazdığı sırada⁴²² devam eden Germanya hareketleri sırasında elde edilen bilgileri, hemen eserine dahil ederek, o zamana kadar mitolojik öykülere bürünmüş olan Kuzey Avrupa hakkında ilk defa doğru bilgileri kaleme almış ve Roma askerlerinin bölge hakkında sağladığı en yeni bilgileri ilk defa kendisi dönemin bilgi birikimine eklemişti. Strabo, ilk defa Germanya'daki nehirleri (Lippe, Ems, Weser ve Elbe) betimlemişti; ilk defa Bructer, Chattus, Chaucus ve Quadus kavimlerinden bahsetmişti. Ancak kitabını tam olarak yayınlamaya fırsat bulamadan ölmüş, arkasında bıraktığı eser de ikinci yüzyılın başlarında yeni yeni tanınmaya başlamıştı. Yine de Strabo'nun eseri Augustus döneminin sonlarına doğru henüz elde edilen bilgilerin ne kadar hızlı yayıldığını göstermesi açısından iyi bir örnek oluşturuyordu.

⁴¹⁹ Horatius, *Epod.*, XIV. 7; Ovidus, *Tr.*, IV. II. 1; Manilius, I. 899; Lucanus I. 483.

⁴²⁰ Seneca Minor, *De Ira*, I. XII. 3.

⁴²¹ Strabo, VII. I. 4.

⁴²² Strabo, VI. IV. 2.

Strabo, bütün bu bilgileri elde edebilmesine karşın Drusus'un komutasında Roma donanmasının Jutland Yarımadası'nı dolaştığı keşif gezisi hakkında hiçbir şey öğrenememişti ve Romalıların henüz denizden Elbe Irmağı'nın ötesinde kalan bölgelere ulaşamadıklarını düşünüyordu.⁴²³ Sonraki yazarlar bu eksiği tamamlasalar da, o döneme kadar elde edilen bilgilerin ayrıntılarıyla uğraşmaktan daha öteye gidemediler. İ.S. kırklı yıllarda yazan Romalı coğrafyacı Pomponius Mela, Baltık kıyıları dışında Strabo'nun verdiği bilgilerin çok ötesine geçememişti.⁴²⁴ Mela, Main ve Taunus Irmakları'nın varlığından ilk defa bahsetmesine karşın, buralar o dönemde, büyük bir olasılıkla, varlıkları çoktandır bilinen yerlerdi.⁴²⁵ Bunun dışında Mela, Germen kavimleri ve Germanya hakkında kısaca bilgi de vermiş ve etnografik açıdan Caesar'ın çizgisinden giderek Germelerin iri bedenleri, vahşilikleri, bedenlerinin büyük bölümünü açıkta bırakan giysileri, et yiyip süt içmeleri üzerinde durmuştu.⁴²⁶

Mela'dan sonra bugüne ulaşan coğrafya eseri ise Plinius'un bir başka kitabı *Naturalis Historia* olmuştur. İ.S. 77 yılında yayınladığı bu kitabı Plinius, imparator Titus'a ithaf etse de, kuşkusuz, kitap için bilgi toplamaya ve kitabı yazmaya uzun bir zaman ayırmıştı.⁴²⁷ Yunan ve Romalı yazarları kaynak olarak kullanan Plinius, Kuzey Avrupa tasvirine kuzeydeki denizler ile başlamış ve (ilk defa İskandinavya'nın varlığından bahsederek) Baltık, Jutland ve Friz Adaları ile devam

⁴²³ Strabo, VII. II. 4.

⁴²⁴ P. Mela, *De Situ Orbis*, III. 31.

⁴²⁵ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.40.

⁴²⁶ P. Mela, *De Situ Orbis*, III. 26–32.

⁴²⁷ Plinius Maior, *N.H.*, praef. 1–5.

etmişti. Germanya'nın coğrafi konumunu belirttikten sonra, temelde beş tane Germen soyu olduğunu belirtmişti. Soylara göre sınıflandırdığı kavimler ise, Vandilus ve Burgodion kavimleri gibi Doğu Avrupa'da yaşayanlar dışında, Strabo'nun saydıklarından çok farklı değildi.⁴²⁸ Doğu Avrupa hakkındaki bu yeni bilgiler de Nero döneminde, özellikle kehribar için, yeni ticaret yolları bulmak için yapılan girişimlerin sonucuydu. Gitgide daha sıklaşan bu girişimler, Tacitus ile aynı dönemlerde yazan Marinus Tyrus ve ikinci yüzyılın ilk yarısında yazan Ptolemaios gibi yazarlarda etkisini gösterecek, bölge hakkında daha doğru tanımlar yapılmaya başlanacaktı.

Klasik uygarlığın temelinde yazı gibi çizgi de vardı. Caesar'ın mirasçısı Augustus, Agrippa'dan Porticus Vipsania'ya bir dünya haritası çizdirmesini istemişti. Agrippa'nın ölümünden sonra tamamlan ve o zamana kadar bilinen bütün dünyayı içeren bu harita Germanya'yı da kapsıyordu.⁴²⁹ Bu haritada Germanya, batıda Ren Irmağı, güneyde Alp Dağları ve Tuna, doğuda Vistula Irmağı, kuzeyde ise Oceanus (Kuzey ve Baltık Denizleri) tarafından sınırlandırılan bir bölge olarak gösterilmişti. Roma coğrafyacılığının temelini oluşturan bu haritanın ardından Germenlerin ayrı bir halk, Germanya'nın ise ayrı bir ülke olarak varlıkları, geri dönülmez bir biçimde Romalılar tarafından kabul edildi. Öte yandan Roma ordularının kuzeyde kaydettikleri ilerlemeyle beraber, bu harita Germanya konusunda kısa süre içinde güncelliğini kaybetti. *Naturalis Historia*'da bu haritaya otuzdan fazla atıf yapan yaşlı Plinius, ondan özellikle çeşitli bölgelerin alan ölçüleri

⁴²⁸ Plinius Maior, *N.H.*, IV. 96-102.

⁴²⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi ve ayrıntılı literatür için bkn. Nicolet, C., 1991, op. cit., s.98-111.

konusunda yararlanmıştı. Ancak Germanya konusunda bu haritanın yanındaki yazıtta verilen bilgilerin doğruluğuna kuşkuyla bakmış ve bunu Agrippa'nın öldüğü tarihte (İ.S. 12) Germanya'nın büyük bölümünün henüz araştırılmamış olmasına bağlamıştı.⁴³⁰

Tacitus, eserini oluştururken Kuzey Avrupa ve bölgede yaşayan halklara bir şekilde değinen bu eserlerden yararlanma olanağına sahip olmuştu. Gerçi bunların hemen hepsi, Yunan-Roma etnografik edebiyatının basmakalıp görüşlerinden az çok nasibini almakla beraber, bu eserlerdeki bilgiler keşif gezileri, askeri hareketler, diplomatik ilişkiler ve ticaret sonucu elde edilen bilgilerle doğrulanıyor ya da bunlardaki yanlışlar düzeltiliyordu. Ancak yine de bu eserler, Gibbon'un da belirttiği üzere, tarihin her devrinde olduğu gibi doğru gözlemler ile incelenmeden kabul edilen kanıları yansıtıyordu: "Tarihçilerin ve gezginlerin her zaman bireysel olayları genel kuralları uygulayarak değişikliğe uğrattıklarına tanık olmuşumdur. Örneğin Ammien, bir geleneğin Mısır'a ait olduğunu savunurken Çinli'ler bunu Tatsin'e ya da Roma imparatorluğuna malederler."⁴³¹

Germania 98 yılında yayınlanmış olmasına karşın Grimal, bu kitabın köklerinin yakın geçmişe dayanma ve sanıldığından daha uzun bir sürecin sağladığı birikimle yazılmış olması olasılığının göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü Tacitus, Agricola'nın ölümünde kent dışında bulunuyordu ve konsül olabilmesi için –görev süresi dört yıl olan- lejyon komutanlığı yapması gerekiyordu; eğer bu lejyon Germanya yakınlarında, hatta Ren kıyılarında

⁴³⁰ Plinius Maior, *N.H.*, IV. 98.

⁴³¹ Gibbon, E., 1987, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (çev.: A. Baltacıgil), C.2, İstanbul (BFS), s.634n.

bulunuyorsa Tacitus, Germenler üzerine bir takım araştırmalar yapmış ve bir kenara notlar almış olabilir. ⁴³² Ancak Tacitus'un askeri beceri gerektirebilecek bir eyalete atanma olasılığını düşük bulan Syme, bu kitabın kısa bir zaman diliminde ve çok az kaynak kullanılarak yazıldığını düşünüyordu. Ona göre Tacitus, kavimlerin sıralanmasına kadar hemen her bilgi için bir otoriteyi çok yakından izlemişti bu kaynak yaşlı Plinius'un *Balla Germaniae* kitabıydı; hatta ondan "daha iyi bir kaynak düşünülemezdi. ⁴³³" Yine Syme'a göre, Tacitus, bu kitaptan aldığı tarihsel bilgileri güncelleyememiş, hatta bunun üzerinde durmak yerine yazı tekniğini geliştirmeye çaba sarf etmişti.

Tacitus, hangi kaynaktan yararlanırsa yararlansın, bazı şeyler aynıydı. Örneğin Tacitus'un Germanya'nın sınırları (Ren ve Tuna Irmakları) ile ilgili görüşleri, hemen hemen bütün tarihçi ve coğrafyacılar tarafından paylaşılıyordu. ⁴³⁴ Gerçi bunun dışında Tacitus, coğrafi ayrıntılara pek girmemiş, gelenek görenekler üzerinde durmuştu. Eser özellikle Germen etnografyası üzerine odaklı olduğu için Tacitus'un güncel coğrafi ve tarihsel ayrıntılara ihtiyacını da azalmıştı. Bu bakımdan güçlü bir gözlem yeteneği olan ve Tacitus'un da aşına olduğu bir yazar, eserin birinci kısmı için kullanılabilecek olası kaynaklar arasında öne çıkıyordu. Plinius'un *Balla Germaniae* kitabını Tacitus ve onun kuşağındaki yazarlar en güvenilir kaynaklardan biri olarak görüyordu. Tacitus da Germenler hakkında pek çok bilgiyi bu kitaptan sağlamıştı. Ancak Tacitus'un tek kaynağı bu kitap değildi. Tacitus, özellikle kavimler hakkındaki bilgisini başka bir kaynaktan sağlamıştı. Bir kıyaslama yapmak

⁴³² Grimal, 1990, op. cit., s.130-131.

⁴³³ Syme, R., 1958, op. cit., 127-8.

⁴³⁴ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.100-101.

gerekirse Tacitus'un, kitabın ikinci bölümünde saydığı elli beş kavim, Plinius'un *Naturalis Historia*'da saydığı yirmi sekiz kavimden yalnız on beşini içeriyordu.⁴³⁵ Ayrıca Tacitus'un saydığı doğu kavimleri ile Plinius'un kiler arasında da ciddi farklar vardı. Ren kıyılarında uzun süre yaşayan Plinius, daha sonraki bir tarihte yazdığı *Naturalis Historia* kitabında da hemen hemen aynı bilgilerden yararlanmıştı. Tacitus ise bu konuda açık biçimde bir başka kaynağı izliyordu.

Tacitus, sonraları kaleme aldığı tarihsel eserlerinde çok sayıda ve çeşitli kaynaklardan yararlanmıştı. Germenler konusunda Caesar'ı 'summus auctorum' olarak değerlendiren Tacitus, bu kitabın yazımında da en azından birden fazla kaynak kullanıyordu. *Agricola'nın Yaşamı*'nda Livius'un yüz beşinci kitabındaki Britanya anlatımını gerçeklikten uzak bulan Tacitus, büyük bir olasılıkla, Livius'un yüz dördüncü kitabını da okumuştur. Aufidius'un eserini bu kitap için kaynak olarak kullanmadıysa bile, en azından onları okumuştur.⁴³⁶ Bunların dışında Tacitus'un, bugüne isimleri bile ulaşmayan bazı kaynakları doğrudan ya da dolaylı olarak kullandığı eserde geçen bir takım kavim adlarından anlaşılmaktadır; Tuna'nın kuzeyindeki uzak bölgelerde yaşayan iki kavmin (Suionas ve Helveconas) adının yazımında *accusativus Graecus* kullanılmıştı ve bir kavim de (Helysios) Yunanca telaffuza uygun yazılmıştı.⁴³⁷

Yazılı kaynakların dışında Tacitus'un, özellikle Almanya'nın uzak bölgelerinde yaşayan kavimler hakkında yararlanabileceği kaynaklar da vardı. Bu konuda, en uzak bölgelerle bile ticari ilişkileri olan tüccarlara ya da bir şekilde

⁴³⁵ Plinius Maior, *N.H.*, IV. 99–101 ve XXXI. 20.

⁴³⁶ Tac., *Dialogus*, XIII. 2.

⁴³⁷ Tac., *Germ.*, XLV. 1 ve XLIII. 2; ayrıca bkn. Rives, J. B., 1998, op. cit., s.59.

oralarda bulunmuş insanlara danışabilirdi. Onunla aynı dönemde yaşayan Marinus Tyrius, yazdığı coğrafya kitabı için bu yöntemle bilgi toplamıştı. Tacitus, atlı sınıfına üye olduğu ve babası (ya da amcası) da Gallia Belgica'da *procurator* olarak görev yaptığı için pek çok tüccar tanıdığı vardı. Onlardan Germanya hakkında pek çok şey öğrenebilir, hatta olabildiğince güncel haritalar bile alabilirdi. Sözlü kaynaklar arasında askerler de vardı ve bunlar arasında özellikle bir isim Tacitus'un yakın çevresinde yer alıyordu. Tacitus'un cenazesinde övgü konuşmasını yaptığı Verginius Rufus, Nero sonrası çıkan iç savaşta Ren lejyonlarının komutanlığını yapıyordu ve 69 yılında bu lejyonlar tarafından yapılan imparatorluk teklifini geri çevirmişti. Tacitus yaşamı boyunca, Rufus ve onun gibi bölgede bulunmuş askerlerle sohbet etme şansını fazlasıyla bulmuştu. Son olarak gözleme dayalı kaynak konusunda, Grimal'in dikkati çektiği gibi, Tacitus'un Ren kıyılarında bulunmuş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.⁴³⁸

Eser için kullanılan kaynaklar ne olursa olsun, her biri bugünün oryantlizmi benzeri, klasik çağın kuzey hakkındaki basmakalıp yargıları içinde barındırıyordu ve bunlar da yazarın niyeti ve ideolojisiyle biçimleniyordu. Tacitus, *Germania*'da anlatmak istediğini, en cahil Romalının bile tanıdığı sarı saçlı, mavi gözlü, iri yapılı, yarı çıplak, vahşi Germen üzerinden anlatıyordu. Ayrıca Tacitus, Germenleri Roma'ya özgü kavramlarla değerlendiriyordu: Germenlerin tapıtığını belirttiği Mercurius, Hercul ve Mars⁴³⁹ Roma tanrılarıydı. Aslında bu gözlemi yapan Romalılar tarafından Germenlerin tanrıları Roma dinindeki karşılıklarıyla

⁴³⁸ "Cornelius Tacitus Ren'de bulunmuşsa bile, *Germania*'da bunu hiç belli etmiyor." Syme, R., 1958, op. cit., 126-127.

⁴³⁹ Tac., *Germ.*, IX. 1.

isimlendirmişlerdi. Tacitus, onların kamusal örgütlenme biçimini, Latince karşılığı 'civitas' (devlet), din adamlarını da 'sacerdotes' ile tanımlıyordu. Dolayısıyla Tacitus, kitabın yazımında Roma ve Romalının kültüründen de bir hayli beslenmişti.

Tacitus'un anlattığı Germenler ve Germania'yı kendi ideolojisiyle biçimlendirmişti. Tacitus'un amacı Germania konusunda gerçekleri anlatmak değil, Germenler üzerinden kafasındaki siyasi, toplumsal, ahlaki fikirleri okuyucuya iletmektir. Tacitus ve onunla benzer amaçlar gözetilerek yazılmış kaynakları, kuzeyin insanlarını Yunan-Roma etnografya geleneğinin bakış açısından değerlendiriyordu. Özellikle Roma'da, kavramsal olarak Germania'nın temelini Caesar atmış, Germania diye bir ülke *De Bello Gallico*'nun yayınlanmasından sonra ortaya çıkmıştı. Ancak ne Caesar'ın, ne Tacitus'un yazdığı günlerde Germen dili konuşan insanlar kendilerine henüz Germen demiyor ve yaşadıkları coğrafyayı Germania diye adlandırmıyordu.⁴⁴⁰ Bu Romalının tanımıydı. Germania çok daha sonraları kurulacak, Tacitus bu ülkenin entelektüelleri üzerinde çok etkili olacaktı.

Yahudi kökenli İtalyan filolog Momigliano'nun, tarih boyunca yazılmış en tehlikeli kitaplardan biri olarak değerlendirdiği⁴⁴¹ *Germania*'nın bir elyazması on beşinci yüzyıl İtalya'sında Poggio Bracciolini tarafından yeniden gün ışığına çıkarıldı ve kopyaları yazıldı. Bulunan en ufak klasik eserin bile heyecanla karşılandığı Rönesans ortamında önce İtalyan, sonra Alman hümanistlerinin üzerinde çalıştığı bu kitabın, 1470 yılında Venedik'te, hemen ardından 1473 yılında Nürnberg'de matbaa baskıları yapıldı. Reform sancıları içindeki Almanya'da, bu kitap coşkuyla karşılanmış ve milliyetçiliği kamçulamıştı. Roma kilisesinden

⁴⁴⁰ Rives, J. B., 1998, op. cit., s.65.

⁴⁴¹ Momigliano'nun görüşü için bkn. Mellor, R., 1989, op. cit., s.16.

kopmaya çalışan Almanlara göre bu kitap, Roma'ya kafa tutmuş halklarının soylu geçmişinin bir kanıtıydı. Sonradan papa olacak ve 2. Pius ismini alacak olan Enea Silvio Piccolomini, yükselişe geçen Alman milliyetçiliğini yatıştırmak amacıyla, Caesar, Strabo ve Tacitus'u kaynak olarak kullanıp, eski Germanleri sefil ve barbar olarak gösteren bir kitap hazırladı; ona göre Almanlar, gerçek dini öğrendikleri ve sayesinde uygarlaştıkları Roma'ya teşekkür etmeliydi. Buna karşın bir başka İtalyan Türkler üzerine düzenlenecek olan Haçlı Seferi'ne destek arayan Giovannantonio Campano, Tacitus'un kitabını kullanarak, Almanlara şanlı geçmişlerini anlatan bir kitap yazdı. Onu on altıncı yüzyılda Alman hümanistlerinin çabaları izledi ve Momigliano'nun bahsettiği noktaya gelindi.⁴⁴² Tacitus, üzerinde çok fazla düşünmeden ve tekniğini geliştirmek için yazdığı bir kitapla, hiç hayal edemeyeceği ve hiç istemeyeceği bir şekilde Alman milliyetçiliğinin fitilini ateşlemişti.

⁴⁴² Kitabın Alman tarihindeki etkisi için bkn. Collins, R., 1999, *Germany: to 1450*, Boyd, K. (ed.) içinde, s.446-447.

6. SONUÇ:

Tacitus, yalnızca *Germania* kitabı ile Rönesans ve Reform Çağı'nın aydınları üzerindeki etkili olmamıştı. Diğer eserleri de, Sallustius ve Livius'un kitaplarıyla beraber, Avrupa'nın hemen her ülkesindeki aydınları derinden etkilemişti. Ulusal dillerde kıpırdanmalar olmakla birlikte, bu dönemde kitaplar genellikle Latince yazılıyor, bütün tarihçiler klasik yazarların dil ve üsluplarını taklit ediyor ve onlar gibi yazmaya çabalıyordu. Sadece dil değil, içerik de taklit ediliyordu. Dönemin tarihçileri, klasik yazarlar gibi, kitaplarında toplumsal sorunlardan uzak durup, konuyu siyaset ve aristokraziyle sınırlandırıyorlardı.

Klasik çağ tarihçiliğinin en önemli yazarlarından Tacitus da, diğer klasik tarihçiler gibi konusunu siyaset ve üst düzey Roma'dan alıyor, aslında içinde bulunduğu edebiyat geleneğinde kendisini en çok etkileyen ve en çok ilgi gören konuları işliyordu. Bir tarih eserinde Romalıların en çok takdir ettiği ve ilgi gösterdiği konu ise Roma ve Roma siyasetiydi. "Urbem Romam..." Tacitus en önemli kitabı *Annales*'e bu sözlerle başlamıştı. Önceki kitabı *Historiae*'nin önsözünde ise imparatorluk dönemi tarihçilerinin, Roma siyasetine ilgisiz kaldıklarını, ona bir yabancı devletin işlerine gösterdikleri kadar ilgi gösterdiklerini belirtmişti. Bu bakımdan Tacitus'un eserlerinin konusu Roma, Roma siyaseti ve siyaset sahnesinin önemli oyuncularını olmuştur. Bu onun seçimi olduğu kadar, tarihçilik geleneğinin de ona sunduğu bir şeydi.

Tarih, Yunan ve Roma dünyasında çoğunlukla iç sorunlara odaklanan bir edebiyat türüydü. Bazı evrensel tarih yazma girişimleri olmakla beraber, klasik çağın tarih yazarları konularını Atina ve Roma'nın sınırları dışına taşırmıyorlardı. Evrensel olma iddiasındaki tarih kitaplarında bile, aslında Atina ve Roma merkezli

bir anlayış hakimdi.⁴⁴³ Herodotos bir tarafa bırakılırsa, hiçbir tarihçi, yabancılarla yapılan savaşlar söz konusu olduğunda, karşı tarafın görüşlerine kitabında yer vermemiş, savaşın nedenlerini yüzeysel sorunlara bağlamışlardı.⁴⁴⁴ Konu dış politika ya da dünya olduğunda, klasik çağ tarihçisi hiçbir zaman gerçek anlamda evrensel olmayı başaramamıştı.

İç sorunlara odaklanan bu gelenekte, araştırma yöntemleri bakımından Yunan yazarları daha titizdi. Buna karşın ağırlıklı olarak yakın tarihi ele alan Romalı tarihçilerin, çoğu profesyonel olan Yunan yazarlara göre en önemli avantajı siyasetçi olmalarıydı. Olayların içinde yer aldıkları ya da içinde yer alanlarla aynı ortamda buldukları için doğrudan gözlemleri eserlerinde kullanabiliyordu. Öte yandan dış olayları ele alırken, yabancı coğrafyayı anlatırken Yunan ya da Latin yazarları eşit derecede titizlikten uzaklaşıyor, hatta gezip gördükleri yerleri anlatırken bile belirgin hatalar yapıyorlardı.

Romalı tarihçiler arasında, araştırma yöntemleri ve kaynak kullanımı konusunda Tacitus, kendinden önce gelen bütün isimleri arkasında bırakmıştı. Diğer yazarlar gibi bir ya da iki kaynağa başvurmuyordu. Ele aldığı konuyu etrafta dolaşan söylentilere varıncaya kadar her yönüyle araştırıyordu: Bulabildiği her kaynağa baktığı halde Germanicus'un cenazesine annesinin de katıldığına dair hiçbir kanıt bulamamıştı. Söz ettiği insanı ruhsal yapısına kadar inceliyordu: Seianus olayı sonrası Tiberius'un ruh hali kendi elinden çıkan mektuptan anlaşılıyordu. Okuyucunun kitabı sıkıcı bulmasından da çekinmiyor, diğer tarihçilerin yayınlamaya

⁴⁴³ Grant, M., 1995, *Greek and Roman Historians: Information and Misinformation*, s.72-73.

⁴⁴⁴ Momigliano, A., 1966b, op. cit., s.122-126.

cesaret edemediği vatana ihanet davalarının gün yüzüne çıkmamış belgelerini açıklıyordu. Tacitus, tarihin en önemli işlevi saydığı “erdemli davranışlar unutulmasın diye⁴⁴⁵” *Annales*’i yazmıştı ve erdemli davranışları okuyucusuna örnekleriyle gösterebilmek adına hiçbir şey Tacitus’un dikkatinden kaçmıyordu.

Romalı yazarlar açısından coğrafya, işlenmesi kolay bir konu olmamıştı.⁴⁴⁶ Buna rağmen Tacitus coğrafya betimleri konusunda da, diğer Romalı yazarlar arasında sivriliyordu. İmparatorluğun sınırlarını sadece kitaplardan okumakla beraber, haritaya bakmayı da ihmal etmiyordu. Kaynaklar doğru olduğu zaman Tacitus da (kendi çağındaki bilgi dikkate alındığında) hata yapmıyordu. Ancak Germanicus’un, seferlerinde Germanyaya içlerine ilk defa giden Romalılar doğru dürüst gözlem yapamadıkları için, Tacitus da bu seferin coğrafi ayrıntıları konusunda sıkıntı yaşamıştı. Nero’nun ilk yıllarında düzenlenen D. Corbulo komutanlığındaki Ermenistan seferini anlatan Tacitus, bölge coğrafyası hakkında ciddi hatalar yapmıştı. Çünkü ordu, Romalılar tarafından bilinen bölgelerden dışarı çıkıp, harekate devam etmişti. Bu bölge, Syme’in tabiriyle *situs depictus* (haritaya aktarılmış) olmadığı için, Tacitus doğru bir coğrafi betimleme yapamamıştı.⁴⁴⁷ Tacitus *Agricola’nın Yaşamı*’nda da aynı sorunu yaşamış, Romalıların doğru dürüst bilgi sahibi olmadığı Britanya’nın kuzey bölgelerine ilişkin bilgi vermekten kaçınmıştı.

⁴⁴⁵ Tac., *Ann.*, III. LXV. 1: “quod praecipuum munus annalium reor ne virtutes sileantur.”

⁴⁴⁶ Mela, *De Situ Orbis*, praef.: “orbis situm dicere aggredior, impeditum opus et fecundieae minime capax.” (Dünya coğrafyasından söz etmeye başlıyorum; bu başa çıkılması zor ve hiç de geniş imkanlar sunmayan bir iş.)

⁴⁴⁷ Syme, R., 1991, op. cit., s.380.

Germania'da ise bir iki ufak ayrıntı dışında, coğrafya konusuna hemen hiç girmemişti. Dolayısıyla araştırmaları sonucu eline doğru bilgi geçtiği oranda coğrafi ayrıntılara giriyor, elindeki bilginin yetersiz olduğu, fakat ayrıntı vermekten kaçınmadığı durumlarda hata yapıyordu. Bu bakımdan eğer, *Agricola'nın Yaşamı* örneğinde görüldüğü gibi, okuyucuyu yönlendirme amacı gütmüyorsa, Tacitus, coğrafya konusunda elinden geldiğince doğruları söylemeye çalışıyor ya da en azından çağının yaygın bilinen doğrularıyla çatışmamaya çaba gösteriyordu.

Tacitus, etnografya söz konusu olduğunda ise tam bir klasik yazardı. Yabancı insanlar hakkında hiçbir araştırma yapmadan, onlar hakkında söylenenleri peşin peşin kabul ediyordu. Hatta çoğu zaman, *Germania*'da olduğu gibi, onları ideolojisini aktarmanın bir aracı olarak kullanıyordu. Derdini anlatabilmek için saç ve ten rengi değişse de, barbarlığı sabit olan hep aynı yabancıyı okuyucuya sunuyordu. Germenlerin iç savaşta birbirini öldürmesini, Gürcülerin Ermenileri boğazlamasını memnuniyetle karşılıyordu.⁴⁴⁸ Üstelik çevresinde hemen her milletten köle, hatta Yahudi yazar Iosephus gibi üst seviye insanlar ve elinin altında onların yazdığı eserler olduğu halde, Tacitus'un anlattığı halk hakkında gerçeği araştırıp doğruyu yazmak gibi bir kaygısı hiç bir zaman olmamıştı. Hatta barbarların böyle şeyleri bilemeyeceğini düşünüyordu.⁴⁴⁹ Aslında binlerce Germeni kılıçtan geçirmesini pervasızca anlatan Caesar, Britanya'nın ihraç malları listesinde köleler

⁴⁴⁸ Tac., *Ann.*, XXIII; *Germ.*, XXXIII.

⁴⁴⁹ Tac., *Agr.*, XI. 1: "Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum." (Britanya'nın yerlilerinin baştan beri burada yerleşenler insanlar mı yoksa göçmenler mi oldukları, barbarlar arasında hep görüldüğü gibi, çok az bilinir.)

ve av köpeklerini yan yana yerleştiren Strabo⁴⁵⁰ gibi yazarların eserleriyle zihnini besleyen Tacitus'un bu yaklaşımının temelinde çağının hümanizm anlayışı yatıyordu.

Hümanizm, yaşamın merkezine insanı koyan, insanın gelişimini her şeyin üzerinde tutan bir düşünce sistemidir. Kaynağını ise, Tacitus'un da yaratıcıları arasında bulunduğu, klasik kültürden alır. Ancak en basit tanımıyla bile bir evrensellik gerektirir. Klasik kültür, belki bugünden çok daha fazla, insanı önemsemesine, onu her şeyin üzerine tutmasına karşın, hümanizm kavramını evrensel boyutlara taşıyamamıştı. Bir kaç istisna bir yana bırakılırsa, bu çağın aydınları hümanizmin İtalya ve Yunanistan ile sınırları dışında var olabileceğini hiç düşünmemişlerdi. Tacitus'un (hangi yaklaşımla ele alırsa alsın) etnografya konusunda hiçbir araştırma yapmadan en sığ görüşlere saplanmasının ve klasik çağın bütün basmakalıp düşüncelerini kitaplarına doldurmasının temelinde bu vardı. Bu yüzden Tacitus'un değerler dünyasında evrensel bir *humanitas* her şeyin üzerinde ya da tek başına bir kavram olarak ortaya çıkmaz. Çünkü onun gözünde *humanitas*, *Romanitas*'ın tamamlayıcı unsurlarından birisidir.

⁴⁵⁰ Strabo, IV. V. 2.

KISALTMALAR:

(x) F: Fragment (Kırıntı); parantez içindeki isim kıyıtları toparlayan ve düzenleyen araştırmacının soyadını belirtir.

op. cit.: opus citatum (adı anılan eser).

n ya da Xn: dipnot ya da referans alınan kitabın belirtilen sayfasındaki dipnot.

KAYNAKÇA:

Akşit, O., (1985), *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul, İÜEF.

Baldwin, B., (1990), *Tacitus, "Agricola" 21; an Explanation*, *Mnemosyne*, S. 43, C. 3-4, s. 455-456.

Bacon, J. R., (1932), *Terra Incognita, Greece & Rome*, S. 1, C. 2, s. 79-86

Bastomsky, S. J., (1985), *The Not-so-perfect Man: Some Ambiguities in Tacitus' Picture of Agricola*, *Latomus*, S. 44, s. 388-393.

Beare, W., (1964), *Tacitus on Germans, Greece & Rome* (2nd ser.), S. 11, C. 1, s. 64-76.

Bews, J. P., (1987), *Language and Style in Tacitus' "Agricola"*, *Greece & Rome* (2nd ser.), S. 34, C. 2, s. 201-211.

Boissiere, F. D. de la, (1932), *Oeuvres Choiesies de Tacite*, Paris, Librairie Hatier.

Borca, F., (1996), *Adversus Ipsam Rerum Naturam: Note on Tacitus, Agricola 33*, *Britannia*, S. 27, s. 337-340.

Boyd, K. (ed.), (1999), *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, Chicago, Il., Fitroy Dearborn Publishers.

Brogan, O., (1936), *Trade between Roman Empire and the Free Germans*, *The Journal of Roman Studies*, S.26, C.2, s.195-122.

Bury, J. B., (1959), *Tacitus, Agricola, c. 24*, The Journal of Roman Studies, S. 49, C. 1-2, s. 26-33.

Caesar, (1973), *Gallia Savaşı* (çev.: H. Dereli), İstanbul, Hürriyet.

Classen, C. J., (1988), *Tacitus: Historian between Republic and Principate*, Mnemosyne, S. 41, C. 1-2, s. 93-116.

Clarke, K., (1999), *Between Geography and History: Hellenistic Constructions of the Roman World*, Oxford, Clarendon Press.

Clarke, K., (2001), *An Island Nation: Re-Reading Tacitus' Agricola*, The Journal of Roman Studies, S. 91, s. 94-112.

Conte, G. B., (1994), *Latin Literature : A History* (trans. by J. B. Solodow; rev. by D. Fowler and G. W. Most), Baltimore, John Hopkins University Press.

Cook, S. A., Adcock, F. A. & Charlesworth, M. A. (ed.), (1971), *Cambridge Ancient History*, C. IX, X, XI, Cambridge, Cambridge University Press.

Demiriş, B., (2002), *Tacitus; Annales'te Beliren Tarihçiliği ve Hümanizmi*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat.

Dobson, D. B., (1936), *Roman Influence in the North, Greece & Rome*, S. 14, C. 5, s. 73-89.

Dorey, T. A., (1960), *Agricola and Domitian, Greece & Rome*, S. 7, C. 1, s. 66-71.

Fettes, J., (1977), *Tacitus, Germania 19.1*, The Classical Quarterly (New Series), S. 27, C. 2, s. 469-470.

Fornara, C. W., (1983), *The Nature of History in Ancient Greece and Rome*, California, University of California Press.

Fritz, K. von, (1957), *Tacitus, Agricola, Domitian, and Problem Of The Principate*, Classical Philology, S. 52, C. 2, s. 73-97.

Goodyear, F. R. D., (1970), *Tacitus, Greece & Rome; New Surveys in the Classics* No: 4, Oxford, Published for the Classical Association by Oxford University Press.

Grant, M., (1995), *Greek and Roman Historians: Information and Misinformation*, London, Routledge.

Gowing, A. M., (1990), *Tacitus and the Client Kings*, Transactions of the American Philological Association, S. 120, s. 315-331.

Grimal, P., (1990), *Tacite*, Paris, Fayard.

Hammond, M., (1963), *Res Olim Dissociabiles: Principatus Ac Libertas: Liberty under the Early Empire*, Harvard Studies in Classical Philology, S. 67, s. 93-113.

Hanson, W. S., (1991), *Tacitus' 'Agricola': an Archaeological and Historical Study*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, S. 33, C. 3, s. 1741-1784.

Haynes, H., (2004), *Tactus's Dangerous Word*, *Classical Antiquity*, C. 23, S. 1, s. 33-61.

Hind, J. G. F., (1974), *Agricola's Fleet and Portus Trucculensis*, *Britannia*, S. 5, s. 285-288.

Ireland, S., (1989), *Roman Britain: A Sourcebook*, London, Routledge.

Kennedy, E. C. & Davis, A. R., (1991), *Two Centuries of Roman Prose*, Basingstoke, Macmillan.

Kenney, E. J. & Clausen, W. V. (ed.), (1982), *The Cambridge History of Classical Literature II*, C. IV, Cambridge, Cambridge University Press.

Kraus, C. S. & Woodman, A. J., (1997), *Latin Historians, Greece & Rome*; New Surveys in the Classics No: 27, Oxford, Published for the Classical Association by Oxford University Press.

Lee, G. M., (1968), *Tacitus, Germania 36.1*, *The Classical Quarterly (New Series)*, S. 18, C. 2, s. 382-383.

Liebeschuetz, W., (1966), *The Theme of Liberty in the Agricola of Tacitus*, *The Classical Quarterly (New Series)*, S. 16, C. 1, s. 126-139.

Malone, K., (1925), *The Suiones of Tacitus*, *The American Journal of Philology*, S. 46, C. 2, s. 170-176.

Martin, R., (1989), *Tacitus*, London, Batsford.

Mellor, R., (1993), *Tacitus*, New York, Routledge.

Miller, S.N., (1948), *The Fifth Campaign of Agricola*, *The Journal of Roman Studies*, S. 38, C. 1-2, s. 15-19.

Momigliano, A., (1966a), *Time in Ancient Historiography*, *History and Theory*, S. 6, Beiheft 6: History and the Concept of Time, s. 1-23.

Momigliano, A., (1966b), *Some Observations on Causes of Wars in Ancient Historiography*, *Studies in Historiography*, New York, Harper Torchbooks, s.122-126.

Momigliano, A., (1972), *Tradition and the Classical Historian*, *History and Theory*, S. 11, C. 3, s. 279-293.

Müller, K. (ed.), (1965), *Geographi Graeci Minores*, C. I, II, III, Hildesheim, Georg Olms.

Nicolet, C., (1994), *Space, Geography, and Politics in the Early Roman Empire* (trans. by J. Leclerc), Ann Arbor, Mich., Michigan University Press.

Ogilvie, R. M., (1991), *An Interim Report on Tacitus' 'Agricola' (with an Addendum by D.B.Saddington and L.J.F. Keppie, and a Note on viri militares in the 'Agricola' by D.B. Saddington)*, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, S. 33, C. 3, s. 1714-1740.

Ogilvie, R. M. & Winterbottom, M. (ed.), (1992), *Cornelii Taciti: Opera Minora*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

O'Gorman, E., (1993), *No Place Like Rome: Identity and Difference in the Germania of Tacitus*, *Ramus*, S. 22, C. 2, s. 135-154.

Özbudun, S., (2002), *Antik Grek ve Roma'nun "Etnografisi" ve Etnik-Merkezciliği*, *Argos Gemicileri*, S. 8-9, s. 3-9.

Parcival, J., (1980), *Tacitus and the Principate*, *Greece & Rome*, S. 27, C. 2, s. 119-133.

Pitts, L. F., (1989), *Relation between Rome and the German 'Kings' on the Middle Danube in the First to Fourth Centuries*, *The Journal of Roman Studies*, S. 79, s.45-58.

Raepsaet-Charlier, M.-Th., (1991), *Cn. Julius Agricola: Mise au Point Prosopographique*, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, S.33, C.3, s. 1807-1857.

Reed, N., (1971), *The Fifth Year of Agricola's Campaigns*, *Britannia*, S. 2, s. 143-148.

Reid, J. S., (1921), *Tacitus as a Historian*, *The Journal of Roman Studies*, S. 11, s. 191-199.

Richmond, I. A., (1944), *Gnaeus Iulius Agricola*, *The Journal of Roman Studies*, S. 34, C. 1-2, s. 34-45.

Rives, J. B., (1999), *Translation of Tacitus' Germania with an Introduction and Commentary*, Oxford, Clarendon Press.

Roberts, M., (1988), *The Revolt of Boudicca (Tacitus, Annals 14.29-39) and the Assertion of Libertas in Neronian Rome*, *The American Journal of Philology*, S. 109, C. 1, s. 118-132.

Romm, J. S., (1992), *The Edges of the Earth in Ancient Thought*, Princeton, N. J., Princeton University Press.

Sailor, D., (2004), *Becoming Tacitus: Significance and Inconsequentiality in the Prologue of Agricola*, *Classical Antiquity*, S. 23, C. 1, s. 139-177.

Sarıgöllü, A., (1971), *Roma Edebiyatında Tarih*, Ankara, AÜ-DTÇF.

Salmann, K., (1987), *Reserved for Eternal Punishment: The Elder Pliny's View of Free Germania (H.N. 16.1-6)*, *The American Journal of Philology*, S. 108, C. 1, s. 108-128.

Salway, P., (1992), *Roman Britain*, Oxford, Oxford University Press.

Shotter, D., (2004), *Vespasian, 'Auctoritas' and Britain*, *Britannia*, S. 35, s. 1-8.

Syme, R., (1958), *Tacitus, C. I, II*, Oxford, Oxford University Press.

Syme, R., (1982), *Tacitus: Some Sources of His Information*, The Journal of Roman Studies, S. 72, s. 68-82.

Syme, R., (1991), *Military Geography at Rome*, Roman Papers VI, Oxford, Clarendon Press, s. 372-397.

Syme, R., (1991), *Norden's Alt-Germanien*, Roman Papers VI, Oxford, Clarendon Press, s. 9-17.

Tacitus, (1942), *Şiirin Methiyesi; Dialogus De Oratoribus'tan Fasıll XI-XII* (çev.: S. Sinanoğlu), Tercüme Dergisi, S. 9, s. 198-203.

Tacitus, (1944), *Germania* (çev. H. Dereli), Ankara, Maarif Matbaası.

Tacitus, (1998), *Agricola'nın Hayatı veya Britanya Tarihi* (çev.: H. Dereli), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.

Tanner, R. G., (1969), *Tacitus and the Principate*, Greece & Rome (2nd ser.), S. 16, C. 1, s. 95-99.

Tozer, H. F., (1897), *A History of Ancient Geography*, Cambridge, Cambridge University Press.

Turner, A. J., (1997), *Approaches to Tacitus' Agricola*, Latomus, S. 56, C. 3, s. 582-593.

Usher, S., (1997), *The Historians of Greece and Rome*, London, Bristol Classical Paperbacks.

Woodman, A. J., (1988), *Rhetoric in Classical Historiography; Four Studies*,
London, Croom Helm.